

A
VEGYES
DÖNTŐBÍRÓSÁGOK
JOGGYAKORLATÁBÓL

ÍRTA:

DR. KRÁHL VILMOS
ÜGYVÉD

BUDAPEST, 1927
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(IV, KECSKEMÉTI-UTCA 3)

Nyomatott a Siklós-Drávavölgyi Könyvnyomdában. (Tulajd.: Cserni János.)

BEVEZETÉS.

A Vegyes Döntőbíróóságok határozatai a „Recueil des décisions des Tribunaux arbitraux mixtes” című félhivatalos gyűjteményben tételnek közzé. Egy-egy kötet terjedelme mintegy 1000-1000 oldal. A „Recueil” I-IV. kötetekben foglalt döntések anyaga van feldolgozva a jelen tanulmányban. Több mint háromszáz eredeti szövegű határozat nyert kiválogatást és feldolgozást a nagyterjedelmű anyagból. A döntőbíróóságok előtt folyamatba *tett* perek legnagyobb része háborús kártételek miatt (232 cikk e) pont) indítatott. Az idevágó judikatúra tehát a leggazdagabb és így a jelen tanulmány gerincét is ez teszi. Külön fejezetben nyertek feldolgozást azok a kérdések, amelyek a háború folyamán hozott belföldi bírósági ítéletek miatt antanthonosok által indított kártérítési perek kapcsán adódtak; így különösen kiemelést nyert a nemzetközi bíróságoknak a belföldi bíróságokhoz, illetve a belföldi bírói ítéletekhez való viszonya. Ezenfelül külön fejezetben nyert feldolgozást a kereskedelmi társaságok honosságára vonatkozó joggyakorlat és külön fejezetben a hatásköri vitakérdésekben kifejlődött joggyakorlat, amely utóbbiból különösen a békeszerződés hatálybalépte előtti magánjogi szerződések körül a honossági kérdések kapcsán keletkezett illetékességi jogviták nyertek kiemelést.

Sokat köszönhet ez a tanulmány *Dr. Blühdorn*: „Die Rechtsprüche der Gemischten Schiedsgerichtshöfe” című nagy gonddal készült és áttekinthetően egybefoglalt összeállításának. A Blühdorn-féle összeállítás azonban csak lexikális jellegű gyűjtemény és azonfelül csakis az I. és II. kötetek anyagát öleli fel, holott a döntőbíróósági judikatúra kialakult jogelvi főképen a későbbi kötetekben foglaltatnak. A későbbi judikatúra több kérdésben annyiban is eltér a korábbi döntőbíróósági joggyakorlattól, hogy míg kezdetben a legtöbb döntőbíróóság teljesen antantérdekek befolyása alatt állott és ez a befolyásoltság pártos módon nyilatkozott meg az ítélezésben is; addig idővel a legtöbb döntőbíróóság igyekszik kibontakozni ezen befolyásoltság alól és fokozatosan a tárgyilagos jogász szemponatok kezdenek érvényesülni az ítélezésben és nem egy nagyjelentőségű elvi állásfoglalás egyenesen az antantérdekek ellen és a legyőzött államok javára dácernait. Ezért vált szükségessé különösen a későbbi kötetek anyagának feldolgozása.

Sokat köszönhet ez a tanulmány *Dr. Szladits Károly* egyetemi tanár úr mélyreható kritikai ismertetéseinek is, amelyek a döntőbírósi judikatúráról a „Békejog és Békegazdaság”-ban jelentek meg. Azonban ezek is csak a „Recueil” I—II. kötetekben foglalt határozatokat ölelik fel. A későbbi kötetek anyaga a jelen tanulmányban először nyer rendszeres feldolgozást. Ennél a feldolgozásnál vezető szempont volt a judikatúra képhűségére való törekvés. Kiemelést nyert mindaz, ami megállapodott joggyakorlatnak tekintendő és ettől elkülönítést nyertek a joggyakorlat kontrovers kérdései. Teljesség szempontjából talán egy vagy más irányban kívánnivalót hagy fenn ez a feldolgozás, de a kivonatolt határozatok tartalmi hűsége, valamint a judikatúra összképének megbízhatósága tekintetében talán nem fogja jogos gáncs érhetni. Másrészről irányadó volt az, hogy a határozatok nagy tömegéből kiemelést és kiértékelést nyerjen a tárgyalt kérdésekkel kapcsolatos minden döntőbírósi állásfoglalás, amely a magyar nemzeti érdekek javára felhasználható. Ez okból történt több helyen utalás arra, hogy miképpen értékesíthető a feldolgozott joggyakorlat azokban a perekben, amelyek az elcsatolt országterületeken magyar javakban okozott kártételek miatt a trianoni szerződés 250. cikke alapján indítottak.

Tárgyalási módszer tekintetében ez a tanulmány inkább referáló, semmint bíráló. Ilyen nagy anyagnál, amelynek javarésze először nyer jogászai feldolgozást, a legfontosabb az, hogy jogi szempontok szerint áttekinthetően rendeztessék; ezt a célt pedig közbenső hosszabb kritikai fejtegetések csak zavarták volna.

A kiadatás körüli nehézségek elodázták a tanulmány megjelenését. Időközben a „Recueil” V. kötete is megjelent. Szerző elnézést kér azért, hogy az V. kötet anyaga már nem nyerhetett feldolgozást. Mindazonáltal azok a döntések, amelyek a tárgyalt kérdések keretében különös jelentőséggel bírnak, a tárgyalt anyag kapcsán ebből a kötetből is rövid szavakban felemlítést nyertek. Ennek a kötetnek érdemleges feldolgozása azonban bizonytalan időre odázta volna el a tanulmány megjelenését, ami, figyelemmel arra a rendkívüli jelentőségre, amellyel a döntőbírósi működése nemzeti érdekeinkre bír, lehetőleg elkerülendő volt.

I. FEJEZET.

Kereskedelmi társaságok honossága.

A kereskedelmi társaságok honossága a klasszikus nemzetközi jogi doktrína szerint a társaság székhelye szerint igazodik. A társasági székhely elvét mint honossági ismérvet fogadták el a nemzetközi jogi egyesületek vonatkozó határozatai (az Institut de Droit international 1891. évi hamburgi és az International Law Association antwerpeni és madridi üléseiben hozott határozatok) és ezt fogadta el több európai állam törvényhozása is; így a német, a francia és a svájci törvények. Hazai jogunk is ezt az elvet követi. A székhely és a főüzem kettős ismervét követeli meg az olasz, a román és a belga jog. A székhely elve alól kivétel van statuálva azon esetre, hogyha a székhely fiktív és csakis azon okból választott, hogy a társaság tényleges hazájának joga kijátszassék.

A klasszikus nemzetközi jog ezen általánosan elfogadott honossági elvei mellett a békeszerződések (Bsz.) egy új ismérvet állítottak fel, amelynek alkalmazhatósága és alkalmazási köre tekintetében kontrovers felfogások nyilatkoztak meg az ezen rendelkezéseket alkalmazni hivatott Vegyes Döntőbíróóságok (Vdbsg) ítékezésében. Ez az új ismerv: a kereskedelmi társaságban érdekelt részvényesek honossága, vagyis a társasági tőke nemzeti provenienciája. Igazságtalanság volna azt állítani, hogy ez az új ismerv a békeszerződések kreációja. Ellenkezőleg: ez az ismerv a világháború folyamán a hadviselő államok kormányai által a gazdasági háború céljaira vétetett alkalmazásba és a gazdasági háború fegyvertárából vétetett át a békeszerződések rendelkezéseibe. A hadviselő államok kormányai mindkét oldalon kényszerrendszabályok alá vonták a területükön levő azon vállalatokat, amelyek ellenséges honosok tulajdonában voltak, vagy olyan kereskedelmi társaságok tulajdonában voltak, amely társaságok a bennük levő külföldi tőkeérdekeltség nemzetiségénél fogva „ellenséges vagyonnak” minősültek. Magyarország — és ezt még a Millerand-féle kísérőjegyzék is elismerte — nagyon kíméletesen bánt ezen harci eszközökkel. A békeszerződések bűne abban van, hogy a gazdasági háború ezen hadviselési eszközeit a békekötés időpontjában létezett „ellenséges” vállalatokra nemcsak hogy fentartották, hanem bűnös egyoldalúsággal tartották fenn; vagyis olyképen, hogy míg egyrészt a

legyőzött államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy az általuk a háború folyamán foganatosított és befejezést még nem nyert kényszerrendszabályokat feloldják, addig az antantállamok önmaguk részére ezen likvidációs jogot fentartották és pedig nem csupán az általuk már korábban foganatosított kényszerrendszabályok tekintetében, hanem a területükön levő valamennyi „ellenséges” vállalat tekintetében. Egyedül az elcsatolt országrészek tekintetében foglal magában tilalmat a trianoni szerződés 250. cikke.

A trianoni szerződés 232. cikk a) pontja tartalmazza azt a rendelkezést, hogy a magyar állam a területén levő antantjavakon foganatosított kényszerrendszabályokat felfüggeszteni tartozik; a 232. cikk b) pontja feljogosítja az antantállamokat, hogy a területükön levő magyar javakat kényszerfelszámolásnak vethetik alá. A 232. e) p. pedig az antanthonosoknak kártérítési jogot biztosít azon károkért, amelyek őket háborús kényszerrendszabályok folytán érték, amely rendszabályokat Magyarország a saját területén levő antantjavakkal szemben foganatosított. Úgy a 232. a), mint a 232. b) és a 232. e) az antanthonosok javaival azonos jogi elbánás alá vonja azon társaságoknak javait, amely társaságokban antanthonosok „érdekelve vannak” („dans lesquelles ces ressortissants étaient intéressés”), illetve, amely társaságok antanthonosok által vannak „ellenőrizve” („contrôlés par eux”). Itt felmerül az a kérdés, hogy mi értendő az ezen rendelkezésekben foglalt „gazdasági érdekelt-ség”, illetve „ellenőrzés” alatt? Erre a kérdésre magukban a békeszerződésekben nem foglaltatik válasz, de nincsen válasz a signatarius hatalmak tételes jogszabályaiban sem. A francia és angol bírói gyakorlat a társasági „kontroll” fogalmának elbírálása körül több körülményt tesz vizsgálat tárgyává; így különösen az alapítóknak, a részvényeseknek és az igazgatósági tagoknak honosságát és az „ellenséges jelleg” fenforgását abban az esetben állapítja meg, hogyha ezen tényezők vizsgálata mellett úgy találja, hogy az „ellenséges honosok” irányító befolyást gyakorolnak, vagy gyakorolhatnak a társaság ügyvitelére.¹

A trianoni szerződésnek fentebb idézett rendelkezései közül a Vdbsgok hatásköre kifejezetten ki van mondva a 232 e) esetére. A döntőbíróóságok, így valamely kereskedelmi társaságnak „ellenséges” jellegét a 232. e) szempontjából megállapítani hivatottak. (A döntőbíróóságok joggyakorlata a saját jurisdikcióját a 232. a) esetére is kiterjeszti, ellenben a 232. b) esetében nem ismeri el a döntőbíróóságok illetékességét.) Az a kérdés merül fel, hogy azáltal, hogy a döntőbíróóság valamely társaságnak „ellenséges” jellegét

¹ Az idevágó francia bírói gyakorlatot lásd: Dr. Schulz Ferenc: „A részvénytársaságok honossága” 23. old. — Az angol bírói gyakorlatból kiemelt igényel az angol felsőháznak a Daimler Comp, c/a Continental Tyre Comp, ügyben hozott Ítélete. (Law Reports 1916), ehelyütt idézve a „Recueil” 111. köt. 534. oldalról,

elismeri, azáltal egyben meg van állapítva annak a társaságnak ezen ellenséges állambeli honossága minden jogi vonatkozásban? A kérdés azáltal válik gyakorlativá, mert a békeszerződések egyéb vonatkozásokban is szabályozzák az „ellenséges honosok” — tehát ellenséges honosságú társaságok — ügyleteit is. Ilyen különleges jogi rendelkezések foglaltatnak a trianoni szerződés 234. cikk a) és b) pontjaiban (versaillesi 299. a) és b)), a 235. cikk d) pontjában (versaillesi 300. d) és a trianoni szerződés 239. cikk b) p. 2. alp.-ban (versaillesi 304. b) 2.). A 234. a) anyagi jogszabályt tartalmaz, amelynek értelmében az ellenségek között kötött szerződések, felsorolt kivételektől eltekintve, attól az időponttól kezdve, amelyben a felek közül bármelyik kettő ellenséggé vált, hatálytalaná vallottnak kell tekinteni. A 234. b) az érdekelt antantállam kormányának — záros határidőn belül — revalidatio jogot ad, a szerződés fentartására, viszont a szerződési teljesítésre kötelezett ügyleti félnek „méltányos kártérítést” („indemnité equitable”) enged. Itt felmerül a kérdés: vájjon az a kereskedelmi társaság, amely a 232. e) alapján „ellenséges honos”-nak minősített, a 234. a) és b) eseteiben is ellenséges honosnak tekintendő-e? Vagyis: egyes ugyanaz-e a társasági honosság kritériuma a 232. e) és a 234. a) és b) alkalmazási eseteiben? Szabatosabban kifejezve: egymagában az, hogy valamely belföldi székhelyű társaságban való antantérdekeltség folytán a 232. e) alapján kártérítés ítéltetett meg, a foganatosított háborús rendszabályok miatt: ez egymagában ellenséges honosságúvá minősíti-e a szóbanlevő társaságot, annak belföldi szerződéseit tekintetében is? és belföldi szerződéseire nézve a 234. cikk a) illetve b) p. hatályát vonja maga után?

A kérdés megválaszolására ugyancsak a Vdbsgok hivatottak, mert a 234. b) p.-ban körülírt „méltányos kártérítés” tekintetében ugyancsak a Vdbsgok hatásköre van megállapítva. Egészen analog a helyzet a 235. d) p. esetében, ahol ugyancsak anyagi jogi kérdés van szabályozva. Még szélesebb körét az ügyleteknek érinti a 239. cikk b) p. 2. alp. Az ebben foglalt rendelkezés alaki jogszabályt tartalmaz, amelynek értelmében a trianoni szerződés hatálybalépése előtt egyrésztől antant-honos, másrésztől magyar honos között kötött minden szerződésből felmerült vitás kérdésben — meghatározott kivételektől eltekintve — a Vdbsgok ítélnének. A társaság megkívánt honossága tehát a hatáskör előfeltétele. Kérdés: vájjon egymagában azon alapon, hogy a társaság, amelynek székhelye a magyar állam területén van, illetve volt és amely a trianoni szerződés hatálybalépése időpontjában (1921 július 26) antant-honosok által volt kontrollálva: vájjon ennek a társaságnak a trianoni szerződés hatálybalépése előtt belföldön belföldiekkel kötött ügyleteiből keletkező összes jogvitái a Vdbsgok hatáskörébe tartoznak?

Nyilvánvaló, hogy itt nagy horderejű és bonyolult kérdésekről

van szó, amelyek azonbanválaszt igényelnek. A Vdbsgok ítélkezése ezekre a kérdésekre különböző jogfelfogások alapulvételével adott választ.

Először az a kérdés tolul fel, hogy lehetséges-e egyáltalán a fentebbismertett rendelkezések közül a társaságok honossága kérdésében egyelvű megoldáshoz jutni? Vagyis, van-e a honossági ismérveknek olyan közös nevezője, amely egyaránt alapul szolgálhat a 232.-beli, a 234.-beli, 235.-beli és a 239.-beli rendelkezéseknek jogilag következetes és egyöntetű alkalmazására?

Gondolatilag három megoldás képzelhető el:

1. A 232-ben körülírt ismérv, tehát a társaságban érdekelt antanthonos honossága, illetve a társasági tőke provincienciája minősíti a társaság honosságát nem csupán a 232. cikkbeli igények szempontjából, hanem a Bsz. egyéb olyan rendelkezései szempontjából is, amelyek a társaság honosságával kapcsolatosak (234, 235, 239 és 231). Vagyis, másképen kifejezve: a társaság honossága nem a székhely és nem a klasszikus nemzetközi jogi elmélet által elfogadott honossági kritériumok szerint igazodik, hanem a részvényesek honossága, illetve a társasági tőke provinciája minősíti a társaságok honosságát. Ez az úgynevezett „kontroll-theoria”.

2. A társaság honossága a Bsz. minden rendelkezéseinek alkalmazásánál egyöntetűen és egyelvű honossági ismérvek alapján történik; ez azonban nem a részvényesek honossága, hanem úgy a 234, 235 és 239 eseteiben, valamint a 232 eseteiben is: a klasszikus nemzetközi jogi elvek által elfogadott kritériumok alapján nyer meghatározást.

3. Elgondolható egy dualistikus jogelveken nyugvó megoldás, amelynek értelmében általánosságban és különösen is a 234., 235. és 239. cikkek alkalmazása körül a nemzetközi jognak u. n. klasszikus honossági elvei érvényesülnek; ellenben a 232. e) körül a részvényesek honossága mérvadó. Vagyis: a 232. e) körüli igények alapjául vett ismérvek csakis ezen igények szempontjából relevánsok, ellenben az egyéb jogvitákra (234, 235, 239) ezek az ismérvek nem hatnak ki és nem hatnak ki a társaság honosságára, amely általában a nemzetközi jog elfogadott elvei szerint nyer elbírálást.

Mindhárom megoldási lehetőség tényleg szerephez jutott a különböző döntőbíróságok joggyakorlatában.

Ad 1. A „kontroll-theoria” álláspontjára helyezkedett a francia-német Vdbsg. A vezéreset a Damaskus—Hamah vasúttársaságnak — a Bagdad vasút r.-t. elleni pere volt. (Recueil 1—401.) A perbeli tényállás röviden a következő: Úgy a felperesi, mint az alperesi társaságnak székhelye Törökország területén volt; ellenben felperes társaság túlnyomó részvénytöbbsége és igazgatósági tagjainak többsége franciahonosságú, a közgyűlések Parisban tartattak; alperes társaság részvényeinek 41 %-a német részvényesek kezében volt és 27 igazgatósági tag közül 12 némethonosságú volt. A kere-

set egy háborúelőtti szerződésből folyólag a versaillesi szerz. 304. b) 2. alapján indítatott a Vdbsg előtt. Alperes hatásköri kifogást emelt azon alapon, mert a honossági kellék hiányzik mindkét peres félben, minthogy mindkét társaság székhelye török területen volt. A francia-német Vdbsg ennek dacára megállapította hatáskörét. Az indokolás szerint a részvénytársaságok honossági ismérvei körül elmélet és gyakorlat több rendszert hozott javaslatba. Ilyenek: a székhely ismérve, a társaság alakulási helye, vagy az üzem helye. Ilyen rendszer a társaságban képviselt tőkeérdekeltség honosságára alapított rendszer is. Ez a „kontrolli-elmélet”. Az ítélet álláspontja szerint a versaillesi szerz. 297. b) pontban (trianoni 232. b) a kontrolli-rendszer van elfogadva. Nem lehet ellenvetni azt, — mondja az indokolás tovább, — hogy itten különleges és kivételes intézkedésről van szó, amelynek hatálya kizárólag azokra az előfeltételekre vonatkozik, amelyeket ezen különleges rendelkezés szem előtt tart. Az ítélet szerint ugyanezen elméleteket kell alkalmazni mindannyiszor, valahányszor valamely társaság jogainak gyakorlása valamely meghatározott nemzethez való tartozástól függ és minden esetben egyöntetűen kell alkalmazni. Ez a megoldás annál inkább megfelel a Bs. szellemének — mondja tovább az ítélet — mert ez kevésbé ragaszkodik alakiságokhoz, mint a gazdasági élet megfogható valóságaihoz és így több súlyt kell tulajdonítani a társaságban képviselt reális érdekeknek, mint külső körülményeknek. Ezen alapon az ítélet megállapította a Vdbsg hatáskörét.

Hasonló elvi alapot foglalt el ugyanezen Vdbsg a Damaskus-Hamah c/a Német állam perbeli ítéletben. (Recueil IV.—801.) Ugyanezen elvi alapra helyezkedett a francia-bolgár Vdbsg „Regie générale de Chemins de fer” c/a Bolgár-állam perben. (Recueil III—954.)

Az itt felsorolt jogesetekben a kontroll-theoria a francia honos javára nyert alkalmazást. Felmerülhet az a kérdés, hogy nincsen-e kedvezés ezen rendszer alkalmazásában a francia honosságú társaság javára? És vajjon megvolt-e a francia-német Vdbsgban a következetesség arra, hogy a kontroll-theoriát alkalmazza olyan esetben is, amikor ez a német peres fél javára szolgált? A válasz: igenleges. Jordaan c/a Német állam perben (Recueil III.— 889) felperes — párisi székhellyel bíró — betéti társaság hatáskör hiányában el utasított keresetével azért, mert a társaság alaptőkéje túlnyomóig semleges honosok — hollandusok — kezében volt. Elmores Metall Co. c/a Grünberg ügyben felperes egy alperessel kötött háborúelőtti szerződésből folyólag indított keresetet. A német félként perbevont alperes azzal védekezett, hogy benne túlnyomólag angol tőke van képviselve és így a kontrolli-elmélet értelmében angol honosnak tekintendő, jóllehet, német területen alakult. Ezen alapon hatásköri kifogást emelt. A Vdbsg az 1924 május 14-iki ítéletében a hatásköri kifogásnak helyt adott. Rehon c/a Roheisenverband ügyben alperes azzal védekezett, hogy felperes társaság,

amely mint francia honos lép fel, nem francia tőkével alakult, hanem a belga „Providence” cégnek franciaországi fiókja és így belga honosságúnak tekintendő. Felperes egy háború előtti szerződés alapján perelt, amelyet a francia kormány azon listára vett fel, amely szerződés revalidálását a versaillesi szerz. 299. b) alapján kívánta; ámde felperes belga társaság lévén, a francia kormány nem is volt jogosult a kereseti szerződés tekintetében hatályosan nyilatkozni. Ezen alapon alperes hatásköri kifogást emelt. A francia-német Vdbsg a hatásköri kifogásnak helyt adott. Felemlítést érdemel még a francia-német Vdbsgnak a Gros-Roman c/a Német állam ügyben hozott ítélete (Rec. IV.—753.), amely a kontroll-elmélet mellett az igazgatósági tagok honosságát is figyelembe veszi.¹

A felhívott példák mutatják, hogy a francia-német Vdbsg a kontroll-theoriát a Bsz. mindennemű rendelkezéseinek értelmezése körül következetesen alkalmazza.

Ad 2, A kontroll-theoriával szöges ellentétben van az az álláspont, amelynek értelmében társaságok honossága körül a Bsz. rendelkezésének értelmezésénél a klasszikus nemzetközi jogi elvek, különösen is a székhely-elv alkalmazandó. Ez a jogfelfogás nyilatkozik meg az angol relációjú döntőbíróóságok ítéleteiben. A vezéresetnek az *angol-bolgár* Vdbsgnak a Dawson and son c/a Balkanische Handels-u. Industrie A. G. és Banque Balcanique ügyben hozott ítélete tekinthető. (Recueil III—534). A perbeli tényállás itt röviden a következő volt: Felperes angol cég egy háborúelőtti ügyletből kifolyólag indított keresetet; II r. alperes kezesség címén vonatott perbe. Alperesek hatásköri kifogást emeltek; elsőrendű alperes a kontroll-theoriára támaszkodva azon alapon, mert a társaság nem bolgár honos, minthogy olasz és francia részvényesek által van kontrollálva és az igazgatóság is ezekből van összetéve. A Vdbsg a hatásköri kifogást elutasította és a kontroll-theoria elvetésével kifejezetten a székhely-elv alapjára helyezkedett. Az indoklás szerint: ott, ahol a Bsz. olyan szerződésekről beszél, amelyek egyrésztől antanthonos, másrésztől bolgár honos között kötettek, ezen kitétel alatt „nationals”, nemcsak természetes személyek, hanem jogi személyek is beleértendők. Az angol jog értelmében valamely jogi személyiséggel bíró társaság (corporate body) honossága azon állam joga által van meghatározva, amelynek hatálya alatt alakult; hasonló állásponton van a bolgár jog is. A békeszerződésekben — mondja továbbmenően az indoklás — nem foglaltatik jogalap az ellenkező felfogás alkalmazására. Alperes hivatkozott a kontroll-theoriára és a francia-német Vdbsgnak ez utóbbira alapított döntéseire. Az angol-bolgár Vdbsg nem fogadja el ezt az elvet, mert azon törvényes elv elismerése, hogy valamely ország törvényei

¹ A fentebbi két jogeset eddig a „Recueil”-ben nem tétetett közzé. Ehelyütt a „Juristische Wochenschrift” 1926. évf. 348. oldalról, Grimm-Essen cikéből vannak átvéve.

szerint alakult társaság — részvényeinek honosságára vagy ügyvitelének ellenőrzésére való tekintettel — ezen ország ellenségének jellegét veheti fel, nem áll ellentétben azon elvvel, hogy honossága azon állam törvényei szerint igazodik, melynek a társaság létét köszöni. A neuilly-i szerződés 177. cikke (trianoni 232) az egyetlen hely, ahol a Bsz. a kereskedelmi társaságok honossága tekintetében meghatározást ad és ahol ez a kitétel foglaltatik, kapcsolatban az antanthonosokkal: „ideértve azokat a társaságokat is, amelyekben ezek az állampolgárok érdekelve vannak.” Az angol-bolgár Vdbsg ezt a kitételet olyképp értelmezi, hogy az antantállam honosa mint egyén érdekelve lehet valamely kereskedelmi társaságban, amely egy másik hatalom honosa és egyénileg érintheti őt is a társaság ellen fogantatosított rendszabály. A Bsz.-ben foglalt ezen további kitétel, hogy „. . . a bolgár (magyar) királyság honosai, vagy az ellenőrzésük alatt álló társaságoknak tulajdonában levő javakat...” annak elismerése, hogy olyan társaságot is, amely nem bolgár (magyar) honos, ellenőrizhetnek bolgár (magyar) honosok. Ha a signatarius hatalmak azt akarták volna kifejezni, hogy általában az ellenőrzési elv szerint állapíttassék meg a honosság, akkor a „vagy” szócskát nem szűrték volna be a „bolgár (magyar) királyság honosai” és „az ellenőrzésük alatt álló társaságok” szavak közé, hanem akkor a „bolgár (magyar) királyság honosa” alatt ezen társaságok is értendők lettek volna. Ugyanez a gondolatkapcsolás párhuzamosan megismétlődik ezen cikkely e) pontjában is az antanthonosokkal kapcsolatban. Ezek alapján a Vdbsg azon következtetésre jut, hogy a Bsz. szerint a székhely elve (illetve azon államnak joga amely szerint a társaság megalakult) alkalmazandó a társasági honosság elbírálása körül

Ugyanezen jogi álláspont jut kifejezésre — a fentebbi Ítéletre való kifejezett utalás mellett — az *angol-magyar* Vdbsgnek az Investment Registry Ltd c/a Ternes és Somogy megyei Egyesült Vasutak r. t. perben hozott Ítéletében. (Recueil V.—48). Analog jogfelfogás jut kifejezésre az angol-német Vdbsgnek Chamberlain-Hookham c/a Solar-Zäler Werke ügyben hozott ítéletben (Recueil 1.-722)³ és a General Electric c/a Deutsche Gasglüh A. G. ügyben hozott ítéletében. (Recueil IV.-193).

Ad. 3, A harmadik megoldás dualistikus jogfelfogáson alapszik, vagyis eklektikusán egyezteteti össze a tőkeérdekeltség provenienciáját a székhely-elvvel. Ezen felfogás szerint azon esetekben, amelyekben a társaság a 232. cikk alapján érvényesít valamely jogot, vagy amikor a társaság honossága valamely háborús kényszerrendszabállyal összefüggésben vétetik elbírálás alá: a részvényesek (társasági tagok) honossága kvalifikálja a társaság honosságát, ellenben minden más jogvitában (tehát

³ Az ítéletet beható kritika kíséretében ismerteti dr. Szladits Károly a „Békejog” II. évf. 7. oldal.

a 234., 235. és 239. körüli jogvitákban, valamint a clearing-eljárás során felmerülő jogvitákban) a klasszikus nemzetközi jogi elvek, elsősorban a székhely-elv alkalmazandó. Ezt az álláspontot foglalta el több perben a *belga-német* Vdbsg. Téves dolog volna azt gondolni, hogy ezen gondolatilag olyan egyszerű elkülönböztetés a gyakorlatban is ilyen könnyen választható szét. A gyakorlatban ez gyakran igen nehéz, mert konkrét esetben előfordult, hogy egy Belgiumban kényszerfelszámolás alá vont társasággal szemben egy háborúelőtti szerződés alapján indított per a Vdbsg előtt; és előfordult, hogy Belgiumban kényszerfelszámolás alá vont társaság sequestere lépett fel keresettel ugyancsak háborúelőtti szerződésből folyólag. Melyik perben emelhető hatályosan hatásköri kifogás a Vdbsg jurisdikciójával szemben?

Peeters, von Haute et Duyver c/a Trommer et Gruber perben (Recueil II.-384.) a társasági honosság kérdése különös alakban merült fel a belga-német Vdbsg előtt. A per alapjául szolgáló ügylet a háború előtt — 1914 június 22-én — kötött peres felek között Belgiumban. Felperes cég tagjai belga honosok; alperes közkereseti társaság két tagja közül az egyik német állampolgár, a másik „heimatslos”; a cég székhelye és üzleti telepe Belgiumban lévén, a háborúelőtt érvényben volt belga törvények értelmében a társaság belga honosnak minősült. A fegyverszünet megkötése után hozott belga törvények (különösen az 1919. aug. 20-iki belga törvény) értelmében ez a cég ellenséges (német) honosnak volt tekintendő és mint ilyen kényszerfelszámolás alá került. Ezen felszámolás során indított pert felperes a felszámolás alatt álló alperes társaság és annak tagjai ellen. Elbírálás tárgyát képezte tehát egy jogügylet, amely annakidején olyan ügyleti felek között kötött, amelyek az akkor hatályos jogszabályok értelmében mindketten belga honosoknak voltak tekintendők és amely ügyfelek a társasági székhely mint honossági kritérium alkalmazása mellett a per folyamán is belga honosoknak lettek volna tekintendők, de amelyek közül az egyik (alperes) egy háborús (1919-beli) belga törvény értelmében ellenséges — német — honosnak volt tekintendő. A Vdbsg alperes hatásköri kifogását elvetette és megállapította saját hatáskörét. Az indokolás értelmében, habár általánosságban a társaság honossága a nemzetközi jogilag elfogadott székhely-elv alapján bírálendő el és ez volna alkalmazandó a 304. cikk b, 2 körüli jogvitában is, de ez az elv nem nyerhet alkalmazást a kényszerfelszámolások körül, már pedig a konkrét per — mondja az ítélet — az alperesi kényszerfelszámolatlásnak csakis egyik „episodját” képezi. (!?) Szemellátható, hogy ez a konstrukció mesterkéltnél és a gyakorlatban erőszakos jogmagyarázatokra vezet.

A belga-német Vdbsg állásfoglalását a legtisztábban a „La Suédoise” Grammont c/a Roller perbeli ítélet fejezi ki. (Recueil III.-570). A perbeli tényállás röviden a következő: felperes társa-

ság kártérítési keresetet indított alperes német gépgyáros ellen egy vele 1913-ban különböző gépek szállítása iránt kötött szerződésből kifolyólag. Alperes hatásköri kifogást emelt, azon alapon, hogy felperes cég nem belga, hanem francia részvénytársaság, minthogy valamennyi részvényese francia. A Vdbsg ítélete utal a Peeters-ügyben hozott ítélet állásfoglalására és kiemeli, hogy ezen utóbbi Ítéletben az alperesi társaság német honosságát azért ismerte el ilyennek a Vdbsg, mert ez a per az ezen alperes kényszerfelszámoltatásával kapcsolatos jogvita volt. Ámde a jelen („La Suédoise” c/a Roller) perben nincsen szó kényszerintézkedésről és így semmi alap nincsen arra, hogy a Vdbsg eltérjen azon honossági elvektől, amelyek a kereskedelmi társaságok tekintetében a nemzetközi jogban általában el vannak fogadva. A hagyományos jogelmélet és joggyakorlat szerint pedig a kereskedelmi társaságok honossága a társasági székhely alapján minősül, hacsak a székhely nem fiktív. A Vdbsgok ítélezésének a kereskedelmi társaságok honossága kérdésében mutatkozó ellentétes felfogásai a fentebbiekben nagy vonásokban nyertek ismertetést. Szükséges még néhány szóban megvilágítani az irodalom álláspontját a fenti iudikaturával szemben: Elmélet és irodalmi kritika általában a székhely-elv mellett maradt meg a fenti iudikaturával szemben is. így a hazai irodalomban Dr. Baumgarten Nándor: „Kereskedelmi társaságok honossága és a békeszerződés” (Békejog 1. évf. 145.) éles bírálat alá vonja a francia-német Vdbsgnek a Damaskus vasút c/a Bagdad-vasut perbeli ítéletét. Ugyanezen állásponton van a német jogirodalom is. így különösen Neumeyer: „Die Staatsangehörigkeit juristischer Personen und der Gemischte Schiedsgerichtshof.” (Zeitschrift für Völkerrecht, Band XII. Heft 3.) Sőt magában a francia irodalomban is nyomatékos hangok vannak a kontrolltheoriával szemben; így pl.: Percerou. (Idevágó állásfoglalása a „Juristische Wochenschrift” 1926. évf. 344. old. van ismertetve). A gyakorlat és maga a törvényhozás is azonban a kontrolltheoriával számolni kénytelen. Így: az 1920. évi német Reichsausgleichsgesetz (R. G. Bl. S. 597.) 24. § 3. bek. értelmében: „Als Deutsche im Sinne des Abschnittes II. 3 dieses Gesetzes gelten juristische Personen und Handelsgesellschaften nur dann wenn ihr Sitz sich ihm Reichsgebiet befindet, ihre Rechtsbeständigkeit auf Reichsrecht oder dem Rechte eines deutschen Landes beruht, und ihr Kapital spätestens seit dem 1 Januar 1920. überwiegend Reichsangehörigen zusteht”. Itt tehát a honosság kérdése körül a társasági tőke provenienciája is minősítő befolyással bír *. A magyar törvény (1923.: XXVIII.) nem mentei ugyan ilyen messzire, mégis

* L.: még: Petrich: Die Behandlung der überfremdeten Gesellschaft nach dem Reichsausgleichsgesetz (Jur. Wochenschrift 1923. évf. 166. old).

a törvény alapján engedélyezhető kedvezmények elbírálása körül a társasági tőke honossága szintén nem mellőzhető.**

Ebben a kontraversiában végleges álláspontot elfoglalni ma még korai volna. Összegezve, azt kell mondanunk, hogy minden fejlődés az ellentétes állásfoglalások kihangsúlyozásán és harcán vezet keresztül és a „kontrolli-elmélet”, amely ma annyira ellentétben látszik lenni a hagyományos jogfelfogással, idővel remélhetőleg hozzá fog járulni egy finomabb distinkciókon felépülő fogalom-átképződés szintéziséhez.

** L.: Kráhl: „A trianoni szerződés alá eső külföldi tartozások belső elszámolása” 32 oldal.

II. FEJEZET.

A trianoni szerződés 232. cikk e, pontja (versaillesi 297. e.)
alá eső kártérítési ügyek.

1.

A kárigény előfeltételei.

A döntőbírósi ítéletkezés kezdetben sok igazságtalan túlzásba esett Németország terhére a 297. e, alkalmazása körül. Idővel mégis határozott elvek alakultak ki, amelyek a következőkben foglalhatók össze. A kárigény megítélésének 3 előfeltétele van: 1. Szükséges, hogy „kivételes háborús rendszabály” alkalmaztatott legyen. 2. Szükséges, hogy tényleges kár okoztatott legyen. 3. Szükséges az okozatiság a tényleges kár és az alkalmazott kivételes háborús rendszabály között.

Ad 1) *Nem minden kár fenforgása esetében igényelhető kártérítés, hanem csakis akkor, hogyha a IV. dm utáni függelék 1. és 3. §§-ában körülírt valamely kivételes háborús rendszabály alkalmaztatott.*

Ez az elv szabatosan van kimondva a belga-német Vdbsgnak Bartelous c/a Német állam ügyben hozott ítéletében. (Recueil III-274) „ . . . le Traité ne pose pas dans son article 297. e) la règle que tout dommage causé à un bien allié engage la responsabilité de Γ Allemagne avant le Tribunal arbitral mixte, mais qu' il limite cette responsabilité aux dommages causés par Γ application des mesures de guerre. . . „ Nincsen helye tehát kártérítésnek, hogyha felperest kár érte ugyan, azonban ez a károkozó tény nem hatósági tény volt. így: Castex c/a Német állam ügyben a francia-német Vdbsg elutasította felperest (Recueil III-868), mert a felperes vadászterületein a megszálló német csapatok tisztjei által folytatott vadászat nem volt hatósági ténykedés, hanem az illető tisztnek kedvtöltése, ami nem minősül háborús rendszabálynak. Hasonlóképpen elutasította a csehszlovák-német Vdbsg felperest Prága c/a Német állam ügyben (Recueil IV-509), ahol a kereseti követelés alapja az volt, hogy felperes villanyberendezési vállalkozó installatorius műszerei a villanyvilágításra felszerelni kívánt belga kastélyból azon idő alatt eltűntek, amialatt német katonaság volt ott elszállásolva. Felperes nem bizonyította, hogy a megszálló katonaság részéről felperes

műszereivel szemben valamely kivételes háborús intézkedés foganasítottatott volna; egymagában pedig a kár ténye a 297. e) alkalmazásához nem elegendő. Hasonló módon utasította el kivételes háborús rendszabály hiánya miatt felperest az angol-német Vdbsg Catty c/a Badische Anilin ügyben (Recueil I-317), amely perben az angol honos felperes azért követelt kártérítést, mert a háború miatt nem gyakorolhatta részvény-elővételi jogát. Nincsen helye kártérítési keresetnek akkor sem, hogyha a kár ugyan valamely hatósági intézkedés folytán okoztatott, de foganasított intézkedés nem tekinthető kivételes háborús rendszabálynak. így elutasította felperest a görög-bolgár Vdbsg Apostolidis c/a Bolgár állam ügyben (Recueil III-169), mert a kereset alapjául szolgált bolgár kisajátítási intézkedés nem valamely háborús kivételes rendszabály alapján, hanem a bolgár kisajátítási törvény értelmében kikötőépítési célokra történt. Nincsen helye önkéntértetőően kártérítési keresetnek akkor, hogyha a kár a háborúelőtti időben okoztatott. így elutasította a francia-német Vdbsg felperest Gautier c/a Német állam ügyben (Recueil II-262) azon kárigényével, amelyet azon alapon támasztott, hogy a német vezérkar a felperes tulajdonában levő birtokból még 1913. évben, egy területrészt vett igénybe. Hasonló alapon utasította el felperest a görög-bolgár Vdbsg Wogasli c/a Bolgár állam ügyben (Rec. III-452).

Nincsen helye kártérítési keresetnek olyan kár miatt, amely nem valamely kivételes háborús rendszabálynak következménye, hanem amely a háborúnak általános káros hatásaként állott elő. így: elutasította a francia-bolgár Vdbsg felperest Sucreries et Raffineries c/a Bolgár állam ügyben (Recueil III-439) azon kárigényével, amelyet a háború okozta valutaromlás miatt támasztott, mivel ez nem valamely kivételes rendszabály által okoztatott, hanem a háború általános káros következményeinek egyike volt. Nem kifogásolható ellenben a belga-osztrák Vdbsg ítélete „Caisse générale” ügyben (Rec. III-219), amelyben valutakárért kártérítést ítélt meg, amidőn a valutakár az osztrák fizetési tilalom következménye volt. Helytelen viszont a francia-német Vdbsgnak Bühler c/a Német állam ügyben hozott ítélete, amelyben alperest a felperes németországi ingatlanában a márka akkori értékcsökkenése folytán bekövetkezett kára miatt marasztalta, ami lényegben a valutakár megítélése volt. Helytelen ugyanezért a francia-magyar Vdbsgnak a Keszler ügyben hozott ítélete (Recueil IV-453), ahol alperes azon okból marasztaltatott, mert a felperes részére a mozgósításkor kifizetett rekvisitációs kártérítési összeg a korona leromlása folytán elértéktelenedett. Helytelenek ugyanezért a francia-német Vdbsgnak Desrousseau ügyben (Recueil I-415), Chausson ügyben (Recueil I-587), Fouilloux ügyben (Recueil III-108), stb. hozott marasztaló ítéletei, amely ítéletekben anélkül, hogy német részről bárminő kivételes háborús rendszabály foganasítottatott volna, kártérítést

ítélt meg egymagában azon alapon, mert a francia honos felperes által német területen visszahagyott bútorok elvesztek, illetve meg rongálódtak, illetve mert — a Fouilloux esetben — a beraktározó vállalat a beraktároztatás tényét a vonatkozó háborús rendelet értelmében az illetékes hatóságnál bejelentette volt.

Nincsen helye továbbá kártérítésnek akkor, hogyha a kár a felperesnek valamely önkéntes ténye folytán keletkezett, jóllehet felperes valamely kivételes háborús rendszabály elől való félelemből cselekedett, így elutasította a jugoszláv-bolgár Vdbsg Adania e/a Bolgár állam ügyben (Recueil III-428) felperest, aki egy tárgyalás alatt álló bolgár törvénytől való félelmében adta el ingatlanát. Viszont önkéntes eladás esetében is megítélte a belga-német Vdbsg a kárigényt Richelle c/a Német állam ügyben, ahol felperes a gyári berendezéstárgyak eladását ugyan szabadkézből, azonban a német hatóságok rendszabályainak nyomása alatt foganatosította. (Recueil 11-403). Nincsen helye végül kárigénynek amiatt, hogy kivételes intézkedés nem alkalmaztatott és, hogy ezen nemalkalmazás következtében érte károsodás felperest. így: helyesen utasította el a francia-magyar Vdbsg Mestre et Blatgé felperes párisi automobilkereskedő céget, amely amiatt indított keresetet, mert bpesti fióktelepe nem helyzetetett felügyelet alá és ezáltal állítólag módja volt a cég itteni alkalmazottainak, hogy az üzletet felperes érdekei ellen vezessék.

Az itt felsorolt előfeltételekkel szemben kivételes rendelkezést tartalmaz a trianoni szerződés 232. cikkének II. pontja, amelynek értelmében „ . . . semmiseknek és megneemtörítetteknek nyilvánítanak a fenteműtettek kivételével mindazok az intézkedések, amelyeket a törvényes vagy tényleg működött hatóságok a volt magyar királyság területein 1918 november hó 3-a óta a jelen szerződés életbelépéséig tettek és amelyek a szövetséges és társult hatalmaknak vagy állampolgáraiknak . . . javait, jogát és érdekeit sérlik. A fenti a, e, f, h és k. pontok rendelkezései alkalmazandók a szövetséges és társult hatalmak állampolgárainak . . . tulajdonában levő javakra, jogokra és érdekekre, amelyek tárgyai voltak kártokozó intézkedéseknek, így kisajátításnak, elkobzásnak, lefoglalásnak, rekvirálásnak, elpusztításnak vagy rongálásnak, akár törvények vagy rendeletek, akár a Magyarországon törvényesen vagy tényleg működött hatóságok, akár a magyar hatóság erőszakos ténykedései idézték elő azokat”. Ennek a rendelkezésnek az értelme nyilvánvalóan az, hogy a forradalmi idők zavarai által antanthonosokat Magyarországon ért károsodásokért a magyar állam felelősségét kiierjesztette a proletárdiktatúra közegei — tehát nem törvényes — hatósági közegek ténykedései által okozott károkra is, valamint az úgynevezett „Tumultschäden” károkra, vagyis azokra a károkra, amelyeket a forradalmi idők izgalmaiban a forradalmosított tömegek okoztak. A proletárdiktatúra közegei által okozott kár miatt marasztalt

a francia-magyar Vdbsg Delorme ügyben (Recueil IV-812), amely perben felperes azon alapon indított keresetet, mert a proletárdiktatúra alatt illatszerüzletét és fodrásztermét socializálták. A francia-magyar Vdbsg előtt több olyan per volt folyamatban, amelyek amiatt indították, mert a proletárdiktatúra alatt ismeretlen tettesek kifosztották francia honosoknak hátrahagyott vagyontárgyait. A magyar álláspont az volt, hogy a 232. cikk II.-ben foglalt ezen kitétel alatt „magyar lakosság” nem értendők ezen közönséges büntetettek, hanem a forradalmasított tömegek. Több ilyen perben hozott marasztaló ítélet, így: Tabutin ügyben (Recueil IV-810), de a marasztalás egyik esetben sem alapított a magyar állásponttal ellentétes indokokra.*

Ad 2. *Szükséges, hogy tényleges kár okoztatott legyen.* Nincsen helye kárigénynek, hogyha alkalmaztatott ugyan a IV. cím ut. függelékben körülírt valamely kivételes háborús rendszabály, azonban, hogyha általa tényleges kár nem okoztatott. EGYMAGÁBAN VÉVE a kivételes háborús rendszabály alkalmazása, illetve eltérése — külön károsodás nélkül — nem ad kártérítési igényt: vagyis *nincsen absztrakt kárért való kártérítési igény*: csakis valóságos kárért igényelhető kártérítés. Ezt az álláspontot foglalta el a francia-német Vdbsg Weyl c/a Német állam ügyben (Recueil II-771), amelyben az ítélet kifejezetten azt mondja, hogy nem elég egymagában azon tény, hogy valamely kivételes háborús intézkedés foganatosított, hanem szükséges, hogy általa kár okoztatott legyen. Még határozottabban fejezi ki ezt ugyanez a bíróság a Comp, générale de fourrure ügyben hozott ítéletben (Rec. 11-39), amely perben felperes azon alapon igényelt kártérítést, mert leipzigfi fiókja a háború folyamán zárlat alá vétetett, minthogy azonban a zárlat tartama alatt az évi üzleteredmény még jobb volt, mint a háborút megelőző évek átlagos üzleteredménye: így a károkozásról nem lehet szó, mondja az ítélet. Egészen analog eset adódott a francia-bolgár Vdbsg előtt Sucreries et Raffineries ügyben (Rec. 111-439), ahol ugyancsak a zárlat foganatosítása miatt perelt kárigényt felperes, minthogy azonban a zárlat gyárüzem a zárlat tartama alatt még nagyobb üzleti haszonnal dolgozott, mint a háborús évek előtt: ennél fogva a Vdbsg a kárigényt elutasította. A legszabatosabban fejezi ki ezt az elvet a belga-német Vdbsgnak a Richelle ügyben hozott ítélete (Recueil 11-403). Nemelég ahhoz, hogy a 297 e) alkalmazása igazolva legyen — mondja az ítélet, — hogy a német kormány, akár tudva és akarva is, kárt okozott legyen valamely antanthosnak; a 297. e) alkalmazásának előfeltétele az, hogy ez a kár a IV. cím ut. függelék 1. és 3. §§-aiban körülírt valamely háborús intézkedés által okoztatott legyen és hogy az itt körülírt intézkedés által az elleneséges javakban tényleges kár okoztatott legyen. Helytelennek kell

* c/a Dr. Kövess Béla: „A vegyes döntőbíróóságok hatásköre” (Jogtudományi Közlöny 1926. évf. 74. old).

minősíteni ennél fogva a francia-magyar Vdbsgnak a Keszler ügyben hozott ítéletét (Recueil IV-453), amely perben jöllehet a rekvirált felperesi gépkocsiért nagyobb összegű ellenérték fizettetett, mint amennyit felperes maga elfogadni kész lett volna, mégis 15000 frank kártérítést ítelt meg a döntőbírótság azon valutakár fejében, amely felperest a kifizetett koronaösszeg elértéktelenedése címén érte.

Itt az a kérdés merül fel, hogy mi értendő kár alatt? A válasz az, hogy csakis *vagyoni kár* („*dommage pécuniaire*”). Ez kétségtelenül kitűnik úgy a 232. e) szövegéből, valamint a függelék 3. § szövegéből. Azonban a vagyoni kár fogalma a legszélesebb értelmezésben veendő. így mondja a francia-német Vdbsg Coquard-ügyben (Recueil. II.—217.); ugyanez a bíróság ugyanígy „Cinema Apollo” ügyben (Recueil III.—627), stb. Ebből pedig két következmény folyik: nincsen helye kárigénynak a Vdbsg előtt, az antanthonos személye ellen foganatosított kivételes intézkedés miatt. Ebben a kérdésben valamennyi Vdbsg azonos állásponton van. így az angol-német Vdbsg Kamna & Lewa ügyben (Recueil III.—29), a belga-német Vdbsg Pinkers ügyben (Rec. I.—741), Caro ügyben (Rec. II.—14), Lorieux ügyben (Rec. IV.—674), a francia-német Vdbsg Worms ügyben (Rec. 11.287); a belga-bolgár Vdbsg Decken ügyben (Rec. III.—833); a görög-bolgár Vdbsg Combitis ügyben (Rec. III.—176), stb. Következik továbbá, hogy nincsen helye kártérítésnek az antanthonos által szenvedett erkölcsi kárért. Ez utóbbi folyományt azonban nem vonták le egységesen a Vdbsgok. így a görög-bolgár Vdbsg elutasította felperest Svoronos ügyben (Rec. III.—455) a nem vagyoni kárigénnyel; ellenben a francia-német Vdbsg — teljesen helytelenül — kártérítést ítelt meg Blumenthal ügyben a strassburgi ügyvédi kamara fegyelmi bírósági ítélete által okozott erkölcsi kár miatt (Rec. III.—616).

Ad 3. *Szükséges az okozatiság, a foganatosított háborús rendszabály és a felmerült kár között.* A francia-német Vdbsg által — főképen kezdetben — hozott számos igazságtalan ítélet épen azt a hibát követte el, hogy az 1915 október 7-iki Bundesrats-Bekanntmachungban foglalt kiviteli tilalom alapján kártérítésben marasztalta a német államot, olyan esetekben is, amikor a francia honos felperes meg sem kísérelte a visszahagyott ingóságok (bútorberendezés, illetve értékpapírok) kivitelét és pusztán azon alapon marasztalt, hogy ilyen rendelet létezett, jöllehet semminemű kényszerrendszabály a visszahagyott ingókkal szemben nem foganatosított, így Villemejan c/a Német állam ügyben (Rec. I.—90); így Durand-Cassierer ügyben (Rec. III.—652); ugyanezen alapon ingatlanra vonatkozóan Bühler ügyben (Rec. I.—489); ugyanezen alapon megítélve vasúton feladott és elveszett áru miatt: Roby ügyben (Rec. I.—413); Poussin ügyben (Rec. III. 23) stb. A francia-német Vdbsg — különösen kezdetben — azzal is operált, hogy az oko-

zatiságot vélelmezte; így: Janin ügyben (Recueil I.—775).* A francia-német Vdbsg judicaturájában is találunk azonban Ítéleteket, amelyek megkívánják az okozatiságot a háborús rendszabály és a kár ténye között. Így Pinaud ügyben (Rec. II.—217.) Az angol-német Vdbsg kezdettől fogva azon állásponton volt, hogy nem elégedett meg a kivételes háborús rendszabály és kártény létezésével, hanem megkívánta az okozati összefüggést a kivételes rendszabály alkalmazása és a kereset alapjául szolgáló kár között. Így Hammer c/a Német állam ügyben (Rec. II.—526) elutasította felperest, mert az okozatiságot fenforogni nem látta. Mindkét ügyben a kereset azon kár megtérítése iránt indítatott, amelyet az angol honos felperes a Németországban letétben levő és márkára szóló címletekben a háború alatt, a márka értékcsökkenése folytán szenvedett. Ugyanígy William Green ügyben is (Rec. III.—522). Ellenben Samuel ügyben (Rec. III.—530) megtérítést, mert felperes a betéti értékpapírok értékesítése irányában lépéseket tett és ez értékesítés épen az 1915 október 7-iki rendelet rendelkezései által akadályoztatott meg. Ennek az ítéletnek megbeszélése kapcsán mutat rá Prof. Levy-Freiburg a francia-német és az angol-német Vdbsg idevonatkozó álláspontjának különbözőségére. „Der Gemischte Schiedsgerichtshof erachtet in ständiger Rechtsprechung die durch die Bundesratsbekanntmachung v. 7. oktober 1915 über feindliche Vermögensstücke angeordnete Ausfuhrsperrre als „exceptional war measure.“ Aber erhält diese gesetzliche Massnahme zur Begründung eines Ersatzaanspruches nicht für hinreichend, sondern fordert darüber hinaus dass der Kläger das seinige getan habe um die Papiere zu veräussern und damit der Entwertung zu entziehen.** Hasonló állásponton van a belga-német Vdbsg; így: Binon c/a Német állam ügyben (Rec II.—300), továbbá Moffarts ügyben (Rec. III.—549); ugyanígy a belga-osztrák Vdbsg „Soc. de Charbonnage Nord-Ouest” c/a Osztrák állam ügyben (Rec. IV.—303), valamint a román-német Vdbsg Goldenbaum c/a Német állam ügyben (Rec. IV.—824). Az indokolás szerint: „L'action basée sur l'art 297 e, suppose nécessairement un dommage en relation d'effet a cause avec la mesure incriminée . . .” Egészben véve a különbséget a két ellentétes álláspont között olyképp lehet kifejezni, hogy míg a francia-német Vdbsg felfogása szerint a háborús kár esetében a háborús rendszabály létezése már egymagában mintegy automatikusan, vagy a kánonjog nyelvén szólva „latae sententiae” megállapítja a kárigényt, addig a többi Vdbsg álláspontja szerint — és csakis ez az álláspont van jogilag megalapozva — szükséges, hogy a háborús rendszabály valósággal

* L.: Kráhl: A francia-magyar és a belga-magyar Vegyes Döntőbíróóság. (46. old.)

** L.: Juristische Wochenschrift 1923. évf. 44 old.

alkalmaztatott legyen és hogy a tényleges kár és az alkalmazást nyert kivételes háborús rendszabály között okozati összefüggés forogjon fenn. A fentebb idézett ítéletek alább, a kausalitás tüzetes tárgyalása kapcsán behatóbb megvilágításban fognak részesülni.

2.

A „kivételes háborús intézkedések” fogalma és kasuistikája.

A kivételes háborús intézkedés fogalomkörülírása a IV. cím ut. függelék 3. §-ában foglaltatik. Ez a § megkülönböztet olyan intézkedéseket, amelyek által az érintett dolog tulajdona kisajátíttatik; ezek az „elidegenítést rendelő intézkedések” (mesures de disposition) és olyanokat, amelyek által a tulajdon kisajátítása nélkül vettettet alá az ellenséges vagyon valamely kivételes háborús intézkedésnek, („mesures exceptionnelles de guerre”). A 3. § szövege: A 232. cikkben és a jelen függelékben ez a kifejezés „háborús kivételes intézkedés” magában foglalja azokat a bármiféle természetű törvényhozási, közigazgatási, bírósági vagy egyéb intézkedéseket, amelyeket ellenséges javakra vonatkozóan hoztak vagy hozni fognak és amelyeknek anélkül, hogy a tulajdonjogot érintenék az a hatásuk, hogy a tulajdonostói megvonják a javak felett való rendelkezést. Idetartoznak nevezetesen a felügyeleti, kényszerigazgatási, zárlati intézkedések, továbbá azok az intézkedések, amelyeknek tárgya az ellenséges követelések lefoglalása, hasznosítása vagy elzárása volt vagy lesz, történjék ez bármely okból, bármely alakban, bármely helyen. Az ilyen intézkedések végrehajtásaként teljesített cselekményeknek tekintendők a közigazgatási hatóságoknak vagy bíróságoknak mindazok a határozatai, utasításai, rendeletei vagy intézkedései, amelyek ezeket az intézkedéseket az ellenséges javakra alkalmazzák, valamint a bármely ellenséges javak igazgatásával vagy felügyeletei megbízott személy részéről teljesített összes cselekmények, mint tartozások kifizetése, követelések behajtása, költségek, terhek vagy kiadások kifizetése, tiszteletdíjak beszedése. Az „elidegenítést rendelő intézkedések” azok, amelyek az ellenséges javak tulajdonát érintették vagy érinteni fogják, annak egészben vagy részben más személyre mint az ellenséges tulajdonosra és pedig az utóbbi beleegyezése nélkül történő átruházásával, kiváltképpen pedig azok az intézkedések, amelyek az ellenséges javak eladását, felszámolását, átruházását címletek vagy értékpapírok megsemmisítését rendelték el.”

Ez a körülírás exemplifikatív módon határozza meg a szóbanlevő intézkedéseket és így sem nem szabatos, sem nem teljes, aminélfogva az idevágó döntőbírósi judikatúra sok ellentmondásosságot tartalmaz. A gyakorlat több olyan háborús intézkedés

példáját mutatta, amelyek a fenti exemplifikációban nem foglaltatnak benne és a döntőbírósi Ítékezés mégis „kivételes háborús intézkedésnek” minősítette. így a *hajózár (embargo)* esete. Több perben merült fel a kérdés, hogy a háborús hajózár által okozott kár a 297 e) alá vonható-e? A legtöbb esetben a kereset alapjául a kuxhaveni katonai parancsnokságnak azon intézkedése szolgált, amellyel 1914 augusztus 2-án kiadott parancsban megtiltotta a hamburgi kikötőben levő kereskedelmi hajóknak a kikötő elhagyását. A kikötőben levő angol, francia stb. hajók így hajózár alá kerültek, amely alól csak az ellenségeskedések megszűnte után szabadultak. Ezen intézkedésből a hajótulajdonosra háramlott kár miatt folyt per Worms ügyben (Rec. II.—287), a francia-német, „Entreprises maritimes” ügyben (Rec. IV.—89), a belga-német és „Seeham Harbour” ügyben az angol-német Vdbsg előtt. Mindhárom itt emiített döntőbírósi ítélet foglalta el, hogy a hajózár (embargo) olyan háborús intézkedés, amely a függelék 3. §-a alá esik és ezen alapon mindhárom ítélet marasztaló volt. Egy másik ilyen intézkedés, amely a fenti exemplifikációban nem foglaltatik és a döntőbírósi Ítékezésben mégis a 3. §. alá vonatott: a „mainmise” (lefoglalás,) volt. Ez az eset adódott „Le Nickel” ügyben (Rec. II.—740). Ebben a perben a kártérítési igény alapja az volt, hogy a német hadügyi kormány a felperesi — francia — vállalat német fiókjánál levő nickelfém készleteket letiltotta, anélkül azonban, hogy külön kényszerintézkedést fogantatott volna, hanem megtiltotta, hogy a készletek más célra legyenek felhasználhatók, mint a német hadiipar céljára.

A „kivételes háborús intézkedések” elvi körülírására több döntőbírósi ítéletben foglaltatik meghatározás; ezek a meghatározások azonban csak több-kevesebb szabatosággal közelítik meg a fogalom helyes tartalmát. Ilyen meghatározások vannak: a belga-osztrák Vdbsgnak a „Caisse générale” ügyben hozott ítéletében (Rec. III.—819); a belga-bolgár Vdbsgnak „Compagnie d'Electricité” ügyben hozott ítéletében (Rec. III.—829); a görög-bolgár Vdbsgnak Tsoucatos ügyben hozott ítéletében (Rec. IV.—461); a csehszlovák-német Vdbsgnak Loy et Markus c/a Deutsch Ost. Afrikanische Bank ügyben (Rec. III.—998) hozott ítéletében. Ezek a meghatározások kisebb-nagyobb eltérésekkel, azonos tartalmúak. A legjobban fedni látszik még a döntőbírósi gyakorlatot, habár nem aggálytalan, a belga-német Vdbsgnak az „Entreprises maritimes” ügyben (Rec. IV.—89) adott következő szövegű meghatározása: „Les mesures de guerre visées par l'art 297. e) du Traité sont les mesures qui poursuivent un but de guerre ou qui tout au moins soumettent un bien ennemi à un autre traitement que les biens nationaux ou neutres et constituent par là même une acte de guerre économique. Les mesures de cette nature tombent sous l'application de l'art. 297 e) même quand elles sont prises

par une autorité militaire, si elle ne constituent pas une opération militaire proprement dite. . .” (A 297. e)-ben foglalt háborús intézkedések alatt azokat kell érteni, amelyek hadviselési célt szolgálnak, vagy pedig valamely ellenséges vagyont más elbánás alá vonnak, mint a nemzeti vagy semleges állambeli vagyont és ilyenképen a gazdasági háború tényei. Ezek az intézkedések a 297. cikk alá esnek még akkor is, hogyha katonai hatóság által foganatosítottak, kivéve hogyha szűkebb értelemben vett hadműveleti célt szolgálnak . . .”) A kivételes háborús intézkedések kasuistikája elég gazdag. A gyakorlat ilyeneknek tekintette: a) *a háborús fizetési, valamint pénzkiviteli tilalmakat*. így: az angol-német Vdbsg Ford ügyben (Rec. IV.—71); ugyanígy, ugyanez a bíróság Woodcock ügyben (Rec. IV.—257); hasonlóképp a belga-osztrák Vdbsg „Caisse générale” ügyben (Rec. III.—819); ugyanígy a francia-német Vdbsg Augier-ügyben (Rec. IV.—396). b) Kivételes háborús intézkedésnek minősítették *a deviza-forgalmi korlátozások*. így a görög-bolgár Vdbsg Boydjiogiou c/a Banque Nationale de Bulgarie ügyben (Rec. III.—449). c) *A háborús kiviteli tilalmak*. így: az angol-német Vdbsg Hammer ügyben (Rec. II.—526) és William Green ügyben (Rec. III.—522), amely ügyekben ugyan elutasító ítélet hozott, azonban azon okból, mert az okozati összefüggés az értékpapirkiviteli tilalom és a kereseti kár ténye között nem igazoltatott. Marasztaló ítéletet hozott ugyanezen döntőbíróság az értékpapír-kiviteli tilalom alapján Sámuel ügyben (Rec. III.—530). Ugyanígy a belga-osztrák Vdbsg „Caisse générale” ügyben (Rec. III.—819) és a francia-német Vdbsg Veró ügyben (Rec. III.—660). A francia-német Vdbsg az értékkiviteli tilalmat messzemenőleg kiterjesztően magyarázza és ezen alapon a visszahagyott bútorokban, az elveszett vasúti podgyászban stb. okozott kárt is, külön intézkedés foganatosítása hiányában is, teljesen, helytelenül — megítélte, így: Villemejan ügyben (Rec. I.—40); Desrousseaux ügyben (Rec. I.—415); Grassi ügyben (Rec. I.—931); Michau ügyben (Rec. II.—29); Wellcomme ügyben (Rec. III.—97); Durand c/a Cassierer ügyben (Rec. III.—652) stb., amely ügyek alább, a kiviteli tilalmak tüzetes ismertetése kapcsán még megvilágítást fognak nyerni, d) A háborús kivételes intézkedések közé sorozta a Vdbsg az *ármaximálási eseteket*; így a görög-bolgár Vdbsg Catsoulis ügyben (Rec. IV.—819). e) Ugyancsak kivételes háborús rendszabálynak minősítettett a vámszabadraktárban pároló borkészlet szabadkézből való eladásának azon feltételhez való kötése, hogy a vételár a vámpénztárhoz fizetendő be. (Francia-német Vdbsg Louyreur ügyben Rec. III.-70.) f) Kivételes háborús rendszabálynak minősítette a francia-német Vdbsg a nyílt tengeren német hajó által történt zsákmányolást, illetve a német zsákmánybíróság azon ítéletét, mellyel azt „jó zsákmány”-nak minősítette. (Dutfoy ügy: Recueil U1.-395); ezzel szemben az angol-német Vdbsg 1925. okt. 28-iki

ítéletével ellentétes álláspontra helyezkedett. Case 1176.)* g) Kivételes háborús rendszabálynak minősítette a francia-német Vdbsg a *háborús lakásrendeleteket*, illetve kártérítést ítélt meg az azok alapján történt igénybevételért. Így Marqua ügyben (Rec. I.-104), ugyanígy a görög-bolgár Vdbsg Svoronos ügyben. (Rec. III.-455.) Önként értetődően kivételes háborús rendszabályoknak minősítettek valamennyi Vdbsg által egyértelműen a gazdasági háború kivételes intézkedései; így: a *zárlat*, a *kényszerfelszámolás*, (liquidacio) és az *üzleti felügyelet*. Az ezekre vonatkozó judikatúra alább a kivételes rendszabályok tüzetes ismertetése kapcsán nyer megvilágítást. Ugyanott, megvilágítást nyer a háborús *rekviziókra* vonatkozó gyakorlat is és pedig külön a polgári hatóságok által és külön a katonai hatóságok által történt rekvisziók kérdése. Mindkettő tekintetében a döntőbíróóságok álláspontja az, hogy a kivételes háborús intézkedések alá sorozandók. Ellenben *nem minősítették* kivételes háborús intézkedéseknek: a *polgári* (magánjogi vagy perjogi) *törvények értelmében történt gyám-, illetve gondnokrendelések*, így: a hagyatéki gondnok kirendelését polgári bírói aktusnak minősítette az angol-német Vdbsg Dressel ügyben (Rec. II.-690.); ugyanígy a francia-német Vdbsg Weyle ügyben (Recueil II.-761.); hasonlóképen nem tekintetett kivételes háborús intézkedésnek a távollevő részére történt gondnokrendelés (Hennequin ügy: Rec. II.-305). *Nem minősítették* kivételes háborús intézkedéseknek a *moratorium jogszabályok*, így: a belga-osztrák Vdbsg Caisse générale ügyben (Recueil III.-819.), ahol felperes — egyebek között — azon valutaris veszteség megtérítését is követelte, amely az osztrák korona értékében a moratorium tartama alatt bekövetkezett. Nem minősítettett kivételes háborús intézkedésnek az *aranyklausula hatályonkívül helyezése* a német kormány által. (Mayer c/a Német állam ügy; közölve Juristische Wochenschrift 1925. évf. 1315 old.) Nem minősítettett kivételes háborús intézkedésnek a *kisajátítási törvények értelmében közcélokra történt kisajátítás*, így: a görög-bolgár Vdbsg Apostolidis ügyben (Rec. III.-169.), amely ügyben a tényállás az volt, hogy a felperesi ingatlan kisajátítása kikötői építkezések céljára történt; hasonló értelemben ugyanez a bíróság Wogasli ügyben (Rec. III.-452.) *Nem minősítettett* kivételes háborús intézkedésnek a *hadinyereségadó beszédese*, így: a belga-bolgár Vdbsg Comp, d' Électricité ügyben (Rec. III.-829), ugyanígy a jugoszláv-bolgár Vdbsg Raffinerie Tchoupria ügyben (Recueil III.-185). Elutasította végül az angol-német Vdbsg felperest, aki nagy hajókár („havarie grosse”) esetében történt eladás miatt igényelt kártérítést. (Hooper c/a Német állam ügy.)**

*Közölve a „Juristische Wochenschrift” 1926. évf. 418. oldal.

**Közölve: Juristische Wochenschrift 1925. évf. 1315. old.

A „differentialis rendszabályok” kérdése.

A „*mesures exceptionnelles de guerre*” értelmezése körül majdnem minden vegyes döntőbíróság előtt nagy viták voltak. A német álláspont az volt, hogy „kivételes háborús intézkedések” alatt a gazdasági háború eszközei értendők, vagyis azok a háborús intézkedések, amelyek az ellenséges vagyont qua ellenséges vagyont érték és amelyek az ellenséges vagyonnal szemben a belföldi és a semleges honosok vagyonától elkülönöztetve alkalmaztattak. Ilyen háborús gazdasági rendszabályok voltak különösen a belföldön elhelyezett ellenséges tőkével szemben foganatosított kivételes háborús intézkedések, mint aminők: külföldi társaságok belföldi fiókjainak zárlat alá helyezése vagy felszámoltatása; belföldön elhelyezett de ellenséges honosok tulajdonában levő értékpapírok zárolása vagy kényszereladása stb. A német álláspont szerint a „kivételes háborús intézkedések” alatt a gazdasági háború azon gazdasági harci eszközei értendők, amelyek kizárólag az ellenséges honosok vagyontárgyait és ezeket qua ellenséges vagyont érték. A német álláspont szerint nem számíthatók a „kivételes háborús rendszabályok” alá azok a háborús intézkedések, amelyek ugyanúgy érték a belföldi valamint semleges honosok javait is, amint érték az ellenséges honosok javait; így különösen a hadiszolgáltatások, amelyek a hadiszolgáltatási törvény alapján egyaránt voltak igényelhetők ellenséges honostól is, úgy mint a belföldi honostól is és ezek között különösen a katonai rekvisitciók. Ezen állásponttal szemben a Vdbsgok — és pedig kivétel nélkül — arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a „kivételes háborús intézkedés” fogalma nem csupán a gazdasági háború harci eszközeire vonatkozik, hanem a hadviselési érdekből az ellenséges vagyon ellen foganatosított minden intézkedés ideértendő, tekintet nélkül arra, hogy az ellenséges vagyont qua ellenséges vagyont érte, vagy pedig alkalmazást nyert a belföldi honosok vagyona ellen is. Magyar részről is megemeltett ugyanez a kifogás a magyar viszonylatban folyt perekben, azonban a teljesen egybehangzó döntőbírósági gyakorlat hatása alatt a szóbeli tárgyaláson elejtetett.* A jogvitát világosan exponálja az angol-osztrák Vdbsgnak (Elnök: Loder) a Frank Sandemann ügyben hozott ítélete (Recueil III.-47.) Felperes egy angol cég, amelynek az Osztrák Lloyd hajójával elhajózott jutarakományát az osztrák kormány rekvirálta. Alperes azzal védekezett, hogy a lefoglalás az 1912. december 26-iki osztrák hadiszolgáltatási törvény alapján történt: vagyis békeidőből származó jogszabály alapján, amely az osztrák honosokkal szemben ugyanúgy alkal-

* L. Dr.: Kövess: A vegyes döntőbíróságok hatásköre. (Jogtudományi Közlöny 1926. évf. 74 old.)

maztatik és amely a nemzetközi jog elveivel összhangban áll. A Vdbsg szerint a jutaáru rekvirálása az osztrák kormány által hadviselési tény volt, amely ténykedés a dolgok rendes menetén kívül esik. Annak a karakteristikája, hogy valami kivételes és hogy a háborúval kapcsolatos, nincsen kizárva azon tény által, hogy egy olyan törvény végrehajtásaként fogatosított, amely törvény azon időben cikkelyezett be, amikor Ausztria még békeállapotban volt, sem pedig azon tény által, hogy általános jellegű szabályt tartalmaz, amelynek az osztrák honosok ugyanúgy alá voltak vetve, mint más államok honosai. Nem lényeges az sem, hogy a rekvizitio ténye a nemzetközi jog által megengedett dolog, mert „... it is a part of jus belli and not of the jus pacis; and inasmuch as Peace is to be regarded from the juridical standpoint as the normal condition of the Society of States, an exercise of the right of War may justly be regarded as an exceptional war measure . . .” (a „jus belli”-nek és nem a „jus pacis”-nak része és minthogy jogi szempontból a békeállapot tekintendő az államok társadalma rendes állapotának, a háborús jog gyakorlása joggal tekinthető kivételes intézkedésnek.) Ezzel egészen analog jogi felfogást fejez ki a csehszlovák-német Vdbsgnak Richnewszky c/a Német állam ügyben hozott ítélete (Recueil III.-1011.) Német részről az az álláspont nyert kifejezést — mondja az ítélet — hogy ezek a kivételek: „mesures exceptionnelles de guerre” vagy „mesures de disposition” elvileg csakis azon intézkedésekre alkalmazhatók, amelyek a nemzeti vagyon kizárásával kizárólag az ellenséges vagyon ellen intéztettek. A 297. vagy 298. cikknek egyetlen rendelkezése sem foglalja magában expressis verbis ezen elkülönbötést. Nehezen lehetne megérteni, hogy a Bs. a vagyoni érdekeiben a német háborús jogszabályok által sértett antanthonost megfosztaná a kártérítéstől azon okból, mert a jogszabályozás a német vagyont ugyanúgy érintette. Sokkal valószínűbb, hogy a Bs. szembe akarta helyezni a háborús jogszabályokat — amelyek kivételes jogszabályok — a közönséges joggal és ekképen „kivételeseknek” kívánta tekinteni azokat a jogszabályokat, amelyek által a hadviselő államok a maguk számára biztosítani, illetve véglegesen megszerezni kívánták a hadviselési eszközöket, vagy amelyek által az ellenséget a sajátjától megfosztani igyekeztek.

A vitakérdés először a francia-német Vdbsg gyakorlatában merült fel. Huret ügyben (Rec. 1-98) felperes francia honos gépkocsi-tulajdonos azon alapon indított keresetet, mert a német hatóság elrekvirálta felperes gépkocsiját. Alperes hatásköri kifogást emelt, mert a rekvizitio az 1873 jan. 13-iki Krigsleistungsgesetz alapján történt, amely törvény egyaránt vonatkozik német honosokra is és így a rekvizitio a felperes gépkocsiját nem mint ellenséges honos tulajdonát érte. Rekvirált gépkocsi tárgyában számos marasztaló ítélet hozatott. így: Lazare Dreyfus ügyben

(Rec. 1-389): Orelansi herceg ügyben (1-578) stb. A Vdbsg marasztaló ítéletet hozott. Creutzer-Dutreil ügyben (Rec. 1-156), ahol felperes — elsass-lotringeni birtokos — több kártény miatt perelt; kártérítést igényelt a német hatóságok által a háború folyamán rekvirált kápolnaharangok, valamint rekvirált hadifémek és gépköcsi miatt is. Heim ügyben (Rec. 1-381) felperes strassburgi szállodatulajdonos asztali fehérműk rekvisitíója miatt perelt, ami az 1917 márc. 12-iki rendelet alapján a Reichsbekleidungsstelle által foganatosított ellene. Alperes hatásköri kifogást emelt; a Vdbsg marasztaló ítéletet hozott. Marqua ügyben (Rec. 1-104) felperes francia tanítónő, aki a háború kitörésekor bútorai visszahagyásával Franciaországba utazott, azon alapon perelt, hogy a német hatóság a felperes lakását igénybe vette és a hátrahagyott bútorok részben elvesztek, részben megrongálódtak. A német kormány megbízott utalt az 1918 szept. 23-iki német kormányrendeletre, amely a lakatlan lakrészek igénybevételét a lakástulajdonos honosságára való tekintet nélkül megengedte. A Vdbsg marasztaló ítéletet hozott* Analog álláspont nyer kifejezést Nicolas ügyben (Rec. III-348) ahol felperes azon alapon perelt, mert a német hatóság elrendelte a kézfegyverek beszolgáltatását. Az Ítélet marasztaló volt, jóllehet a hivatkozott német rendelet általános érvényű volt.

Az angol-német Vdbsg Rüssel ügyben (Rec. 1-547) foglalkozott először a vitakérdéssel. Felperes két tétel jutaáru (923 bála -j- 9342 bála) rekvisitíója miatt perelt, amely áru a háború kitörésekor a hamburgi tárházakban tárolt. A Vdbsg marasztaló ítéletet hozott, azonban a vitakérdést nem döntötte el elvi állásfoglalással, hanem azon az alapon marasztalt, hogy nem nyert igazolást, hogy a rekvisitio időpontjában hasonló rekvisitios intézkedéseket foganatosítottak volna a német hatóságok a német honosok jutakészletei ellen is, vagyis a marasztalási indokok értelme épen az, hogy in concreto a foganatosított rekvisitio különbözeti intézkedésként jelentkezett. Az ítéletet a német kritika is helyesnek ismerte el ezért. (L.: Mendelssohn-Bartholdy kritikáját a „Juristische Wochenschrift” 1922. évf. 183. old.) A vitakérdés elvi tisztaságban és minden részletre kiterjedően a belga-német Vdbsg által nyert elbírálást a Rymenans ügyben hozott 1922 febr. 12-iki ítéletben (Rec. 1-878). Ez az ítélet tüzetesebb ismertetést igényel. Felperes antverpeni cég azon alapon indított keresetet, mert a német hatóságok német területen rekvirálták felperes ruhanemű árukészletét. Alperes hatásköri kifogása azon érvelésre van alapítva, hogy a 297. e) olyan rendszabályokra vonatkozik, amelyek olyan törvények alapján foganatosítottak, amely törvények kizárólag ellenséges honosok javai ellen voltak irányozva; ám az 1873 jan.

* A Huret, Creutzer-Dutreil Heim és Marqua ügyek részletesen ismertetve vannak *Dr. Szladits* Károly: „A Vegyes döntőbíróóságok ítélkezése” (Békejog 1 évf. 58—60 old., 126 old. és 242. old).

12-iki Kriegsleistungsgesetz valamint az 1915 jan. 24-iki Bekanntmachung egyaránt vonatkozott ellenséges honosok és belföldi honosok javaira. Alperes főérve a függ. 1. §-ból van merítve, amelyet „sedes materiae”-nek kíván tekinteni. Ez a § olyan rendszabályokról beszél, amelyek a háborús törvényhozás alkalmazásával az ellenséges javak, jogok, érdekek ellen foganatosítottak, ez alatt pedig érteni kell a háborús törvényhozást annyiban, amennyiben ellenséges javak mint ilyenek érintettek, szembeállítva ezekkel a belföldieket és semlegeseket.

A Vdbsg a gazdasági háború gondolatát nem tartja elegendőnek kiindulás pontul, mert éppen az a kérdés, hogy a IV. cím csakis a gazdasági háborút tárgyalja-e? vagy pedig ennél messzebbmenő jelentősége van? A Vdbsg szerint azok a szempontok, amelyek a IV. címben foglalt rendelkezésekhez vezettek, többneműek mint csupán a gazdasági háború szempontja. A függ. 1. § célja ugyanis nem az, hogy általános meghatározást adjon, — ami a 3. §-ban van — hanem irányelveket, azonban nem a kártérítés tekintetében, hanem a háborús rendszabályok érvényre vagy érvénytelensége tekintetében.

Itt azután az 1. § szövegexegesisébe bocsátkozik. Semmi képen nem fogadja el, hogy itt egy olyan különleges törvényhozás volna elgondolva, amely az ellenséges vagyont qua illegette szabályozása tárgyává. Sokkal inkább fogadható el — mondja az ítélet — hogy itt az „ellenséges vagyon” nem a belföldi (semleges) vagyonnal, hanem az ellenséges „személyekkel” van szembehelyezve.

Az 1. § szövege egymagában nem nyújt elégséges magyarázatot és ezért összefüggésbe kell hozni a további rendelkezésekkel. Az 1. §-ban említett rendszabályok között foglaltatnak „utilisation” és „réquisition”. Maga a német álláspont is elismeri, hogy a requisitio általában ugyanúgy érinti a belföldi honosokat. A bíróság előtt nem ismeretes a hadviselő államok törvényhozásából olyan jogszabály, amely csakis az ellenséges honosok vagyonát kizárólagosan érintő requisitiokról szólna és mint illegette tenné a gazdasági háborueszközévé. Amiből következik, hogy azáltal, hogy az 1. § a requisitioát itt felsorolta, implicite kifejezte, hogy nem csupán a „kivételes törvényhozást” akarta általa érteni.

Alperes másik érve — mondja az indokolás — a 298. b) cikkekre támaszkodik, amely kifejezetten csakis a különbözeti rendszabályok alkalmazásáért teszi felelőssé a legyőzött államot. Ennek a rendelkezésnek döntő fontosságot tulajdonítana a Vdbsg is, hogyha ez a multa vonatkoznék, ámde ez a rendelkezés csak a jövőbeli békeállapotra vonatkozik. Békeidőben helyes az, hogy a betelepített idegen is egyenlően résztvegyen a közterhekben, ámde a háborúban a helyzet más; arra kell gondolni, hogy az ellenséges állam honosa nem kötelezhető arra, hogy javainak — ellenszolgáltatás nélkül vagy akár mellett is — való átadása által a hazája elleni

háborúban részt vegyen, különösen is akkor nem, hogyha arról van szó, hogy oly dolgokat szolgáltatson, amelyek a hadiszükségletekhez sorozandók. Ez a gondolat fekszik alapul a hágai konvenció (IV. egyezmény) 44., 49. és 52. cikkeinek is. Amikor tehát a Bs. a rekvisitiót is felsorolta, akkor nem gondolt a gazdasági háborúra.

Alperes utal arra is, hogy a függ. 9. §-ban is előfordul ez a kitétel: „*mesures exceptionnelles de guerre*”, amely § pedig a 297 b-re (a német javaknak antantterületen való háború utáni likvidációjára, tehát nyilvánvalóan a gazdasági háborúra) vonatkozik. Ezzel szemben a Vdbsg álláspontja az, hogy abból, hogy valamely általános jellegű kitétel valamely különleges összefüggésbe van beállítva, nem lehet visszakövetkeztetni arra, hogy ez a kitétel minden esetben ugyanazzal az értelemmel bír, mint amelyet ezen különleges vonatkozás ad neki. így — mondja az ítélet — a Code civil 1690. cikke beszél az engedményezésről („*cession*”), kapcsolatban a követelésekkel, amiből azonban nem következtethető, hogy csakis a követelések volnának engedményezhetőek.

Az indokolás utal még a függ. 4. §-ára, amely azon károkért való felelősségről rendelkezik, amely károkat Németország ténykedései antanthonosok javaiban, jogaiban, érdekeiben a háborús állapot bekövetkezése előtt okoztak. Ez a § sem tesz különbséget kivételes törvény és más törvény között, hanem mindkettő okozta kárért egyaránt állapítja meg Németország felelősségét.

Áttér azután az indokolás a Bs. szellemének, vagyis a kártérítési rendelkezésekben foglalt gondolatmenetnek a kimutatására. Semmiképen nem fogadja a háborús kivételes német bíróságok (Reichsschiedsgericht für Kriegsbedarf, Reichsschiedsgericht für Kriegswirtschaft, majd Reichswirtschaftsgericht) határozatait az antanthonosra is kötelezőnek, mert ez ellenkeznék azon elvvel, amely a Bs. X. rész VII. címében foglaltatik, és amely szerint az antanthonosok ügyei a legyőzött állambeli bíróságok elől elvonatnak és mert a német kivételes háborús bíróságok által hozott határozatok az 1915 január 22-iki Bekanntmachung 6. § alapján többnyire az antanthonosok távollétében hozattak. A függ. 1. § ugyan elismerte a háborús kivételes bíróságok határozatait is, azonban a szenvedett kárért az antanthonosnak a bírói utat a Vdbsgok előtt megnyitja. Ezen alapon marasztalta a német államot.

A differentialis rendszabályok kérdése és az erre vonatkozó jogvita és judikatúra tüzetesebb megvilágítást igényelt, mert nemcsak passiv vonatkozásban vagyunk ezen kérdés körül érdekelve, hanem aktív vonatkozásban is, mivel az elszakadt országterületeken az utódállamok törvényhozásai alapján számos olyan intézkedés fogantatosított, amelyek látszat szerint ugyan nem differentialis rendszabályok és egyaránt vonatkoztak ezen államok valamennyi és minden nemzetiségű honosaira, a valóságban azonban az op-

tánsok ellen, illetve az utódállamok területére jutott nemzeti kisebbségek tagjai ellen irányultak. A vonatkozó *judicatura* tehát a 250. cikk 3. alapján indított perekben értékesíthető lesz.*

4.

Javak, jogok és érdekek. (Biens droits et intérêts.)

Az „activa legitimatio” kérdése.

Ez a kitétel „biens, droits et intérêts” vagy pedig „biens, droits ou intérêts” azt lehet mondani, hogy stereotyp kitétel a Bs. gazdasági részében. Így magában a 232. cikkben előfordul az a) pont rendelkezésében (a magyar állam által foganatosított kivételes intézkedések feloldásával kapcsolatban), előfordul a b) pont rendelkezésében (az antant államok területén levő magyar javakkal szemben az antant állam részére fentartott likvidationalis joggal kapcsolatban), előfordul a IV. cím ut. függ. 1. §-ában, a 4. §-ban stb. Nyilvánvaló, hogy ez a kitétel az antanthonos vagyoni érdekeit a legmesszebbmenő értelmezésben kívánja felölelni. Ez az értelmezési gondolat kifejezést nyer a francia-német Vdbsgnak „Soc. du Carburateur Zénith” ügyben hozott ítéletében. Itt felperes azon alapon indított keresetet, mert az általa alapított „Zenith Vergaser G. m. b. H. kivételes háborús intézkedéseknek vetetett alá, majd felszámoltatott. Az ítélet indokolása szerint ez a kitétel „javak, jogok és érdekek” olyan széles értelmű, hogy magába foglalja mindazon eseteket, amelyekben valamely antanthonosnak valamely vagyontárgya közvetlenül vagy közvetve kárt szenvedett. („ . . . l’expres-

* A jelen tanulmány sajtóalárendezése közben tétetett közzé a román-magyar döntőbírósnak a Kulin c/a Román állani perben 1927 január 10-ikén hozott nagyhorderejű ítélete, amellyel e bíróság (Elnök: Cederkrantz) megállapította illetékességét azon perekben, amelyeket magyarhonosok indítanak a Bs. 250. cikke alapján az elcsatolt területen levő ingatlanuk kisajátítása miatt a kisajátító (román) állam ellen. Ez az ügy vezéresetnek tekintendő számos hasonló per között. (Az ítélet magyar fordítása egész terjedelemben közölve van a „Nemzetközi Jog Tára” 1927. évf. márciusi számában). Az Ítéleti indokokból kitetszőleg a román állam hatásköri kifogást emelt azon érveléssel, hogy a román agrárreformtörvény értelmében végrehajtott kisajátítások egyaránt érintik a románhonosságú birtokosokat is a külföldi birtokosokkal együtt, tehát itt nincsen „differentials rendszabály, holott a Bs. 250. cikke csakis a különbözeti jogszabályok („mesures différentielles”) okozta károk ellen nyújt jogorvoslatot. Ezen érveléssel szemben a döntőbírósnak azt az álláspontot tette magáévá, hogy az elcsatolt területen levő magyar tulajdon a nemzetközi jog oltalma alatt áll, mert a jólszerzett jogok nemzetközileg elismert védelmét élvezzi és ennek megsértése a Bs. 250. cikkének intenciója szerint a vegyes döntőbírósnak hatáskörébe tartozik. Az a körülmény, hogy úgynevezett különbözeti jogszabályok alapján foganatosított legyen a kisajátító intézkedés: a hatáskör fenforgásának nem előfeltétele. (L még: Dr. Alkér Kálmánnak a „Magyar Jogi Szemle” 1927. évi áprilisi számában megjelent cikkét a magyar-román Vdbsgnak a földbirtok perekben hozott határozatáról).

sion „biens, droits, intérêts est assez large pour comprendre tous les cas ou soit directement, soit indirectement le patrimoine d'un ressortissant allié a subi un dommage.” Ezen gondolatmenet alapján a közvetett érdekeltséget is vagyoni érdekeltségnek tekinti a Vdbsg gyakorlata és elismeri például a „*holding company*” vagyoni érdekét azon társaság által szenvedett háborús kár körül, amely társaságnak részvényei az ő birtokában vannak. így pl.: a francia-német Vdbsg, alperes kifogása dacára elismerte a felperes keresetét a Manufactures de Glaces „Altwasser” c/a Weisswasser ügyben azon alapon, hogy felperes társaság — mint részvénybirtokos — érdekeltsége igazolva van. (Rec. II.-566.)

A „javak, jogok, vagy érdekek” fogalomkörébe beleérti a Bs. és illetve a vegyes döntőbíróóságok következetes gyakorlata az antanthonosoknak érdekeltségét valamely kereskedelmi társaságban is, amely kereskedelmi társaság, valamely német területen fekvő vagyontárgyában kivételes háborús intézkedés által kárt szenvedett. Itt különösen az olyan kereskedelmi társaságok bírnak jelentőséggel, amelyek külső látszat szerint — mert székhelyük után Ítéltve — jogtechnikailag német (magyar) honosságuak, azonban bennük antanthonosok mint részvényesek (kötvénytulajdonosok) vagy üzletrésztulajdonosok vannak érdekelve. Ez a tőkeérdekeltség szintén beleértetik a judikatúra által a javak-jogok érdekekbe. A Bs. egyik stereotyp kitétele ez a szóhasználat: „biens, droits et intérêts, y compris les sociétés et associations dans lesquelles ils étaient intéressés ...” Ez a stereotyp kitétel előfordul a 232. a), továbbá 232. b), azután 232 c), majd a IV. cím ut. függelék 4. §, 6. §, 12. §, 13. § és ez a közvetlen egymásután már önmaga, de különösen a szövegbeli logikai összefüggés azt mutatja, hogy a „javak, jogok és érdekek” fogalomkörébe beleérti Bs. azt a gazdasági érdekeltséget is, amellyel az antanthonosok háborús intézkedés által károsult kereskedelmi társaságban bír. Alább a területi vonatkozás kapcsán tüzetes megvilágítást fog nyerni az a nagy vita, ami a 297. e) szövegértelmezése körül folyt. A Vdbsgnak idevonatkozó álláspontját a leghatározottabban a belga-német Vdbsgnak a Zurtrassen ügyben (Rec. IV.-326.) hozott Ítélete fejezi ki. Az Ítélet indokolása azt mondja, hogy egészben véve a Bs. szerzőinek a vezetőgondolata ennek a cikknek a szerkesztésénél a következő volt: az antanthonosokat kártérítési igény illesse a legyőzött állam ellen ne csak akkor, hogyha érdekeik, illetve jogaik valamely társaságban sértettek meg, valamely háborús intézkedés által, például azáltal, hogy a tulajdonukban levő részvények lefoglaltattak, hanem akkor is, hogyha az ilyen társaságnak, amelyben az antanthonos érdekelve van, valamely társasági vagyontárgya érintett a legyőzött állam háborús intézkedése által és ez a kártérítési jog megillesse őket, lett legyen a társaság német vagy semleges, vagy Németországgal szövetségben állott állam honosa, mert mindezen esetekben a

társaságot magát — minthogy ez nem antanthonos — a saját jogi személyiségében, nem illetheti keresetőség a kártérítési igény alapján a legyőzött állam ellen.

A „javak, jogok és érdekek” érvényesítése így szorosan összefügg az *activa legitimatio* kérdésével.

Az *activa legitimatio*val kapcsolatban elsősorban az a kérdés merül fel, hogy kicsoda a 297. e. alapján támasztott jogigény alanya? a károsult fél vagy pedig az érdekelt antantállam? A régebbi felfogás a nemzetközi bíróságok előtt érvényesíthető igények tekintetében általában csak az érdekelt államokat ismerte el feleknek, így a „Tribunal permanente d'arbitrage” előtt érvényesített ügyekben, még hogyha magánfelek voltak is a károsultak, mindig az érdekelt államok állottak egymással szemben. Ennek maradványa jelentkezik abban, hogy az Egyesült Államokkal létesített „Mixed Claims Commission” előtt magánfelek nem léphetnek fel, hanem magukat az államokat illeti csak keresetőség.* Arra a kérdésre, hogy ki a jogigény alanya a 232. c. esetében?, világos választ ad az *angol-német* Vdbsgnak a Lederer ügyben hozott Ítélete (Rec. III-762.), amely azt mondja, hogy figyelmet érdemel, hogy az antantállam károsult honosa maga van jogosítva kártérítésre. A tényállás itt az volt, hogy a Frederic Lederer angol honosnak a frankfurti hitelintézeteknél letétei voltak, amelyeket ezek az intézetek a háború folyamán a német Treuhändernek fizettek be. A betevő halála után a végrendeleti végrehajtók a 297. e) alapján pereltek. Az örökösök között voltak azonban német honosok is, kérdéssé vált, hogy ezeknek nevében is perelhetnek-e a végrendeleti végrehajtók. Az ítélet azon álláspontra jut, hogy a 297. e) alapján nyújtott jogorvoslat az antanthonost magát és csakis az antanthonost illeti, ennél fogva a végrendeleti végrehajtók csak azon összeg tekintetében érvényesíthetnek keresetet, amely az angol örökösök kielégítésére szükséges, még pedig olyképen, hogy elsősorban örökhagyó angliai hagyatéka szolgál fedezetül és csak a fedezetlen rész erejéig léphetnek fel a 297. e) alapján. Azt az elvet, hogy a keresetőség magát az antanthonost illeti, egy másik ügyben is kifejezésre juttatta ugyancsak az *angol-német* Vdbsg. The Gramophon Co c/a Német állam ügyben (Rec. IV.-607.) az angol kormány megbízott jogosulatlanak minősítelte a felperesnek a 297. f)-re alapított keresetét, felperes ennek dacára jogosítva volt folytatni az eljárást, ami nyilvánvaló jele annak, hogy a fél igénye független attól, hogy saját állama milyen álláspontot foglal el az igény tárgyában. A Vdbsg azonban érdemben elutasította felperest.

A Vdbsgok általában a legmesszebbmenően *kiterjesztő értelemben magyarázzák az activa legitimatio* Közkereseti társaság

* I. Isay: „Die Stellung der Privatpersonen im Völkerrecht”. (Juristische Wochenschrift. 1924. évf. 1317.)

által szenvedett kár esetében nemcsak a társaságnak magának, hanem a társtagoknak saját személyükben is elismerik az activa legitimitatit a társaság által szenvedett kárért. (így: Loy et Markus ügyben a csehszlovák-német Vdbsg Rec. III.-998.) Nehezebb a kérdés részvénytársaságok esetében. A Vdbsgok gyakorlata ezen túlmegegyez, mert megadja a társasági vagyonban szenvedett kár miatt az activa legitimitatit nemcsak a társaságnak, (illetve a társaság alapszabályszerű képviselőjének) hanem az egyes részvényeseknek is saját részvényérdekeltségük erejéig. Ebben a kérdésben először a francia-német Vdbsg foglalt állást Soc. du Charbonnage Frederic Henry c/a Német állam és Rheinische Stahlwerke ügyben (Rec. II.-12., 86. és 422.) Ebben a perben előbb a felperesi németországi székhellyel és üzemteleppel bíró társaság francia részvényesei saját nevükben léptek fel keresettel. A társaság 22.000 részvényéből 20443 volt francia kezében a háború kitörésekor. Röviddel a háború kitörése után 1914. októberben egy szövetségtanácsi rendelet a társaságot zárlat alá helyezte. Belgium occupatioja idején Brüsszelben előtárgyalott 16.797 társasági részvény, amely francia tulajdon volt, de Belgiumban volt letétben. Ezek a részvények Németországba vitettek, majd nyilvános árverésen eladattak. Az összes eladott részvényeket a „Rheinische” vette meg, amely utóbbi részvénytársaság részvényeinek egy jelentékeny része éppen a Charbonnage Frederic Henry társaság kezében volt. A Rheinische megszerezvén ekképp a felperesi társaság részvénytöbbségét, mindkét társaságot rendkívüli közgyűlésre hívta és az 1917. nov. 8-iki és 10-iki közgyűléseken kimondta a felperes társaság felosztását és a „Rheinische“-ba való beleolvadását, valamint a társasági vagyon átruházását és ezen határozatokat a német cégjegyzékbe is bevezette. Az átruházott részvények francia tulajdonosai a saját nevükben, majd a felperes társaság neve alatt pert indítottak a 297. e) és f) alapján. Többrendbeli kifogás között az alperes az activa legitimitatit is kifogásolta, de a Vdbsg megállapította a keresetelőséget. Ez az álláspont a vegyes döntőbíróóságok gyakorlatában általánosan elfogadottá vált. Analog ítéletet hozott a belga-német Vdbsg Papetries d' Ensival et Malmédy ügyben. (Rec. II.-354.) Felperes belga cég a „Papierfabrik Malmédy G. m. b. H.” üzletrészeinek tulajdonosa volt. A belga cég a belga-német Vdbsg előtt a saját felperessége alatt indított keresetet a „Papierfabrik” üzletrészeinek likvidáltatása miatt. A német kormány megbízott kifogásolta felperes keresetelőséget. A Vdbsg megállapította a keresetelőséget és megítélte a kártérítést. Ugyanígy a francia-német Vdbsg Huta-Bankowa ügyben (Rec. III.-325), amely ítélet elvileg mondja ki azt, hogy a részvényes a saját részvényeire eső károsodási hányad erejéig, a részvénytársaság által szenvedett kár miatt activa legitimitatival bír a 297. e) alapján indított kártérítési perben. Arra a kérdésre, hogy *mely időpontban kell fenforognia az antanthonosságnak* ahhoz, hogy a 232. e) alap-

ján való keresetőség érvényesíthető legyen? A *jugoszláv-német* Vdbsg Peinitich c/a Német állam ügyben (Rec. II.-611.) azt az álláspontot foglalta el, hogy *az antanthonosságnak úgy a kereseti kár okoztatása időpontjában, mint a keresetindítás időpontjában fenn kell forognia.* Ezzel ellentétben — és teljesen helytelenül — a *csehszlovák-magyar* Vdbsg az úgynevezett „vörös-kár” perekben úgy döntött, hogy nem szükséges, hogy a felperes már a károkozgatás időpontjában antanthonossággal birt legyen, hanem elegendő, hogyha ez a minősége a keresetindítás időpontjában fenforgott. Ezekben a perekben a keresetek azon alapon indítottak, hogy a volt úgynevezett vörös hadsereg által 1919. tavaszán a Felvidéken rekvisitioik és egyéb károk okoztattak és a kárvallottak későbbben — a trianoni szerződés hatálybalépte által — csehszlovák honosokká lettek és a döntőbírótság előtt a 232. e) alapján léptek fel. Magyar részről hatásköri kifogás emeltetett azon alapon, mert a károsodás időpontjában felperesek annál kevésbé lehettek csehszlovák honosok, mert ez a honosságváltozás csak a trianoni szerződés hatálybalépte által (1921. július 26) következett be.* A döntőbírótság teljesen helytelenül megállapította hatáskörét, ami nemcsak a jugoszláv-német döntőbírótság állásfoglalásával ellenkezik, de ellenkezik azzal az állásponttal is, amelyet a döntőbírótságok a honossági kellék időpontja tekintetében 239. cikk b) 2 körül elfoglaltak és amely alább — a IV. fejezetben — behatóbb megvilágítást fog nyerni. A „javak, jogok és érdekek” kitétel a Bsz. 250 cikkében is előfordul. Úgy ennek a kitételnek a tartalma, mint az activa legitimate terjedelme a 250 cikk alapján indított perekben hasonló kiterjesztésben lesz értelmezendő.

5.

Ellenséges javak. (Biens ennemis.)

Az „ellenséges” minőség fenforgásának időpontja.

Hogy mi értendő „ellenséges vagyon” alatt? az többször volt vita tárgya, úgy területi, mint időbeli vonatkozásaiban, azon okból, mert az „ellenséges ország” fogalma különbözőkép értelmezett. A 232. cikk bevezetése így szól: „Az ellenséges országokban levő magánjavak jogok és érdekek kérdése a jelen címben foglalt elvek és a csatolt függelék rendelkezései szerint nyer megoldást . . .” Ellenséges vagyon alatt az ellenséges országban levő magánjavak (jogok, érdekek) értendők. Vitássá vált azonban konkrét ügyben az, hogy mely területek tekintendők ezen cikk rendelkezése szempontjából ellenséges országoknak?

* L.: Dr. Kövess: „A vegyes döntőbíróságok hatásköre. (Jogtudományi Közlöny J926. évf. 73. oldal.)

Területi vonatkozás okából szükségessé vált az értelmezés, különösen a katonailag megszállott területeken magánjavak ellen foganatosított kivételes intézkedések által okozott károk miatt indított kártérítési ügyekben. Így: Weiss, Bicheller, Brooks c/a Német állam ügyben (Rec. I.—850) a kereset azon alapon indított, hogy a német hatóságok Belgium megszállásának tartama alatt zárolták felperes angolhonosnak antwerpeni bankbetétjét. Alperes hatásköri kifogást emelt azon alapon, mert a 297. cikk — amint azt a fentebb idézett bevezetés mondja — az ellenséges országokban levő javakat^ jogokat és érdekeket tárgyazza, ahol „ellenséges ország” alatt azon ország értendő, amely a javak (jogok, érdekek) tulajdonosának hazájával ellenséges viszonyban áll. Minthogy pedig felperes angolhonos, akinek hazájával szemköztes ellenséges állam Németország, nem pedig Belgium, ennél fogva a Németország területén fekvő antant javak (jogok, érdekek) értendők a 297. e) alkalmazása szempontjából ellenséges javaknak, nem pedig a Belgium területén fekvő angol javak, mert utóbbi ország Angliával nem állott ellenséges viszonyban. Ezt az álláspontot az angol-német Vdbsg elfogadta, majd a többi döntőbírószak is magukévá tették. (Alább a 232. e) területi alkalmazásának tüzetesebb tárgyalása kapcsán, ez még további megvilágítást fog nyerni.) „Ellenséges javak” alatt tehát a 232 alkalmazása szempontjából azok a javak értendők, amely javak tulajdonosának hazája és a háborús rendszabályt alkalmazó állam között ellenséges viszony állott fenn. Helytelen tehát a francia-német Vdbsgnak a „La Czenstochovienne” ügyben (Rec. IV.—112) a „pays ennemi”-ről adott értelmezése, amely szerint a megszállott terület is a 232 e) szempontjából az „ellenséges ország” fogalma alá esik.

Az a kérdés merül fel itt, hogy minő időbeli vonatkozás van az ellenséges viszony és a foganatosított kivételes háborús rendszabály által okozott kár között? Világosabban kifejezve: szükséges-e az, hogy az ellenséges viszony már a károkozás időpontjában fenállott legyen? Vagy pedig az olyan kár alapján is helye lehet a 232. e) alapján való kárigénynek, amely kár előbb okozott, semmint a felperes hazája és a kivételes háborús rendszabályt foganatosító állam egymással ellenséges viszonyba jutott. Ez a kérdés meglepőnek látszik szemben a IV. cím ut. függelék 4. § világos rendelkezésével. A függelék 4. § rendelkezése időbeli határvonalat húz az olyan háborús intézkedések okozta károk között, amely háborús intézkedések még az ellenséges viszony bekövetkezteként időpontja előtt foganatosítottak és azon károk között, amelyek az ellenséges viszony bekövetkezteként időpontja után foganatosítottak. Az előbbiekért való felelősséget anyagijogilag is, eljárásjogiig is más-más szabályozás alá vont. A gyakorlatban ilyen eset felmerült a belga-német Vdbsg előtt Leirens ügyben (Rec. II.—82). Felperes motocyklijja 1914 jul. 31-én, — tehát még a

Belgiummal bekövetkezett ellenséges állapot előtti időpontban — feltartóztatatok német területen és felperes kártérítésért perelt. A kérdés nem jutott elvi elbírálás alá, mert a perbeli tényállás szerint a feltartóztatás ugyan július 31-én történt, de a rekvisitio egy későbbi időpontban történvén, a Vdbsg ezen későbbi időpontot vette a kereseti igény elbírálása alapjául és ez alapon a 297. e) cikket alkalmazandónak találta. Analog jogeset adódott az osztrák-olasz Vdbsg előtt Devoto ügyben.*

A gyakorlatban az időpont kérdése más vonatkozásban jutott jelentőségre. Konkrét esetben vitássá tétetett az, hogy *van-e kártérítési igénynek helye akkor, hogyha felperes a keresetindítás időpontjában ugyan antanthonos volt, sőt a Bsz. hatálybalépése időpontjában is antanthonos volt már, ellenben a kritikus időpontban, vagyis abban az időpontban, amikor a kivételes intézkedés foganasított, akkor még nem volt antanthonos?* Ennek a kérdésnek gyakorlati jelentősége különösen az újonnan alakult államok honosai tekintetében szembeűnő, mert ezeknek az államoknak honosai épen a Bsz. rendelkezései következtében szereztek meg új honosságukat, vagyis az antanthonosságot. Vájjon ezeket is megilletné a 297. e)-ben körülirt keresetűség? Ezen honosságváltozás alapján az igényeknek többféle variációja gondolható el. így pld. ha az osztrák (magyar) honos, aki a Bsz. folytán csehszlovák honosságot szerzett, olyan rekvisitio miatt, amelyet német területen fekvő vagyónában a német hatóságok valamely háborűs intézkedése következtében szenvedett, kártérítési igénnyel kívánna fellépni a versaillesi szerződés 297. e) alapján; vagy a poseni lakos német honos, aki a versaillesi szerződés rendelkezései folytán lengyel honossá vált, kártérítési igényt kívánna érvényesíteni a trianoni szerződés 232. e) alapján a magyar állam ellen azért, mert a háborű folyamán a magyar hatóságok (vagy a közös hadseregnek Magyarországon dislókált szervei) valamely itt levő vagyontárgyát hadiszolgáltatás céljára igénybe vették. Gyakorlati jelentűségűvé ez a jogvita az úgynevezett „vörös-kár” perek által vált, amely perek a kommunisták vörös hadserege által a felvidéken foganasított rekvisitioi stb. miatt indítottak olyan károsultak által, amelyek csehszlovák honosokká, lettek. (A megelőző pontban ez a jogvita már felemlítést nyert.) Általános formulázva: az, aki a háborűs kár okoztatása időpontjában a központi hatalmak valamelyikének (esetleg valamely semleges országnak) honosa volt, de utólag, a Bsz. hatálybalépése előtt, vagy a Bsz. hatálybalépése időpontjában — pld. a Bsz. rendelkezései folytán — antanthonosságot szerzett: felléphet-e a 232. e) alapján kárigénnyel?

Nyilvánvaló, hogy a Bsz. rendelkezései nem értelmezhetők olyan módon, minthogyha utólagos nemzetközi jogszabályozás alá

* L.: Juristische Wochenschrift 1925. évf. 1523. old.

kívánták volna vonni azon háborús kártételeket, amelyek a kár keletkezése időpontjában nem valamely ellenséges hatalom által okoztattak, hanem amelyek abban az időpontban a belföldi törvény hatálya alatt állottak, illetve a szövetséges állam törvényeinek hatálya alá estek. A BsZ.-nek nem volt és nem lehetett intenciója, hogy azokat a háború folyamán előállott károkat, amelyek a károkozás időpontjában kizárólag a belföldi törvény hatálya alatt vagy valamely szövetséges állam belföldi törvényének hatálya alatt állottak: utólagosan onnan elvonja és utólagosan módosítóan nemzetközi szabályozás körébe vonja, hanem az volt az intenciója, hogy azon károkért, amely károk olyan módon keletkeztek, hogy a kivételes háborús intézkedés „ellenséges vagyont” ellen alkalmaztatott, kártérítést adjon. Vagyis a 232. e) alkalmazása fogalmilag *egyidejűséget* kivan az „ellenséges” minőség és a kivételes háborús rendszabály foganatosítása között. Ez az álláspont következetes kifejezést nyert a *csehszlovák-német* Vdbsg eddigi judicaturájában valamint a jugoszláv-német Vdbsg ítélezésében is. Különösen 3 idevágó ítélet igényel kiemelés; nevezetesen a Richnewsky és Alt c/a Német állam ügyben (Rec. III-1011), a Loy et Markus ügyben (Rec. 111-998 és a Kramata ügyben (Rec. III-988) hozott ítéletek. Ezek közül a Richnewsky ügy tekinthető vezéresetnek és ezért részletesebb ismertetést igényel. A tényállás röviden a következő: Felperesek prágai lakosok osztrák honosok voltak és társas cégük alatt bőrnagykereskedést folytattak Prágában. A st.-germaini szerződés által felperesek csehszlovák honosokká váltak. A háború folyamán felperesek Németországban két tételben bőrárukat vásároltak, amely árut azonban a német hatóságok, utalva a bőrkiviteli tilalomra, nem engedtek kivinni Németországból. Az első tétel 1917 februárban lefoglaltatott és a „Kriegsleder A. G.”-nek utaltatott ki, a második tétel 1918 februárban. Utóbbiért a Reichswirtschaftsgericht kártalanítást ítél meg felperesnek, amit utóbbi fel is vett. Az első tételért való kártalanítást a Reichswirtschaftsgericht csak 1922 ben ítélte meg; felperes ezt visszautasította. Felperes mindkét tétel miatt a 297. e) alapján kártérítési pert indított. Alperes azzal védekezett, hogy a 297. e) alapján támasztott követelés fogalmi kelléke, hogy a háborús intézkedés által „ellenséges vagyont” „kell, hogy érintett legyen, vagyis olyan vagyont, amely a kivételes intézkedés foganatosításának időpontjában ellenséges állam honosának tulajdonában volt, amely feltétel in concreto hiányozván, a kereset elutasítását kérte. Az ítélet foglalkozik előbb a „differentialis rendszabályok” kérdésével, majd pedig eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy a 297. e) rendelkezése a német álláspont helyességét igazolja. „Le texte principale justifie . . . la thèse allemande, suivant laquelle les mesures exceptionnelles de guerre suppose l'état de guerre”. Azok között az érvek között, amelyeket a Vdbsg az ítélet alapjává tesz, különösen kettő érdemel kiemelés. Elutasítja a cseh részről

képviselt azon thesist, amely szerint a VIII. részben (versaillesi szerződés 231, trianoni 161. cikk) foglalt vétkeességi princípium már magában magánjogi kártérítésre kötelezné a legyőzött államokat a háborús rendszabályok által szenvedett magánjogi károkért. Döntőnek tekinti azonban azt, hogy a IV. cím ut. függelék 4. § külön rendelkezik arról, hogy milyen módon igényelhető kártérítés olyan kárért, amelyet valamely antanthonos olyan időpontban szenvedett, mielőtt még az illető antantállam az ellenségeskedést megkezdette. Ha a 232. e) is kártérítést engedne olyan károk alapján, amelyek a károsult félnek okoztattak, mielőtt a károsult fél hazája a háborúba belépett, úgy alig volna megérthető, hogy mi célja van a függelék 4. §-ának? és azért arra következtetésre jut, hogy nem lehet szó ott kivételes háborús intézkedésről, hogyha abban a pillanatban, amikor az intézkedés foganatosított, a kérdéses jószág nem volt az antanthatalmak valamelyike valamely honosának birtokában, mert az ellenséges minőség az~ intézkedés foganatosítása időpontjában a döntő kellék. („ . . . il ne peut y avoir mesure exceptionnelle de guerre lorsque *au moment où la mesure a été prise* les biens n' appartaient pas à un ressortissant d' une Puissance alliée ou associée . . . car la qualité d' ennemi est l' élément essentiel”).)

Ugyanezen álláspontra jutott ugyanez a bíróság a Loy et Markus ügyben. A perbeli tényállás alább a 239. cikk b) 2. kapcsán még részletesebb ismertetést fog nyerni. A kereseti követelés idevonatkozó részének az alapja az volt, hogy felperes osztrákhonosoknak Német-Kelet-Afrikában gyarmatvállalatuk volt és a német kormány a vállalattól különböző árukészleteket rekvirált. Felperesek a st.-germaini szerződés rendelkezései következtében csehszlovák honosokká váltak és ezen valamint egyéb követelések erejéig a döntőbíróság előtt pert indítottak. Az ítélet a kereseti követelésnek ezt a részét elutasította, mert a szóbanforgó intézkedések foganatosítási időpontjában nem forgott még fenn a felpereseknél az antanthonosi minőség. Analog álláspontot foglalt el a *jugoszlávnémet* Vdbsg Peinitsch ügyben (Rec. 11-610). A tényállás, — amely alább a 239. b) 2. kapcsán még részletesebb ismertetést fog nyerni, — röviden a következő: Felperes egy állítólagos társas szerződésből kifolyólag perelte a Bleichröder bankházat a döntőbíróságnál és perbevonta a német államot is a 297. e) alapján azért, mert utóbbi — állítólag — fegyveres erőt bocsátott I. r. alperes rendelkezésére, hogy felperest üzletéből kizárja. A német kormány megbízott — egyéb kifogások mellett — a felperes activalegitimitációját is kifogásolta azért, mert a kérdéses állítólagos kivételes intézkedés időpontjában felperes nem volt még az S. H. S. állam honosa. A Vdbsg elutasította felperest mindennemű követelésével; az ítélet kiemeli, hogy a honossági kelléknek a nehezményezett intézkedés foganatosítása időpontjában már fenn kellett forognia.

Annál helytelenebb a *csehszlovák-magyar Vdbsg-ok* a fentebb már említett „vörös-kár” perekben elfoglalt azon álláspontja, amelylyel a döntőbíróóság hatáskörét a magyar részről emelt hatásköri kifogással szemben megállapította. Ez a határozat eddig nyomtatásban nem közöltetett és így nem volt betekinhető. A jogi sajtóban megjelent ismertetések szerint a döntőbíróósági állásfoglalás arra van alapítva, hogy elégséges, hogyha az antanthonosság a keresetindítás időpontjában fenforgott.* Ez homlokegyenest ellenkezik a csehszlovák-német és a jugoszláv-német döntőbíróóságok álláspontjával és ellenkezik azzal az állásponttal, amelyet a 239. cikk b) 2 körüli hatásköri vitákban a legtöbb döntőbíróóság elfoglalt és amely alább — a IV. fejezetben — még megvilágítást fog nyerni.

Az „ellenséges javak” értelmezése körül kiemelését kíván még a csehszlovák-német Vdbsgnak a Kramata ügyben hozott Ítélete. (Rec. III.—998). A perbeli tényállás itt a következő: Felperes a st. germaini szerződés által csehszlovák honossá vált osztrák honos. Felperes Bordeauxból, ahol üzletét folytatta, 1914. júliusban 154 darab bőrt küldött kikészítés végett Leipzigbe egy ottani bőripari céghez. Ezek a bőrárúk, minthogy az volt a hiedelem, hogy a bordeauxi felperes francia honosságú, a német hatóságok által 1917. februárban lefoglaltattak, majd elárvereztettek. Felperes 297. e) alapján perelt. Az ítélet elismeri ugyan, hogy felperes a szóbanlévő háborús rendszabályok foganatosítása időpontjában nem volt ugyan antanthonos és így ezen alapon a kereseti követelés nem volna megítélhető, ám ezt a körülményt nem tekinti döntőnek, szemközt azon ténnyel, hogy a német hatóságok a felperes bőrárúit éppen azért foglalták le és vetették alá kényszerrendszabályoknak, mert ellenséges honos tulajdonának vélték és ezért qua ellenséges vagyont kezelték. Az ítélet arra a — kétségkívül kissé merész — állásfoglalásra jut, hogy maga az a tény, hogy a német hatóságok a felperesi árukat mint „ellenséges vagyont” kezelték és ezen kivételes intézkedések által felperesnek beigazolt kárt okoztak, már egymagában megállapítja a kereseti követelés jogosultságát, függetlenül attól, hogy felperes a kérdéses időpontban már ellenséges honos volt-e vagy sem.

Ez a kiterjesztő jogértelmezés minden esetben bizonyos veszélyeket rejt magában; mindazonáltal, hogyha a Vdbsgoknak meglesz a bátorsága, hogy ezt az álláspontot reciprok vonatkozásban is kövessék, nevezetesen, hogyha azon likvidatiók körül, amelyeket az újonnan alakult államok, valamint az utódállamok általában az elszakadt területen levő magyar javak tekintetében foganatosítottak, hasonló jogértelmezést fognak alkalmazni: úgy ennek

* L.: Dr. Kövess: A vegyes döntőbíróóságok hatásköre. (Jogtudom. Közöny, 1926. évi. 73. old.

a kiterjesztő magyarázatnak a magyar érdekek javára igen nagy jelentősége lehet. A *lengyel-német* Vdbsg néhány Ítélete e tekintetben tiszteletreméltó következetességről és bátorságról tett tanúságot. Tiedemann c/a Lengyel állam ügyben (Rec. III.-596) a perbeli tényállás röviden a következő volt: Felperes eredetileg német honos volt, aki Lengyelországhoz csatolt német területen bírt lakóhellyel már 1908. évet megelőzően is, aminélfogva a versaillesi szerződés 91 cikke alapján „ipso facto” lengyel állampolgárrá vált. Ennek dacára a lengyel hatóságok, mivel felperes a német kisebbséghez tartozott, vele szemben is alkalmazni akarták a likvidációs törvényeket, amelyek csakis a német honosok javai ellen lettek volna alkalmazhatók. A lengyel hatóságok kényszerrendszabályok alá vonták felperesnek ruchovice-i birtokát, valamint a tulajdonában levő 70 drb cukorgyári részvényt. Felperes erre keresetet indított a lengyel-német Vdbsg előtt a versaillesi szerződés 297. b) p. 3. bek. (trianoni 232 b. 3.) alapján a következő érveléssel. Előadva a tényállást kifejtette, hogy a lengyel hatóságoknak vele szemben követett magatartása vitássá tette felperes honosságát. A 297. b) 3. értelmében a lengyellé vált volt német honosokkal szemben nem alkalmazható a likvidációs jog. Hogyha tehát felperes lengyel honossá vált, úgy állapítsa meg ezt a Vdbsg és tiltsa meg a lengyel államnak, hogy a „Comité de liquidation” vele szemben eljárhasson. Ha pedig felperes nem vált lengyel honossá, hanem német honos maradt, úgy a versaillesi szerződés 297. h) alapján (trianoni 232-i) ítéljen meg felperes részére megfelelő összegű kártérítést, minden esetben pedig alkalmazzon alperessel szemben megfelelő biztosítási intézkedéseket. A Vdbsg először elrendelte a kért biztosítási rendszabályokat, de érdemben még nem határozott, azon okból, mert a 297. b) 3. rendelkezése ugyan tiltó rendszabályt foglal magában, azonban a tilalom kérdésében a Vdbsg hatásköre nincsen kimondva. Későbbi ítéletében a Vdbsg érdemben foglalt állást. * Az ítélet marasztalta a lengyel államot a kártérítés megfizetésében azon alapon, hogy felperes ugyan ipso facto lengyel honossá vált, azonban a lengyel állam a kivételes likvidációs jogszabályokat olyan módon foganatosította vele szemben, minthogyha nem vált volna lengyel honossá, hanem német honos maradt volna és minthogyha a kérdéses javak „ellenséges javak” lettek volna. Ennélfogva az ítélet ugyanúgy marasztalta az alperes lengyel államot a 297. alapján, minthogyha kivételes törvényhozása alapján „ellenséges javakat” likvidált volna.

Ez a tiszteletreméltóan következetes és bátor döntőbírósi állásfoglalás külön kiemelését érdemel az elcsatolt területeken jog-

* L.: Dr. Schultze: Die Rechtsprechung des polnisch-deutschen Schiedsgerichtshofes. (Jurist. Wochenschrift. 1924-1322.)

ellenesen foganatosított kényszerrendszabályok miatti kárigények érvényesítésénél. *

6.

A felelősség kérdése.

A legyőzött állam felelőssége a kivételes intézkedés alkalmazása által okozott kárért: *objektív felelősség*. Vagyis a kártérítési kötelezettség független attól, hogy volt-e károkozási szándék, vagy sem? A felelősség független attól is, hogy terheli-e valamely vétkekesség a kártérítésre kötelezett államot, amely a kivételes háborús intézkedést alkalmazta; a felelősség „ex lege” fenáll. Kifejezetten mondja ezt a csehszlovák-német Vdbsgnak a Kramata ügyben (Rec. III.—991) hozott elvi jelentőségű ítélete. „En ce qui concerne l'Allemagne, l'obligation de réparer existe „ex lege” indépendamment de toute faule”. (Ami Németország kártérítési kötelezettségét illeti, ez fenáll, függetlenül attól, hogy terheli-e valamely vétkekesség.) Ebből az elvből következik, hogy nem szükséges az, hogy a foganatosított háborús rendszabály nemzetközi jogilag jogellenes legyen, mert a nemzetközi jogilag megengedett háborús intézkedések alapján is lehet helye kártérítési igénynek a 297. e) alapján. így: Worms ügyben (Rec. II.—287) nemzetközijogilag megengedettnek ismeri el a francia-német Vdbsg a felperesi hajó visszatartását a német hatóságok által, ennek dacára megítéli a kártérítést, mert — mondja az ítélet — az ellenséges hajó visszatartása valamely hadviselő állam hatóságai által, kivételes háborús intézkedés, amely mint ilyen, kártérítési jogot ad, anélkül, hogy vizsgálni kellene azt, hogy ez a rendszabály a nemzetközi jog rendelkezéseibe beleütközött-e, vagy sem. Hasonló értelemben ítélt az angol-német Vdbsg „Seeham-Harbour” ügyben (Rec. I.—540), amely ügyben a kereset azon alapon indítatott, hogy a német tengerészeti hatóságok a német területi vizeken ellenséges hajótulajdont foglaltak le, amelyet a zsákmánybiróság „jó zsákmánynak” minősített a nemzetközi zsákmányjog szabályai szerint. Hasonló értelmű a francia-német Vdbsgnak a Mouron ügyben (Rec. III.—707) hozott ítélete. „. . . Les textes ne faisant aucune distinction sont applicables dans tous les cas, même dans ceux où lesdites mesures ont été pleinement justifiées par les régies et les principes du droit international . . .” (. . . A szöveg nem tévén különbséget, annak rendelkezései alkalmazandók minden esetben, még akkor is, hogyha a jelzett intézkedések teljesen igazolva vannak a nemzetközi jog szabályai és elvei által). Ugyanez az álláspont jut kifejezésre a belga-német

* A Tiedeniann ítéletben foglalt álláspontnál is továbbment az Ellermann ügyben hozott bátor ítélet (Recueil V.-457.) amelynek elvi tartalma azonban a jelen fejtegetések körén kívül esik.

Vdbsgnak a Rymenans ügyben (Rec. I.—878) hozott elvi jelentőségű ítéletében* a rekvisitíók tekintetében, amelyeket a nemzetközi jog elvei — bizonyos keretekben — megengedettnek tekintenek. Ugyanez a gondolat jut kifejezésre a foganatosított zárlat esetében a francia-német Vdbsgnak a Rousseau c/a Német államügyben hozott ítéletében (Rec. I.—371).

Viszont a 232. e) alapján nem bármely háborús intézkedés okozta kár miatt van helye kártérítési igénynek, hanem csakis a kivételes háborús intézkedések okozta károk miatt, nevezetesen azon háborús intézkedések miatt, amelyeket a Bsz. maga a 232. e) cikkben és illetve a függelék 1. és 3. §-aiban ilyeneknek minősít. Ezt a felfogást fejezi ki a belga-német Vdbsg-nak Bartelous c/a Német ügyben hozott ítélete (Rec. III.—234). Az ítélet indokolás szerint, kétségtelen, hogy a perbeli kár a német állam hatóságai által okoztatott, azonban a Bsz. 297. e) pontjának rendelkezése nem állítja fel azt a jogszabályt, hogy minden kárért, amely valamely antanthonosnak okoztatik, a legyőzött állam a Vdbsg. előtt felelősségre vonható, hanem ellenkezőleg korlátozza ezt a felelőséget azokra a károkra, amelyek valamely kivételes háborús rendszabály által okoztatnak. Hasonló álláspontot foglalt el a francia-német Vdbsg Klotz ügyben (Rec. II.—758). A perbeli tényállás itt röviden az volt, hogy felperes párisi parfümgyáros strassburgi fiókja nem gyárthatott a háború folyamán francia parfümöt, mert a szükséges anyagpótlást Parisból nem kapta. Az ezen a címen — elesett haszon miatt — támasztott kárigénnyel elutasított, mert ez az akadály a háború általános következménye volt, nem pedig valamely kivételes háborús rendszabály következménye és ezért a legyőzött állam nem felelős. Ugyanezt az álláspontot foglalta el a belga-német Vdbsg Richelle ügyben (Rec. II.—403). Ebben a perben a kereseti követelés nagyobb része azon alapon támasztott, hogy felperes részben a német hatóságok investigation részben a lakosság erőszakosságai miatt és a belga honosságú munkások elűzése miatt kénytelen volt beszüntetni üzemét. Az ítélet a kereseti követelés ezen részét elutasította. Az indokolás szerint azért, mert a Bsz. X. rész IV. címe a Vdbsgok hatáskörét azon háborús károkra korlátozza, amelyek a IV. cimben körülírtak; a Vdbsgnak nincsen hatásköre, hogy az antanthonosnak kártérítést ítéljen meg, bármily méltányos is a kárigény, hogyha a háborús kár valamely más okból keletkezett.

Következik továbbá, hogy a felelősség csakis a kivételes háborús intézkedés okozta kárért áll fenn; *nincsen helye* ellenben a 232. e) alapján *kártérítési kötelezettségnek a VIII. részben (jóvátételek) foglalt általános vétkességi clausula* (helyesebben: vétkességi

* Fentebb a „differentiális” rendszabályok kérdésének tárgyalása kapcsán részletesen közöltetett.

fikció) *alapján*. A trianoni szerződés 161. cikkben: „Magyarország elismeri, hogy Magyarország és szövetségesei felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyek a szövetséges és társult kormányok, valamint polgáraik az Ausztria-Magyarország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen elszenvedtek.” (Ez a rendelkezés analog a versaillesi szerződés 231. cikkével). A francia-német Vdbsg különösen kezdetben, több esetben megítélte a versaillesi szerződés 297. e) alapján támasztott kárigényt, utalással a fentebb idézett vétkességi záradékra. Így: Franz ügyben (Rec. I.—770), azután Hourcade ügyben (Rec. I.—774) és ugyanez a gondolat kifejezést nyert Chaïnant c/a Német állam ügyben hozott Ítéletben is. (Rec. I.—745.) Ezzel a teljesen jogtalan állásponttal szemben egyes döntőbíróóságok nyíltan állást foglaltak. Így: a csehszlovák-német Vdbsg (Elnök: Fazy) a Rychnewsky ügyben (Rec. III.—1011) kimondja, hogy a Bsz. VIII. részében foglalt vétkességi elvből, valamint egyáltalán a Bsz. politikai rendelkezéseiből nem lehet a legyőzött állam kötelezettségei tekintetében magánjogi következtetéseket levonni. Hasonló álláspontot foglalt el az angol-német Vdbsg Mellentin ügyben, kifejezetten kimondva, hogy a versaillesi szerződés 231. cikkben (trianoni 161) foglalt „vétkességi záradék” nem alap a magánjogi kártérítési igényre.*

Nem felelős a legyőzött állam a háború általános következményei által okozott kárért. Így Pinaud ügyben (Rec. II.—300) felperes azon alapon indított keresetet, mert mint egy cognac-i pezsgőgyár képviselője, 1914 júliusban Mainzban lakást vett és bútorait odaszállíttatta, majd a háború után onnan visszavittette Franciaországba; az ezáltal okozott költségeit peresítette. A döntőbíróóság elutasította felperest, mert nem forog fenn kivételes háborús rendszabály; a háború okozta általános károkért való felelősség pedig nem foglaltatik benne a 297. e) pontban. Hasonló álláspontot foglalt el a francia-bolgár Vdbsg Sucreries et Raffineries ügyben (Rec. III.—439), amelyben felperes, többrendbeli kárigénye között azon kárért is kártérítést igényel, amely őt a bolgár valuta romlása folytán érte. A döntőbíróóság azonban ezen kárigényt elutasította, azon indokolással, hogy ez a háború okozta általános károsodás, nem pedig valamely kivételes rendszabály következménye; az ilyen kárért azonban a legyőzött állam nem felelős. Ugyanebben a perben felperes kártérítést követelt — egyéb kárigények mellett — azon alapon is, mert bolgárhonos alkalmazottai és munkásai hadbavonulása által üzeme desorganisálódott és csak lassan sikerült azt — részlegesen — üzembe helyezni. A Vdbsg ezt a kárigényt is elutasította, mert ez sem valamely kivételes háborús intézkedés által, hanem a háború általános következményei által okozott, amelyekért azonban a legyőzött állam nem felel.

* Az ítélet német fordításban közölve „Juristische Wochenschrift” 1925. évf. 1317. old.

Kétségtelen azonban, hogy a fentebbi joggyakorlatban jelentkező körülhatárolások dacára, a Vdbsgok ítélkezésében fellelhető *egy bizonyos tendentia a felelősség kiterjesztésére*. így: megítélte az angol-német Vdbsg az olyan kártérítést, amely nem valamely háborús intézkedés közvetlen következménye volt, hanem amely az egyszer foganatosított kivételes rendszabály további — közvetett — következménye volt és kimondta azt az elvet, hogy a kivételes háborús intézkedés egyszeri foganatosítása felelőssé teszi az ezen intézkedést foganatosító államot, az ezen rendszabály során előállított összes közvetett következményekért is. Drake c/a Német állam ügyben (Rec. II.—707) felperes angolhonos azon alapon indított keresetet, mert magdeburgi fióküzletében M. nevű vagyongfelügyelő vezetett be a háború folyamán a német hatóságok által; ez a vagyongfelügyelő kinevezte üzletvezetőnek az üzlet egy régi alkalmazottját. Az ítélet felelőssé teszi a német államot ezen üzletvezető mindennemű ténykedéséért is és különösen is azon károsodásért, amely felperest azáltal érte, hogy az üzletvezető az üzleti bevételeket német hadikölcsön címletekben helyezte el. Ezzel az állásfogalással némileg ellentétben látszik lenni a francia-német Vdbsgnak a „Le Carbon” ügyben (Rec. II.—51) hozott ítélete, amely alább a kausalitás kérdése kapcsán még megvilágítást fog nyerni.

A Vdbsgok gyakorlata a felelősséget különösen olyan háborús intézkedések körüli kártérítési igényekre terjesztette ki, amely kivételes intézkedések a 232. d) által validáltaknak tekintendők. így: a francia-német Vdbsg kártérítést állapított meg felperesnek Clement ügyben (Rec. III.—90) azért, mert a zárgondnok a befolyt pénzeket a „Treuhand” kezéhez fizette be, ahol azok kamatozatlanul maradtak, holott a zárolt cég rendes bankösszeköttetésénél kamatoztak volna.

Egészen analog az *angol-német* Vdbsgnak egy korábbi ítélete, amely a német jogirodalomban sok kritikára szolgáltatót okot. Claudius Ash c/a Német állam ügyben (Rec. II.—198) felperes angolhonos azon alapon indított pert, mert felperesnek német adósa a tartozás lejártakor a német háborús rendeletek értelmében a Treuhändernek fizetett, akinek kezében ez kamatozatlan maradt. Adós ezen fizetése folytán felperes nem érvényesíthette követelését a clearingban, ahol a követelés után kamat ítéltetett volna meg részére. Felperes a 297. e) alapján az elmaradt kamatórt kártérítést perelt. A Vdbsg helyt adott felperes keresetének azon indokolással, hogy felperes ugyanolyan helyzetbe hozandó, minthogyha a clearingben érvényesíthette volna követelését. Ugyanezen álláspontot foglalta el ugyanez a Vdbsg Singleton c/a Benda ügyben (közölve az ítélet: „Juristische Wochenschrift” 1922. évf. 1364. old.)

A legyőzött állam csakis a felperest ért *vagyoni károkért* (dommages pécuniaires) felelős. Világosan ki van ez mondva több ítéletben. így Wielemanns c/a Német állam ügyben (Rec. II.—224)

felperes a gépkocsija rekvisitioja miatt igényelt kártérítést a belga-német Vdbsg előtt. A kártérítési követelésnek azon része azonban, amelyet a használattól való elesése címén támasztott, elutasított, mert csakis a vagyoni kár Ítélt meg; felperes azonban kedvtöltési célokra ha zsilálta az autót, ez pedig nem vagyoni érdek. Hasonlóképen elutasítja a Vdbsg az üzleti kellemetlenségek, vagy utánjárások címén igényelt kártérítést. Így a belga német Vdbsg Zurstrassen ügyben (Rec. II.—360) megítélte felperesnek a rekviált gyapjúért az alapügyleti vételárat és annak 5% kamatait, de az időmulasztás és kellemetlenségek címén („pour pertes de temps et des ennuies”) támasztott kárigényt elutasította. Hasonló indoklással utasította el a görög-bolgár Vdbsg a felperesi követelésnek analog részét Svoronos ügyben (Rec. III.—455).

A „vagyoni kár” fogalma azonban a legszélesebb terjedelemben értelmezendő. Így a vagyoni kár fogalma alá sorolja az *int materialis javakban* okozott kárt is. Kártérítést ítélt meg a Vdbsg a felperes üzleti márkájának a kivételes háborús intézkedés alkalmazása során okozott kárért. Így Lallier, Van Cassell ügyben (Rec. III.—124) a francia-német Vdbsg külön kártérítést ítélt meg felperesnek a zárgondnok által a zárlati kezelés tartama alatt felperes üzleti márkájának, kezelési szabálytalanságok által okozott kárért. Hasonló alapon ítélt meg külön kártérítést ugyanez a Vdbsg Montebello ügyben (Rec. II.—463) azért, mert a zárgondnok idegen provenienciájú borokat használt a pezsgőgyártáshoz és ezzel rontotta felperesi márkát. Hasonlóképen kártérítést ítélt meg a francia-német Vdbsg Coquard ügyben (Rec. II.—297), ahol felperes azon alapon indított keresetet, mert felperesnek Berlitz-iskolája volt és nyilvánossági koncessio tőle a háború folyamán visszavonatot. Hasonló módon koncessio-megvonásért ítélt meg kártérítést „Cinema Apollo” ügyben kinoengedély visszavonása miatt (Rec. III.—62). Kártérítést ítélt meg a görög-bolgár Vdbsg Catsoulis ügyben (Rec. IV.—819) a felperes részére megadott behozatali engedélynek utólagos visszavonása miatt.

Ellenben feltétlenül helytelen a francia-német Vdbsgnak a Blumenthal ügyben (Rec. III.—616) hozott ítéletének azon része, amellyel felperes, volt kolmari ügyvédnek azon erkölcsi kár fejében ítélt meg kártérítést, amelyet felperes a strassburgi ügyvédi kamara fegyelmi bírósága által, felperes hazafiatlan magatartása miatt meghozott elmozdító határozata folytán szenvedett. Az erkölcsi kár nem vonható a „dommages pécuniaires” fogalmi körébe és ezért a kárért a legyőzött állam a Vdbsg előtt nem tehető felelősség.

A causalitás kérdése.

A Vdbsgok ítélkezése általában azt lehet mondani, hogy elvileg megkívánja az okozati összefüggést a kivételes háborús intézkedés és a felmerült kár között. Habár a francia-német Vdbsg is elvileg ezen az állásponton van (így: Heim ügyben,* az ítélet elutasította felperest azon kárigénye tekintetében, amelyre nézve az okozatiságot nem bizonyította; hasonlóan kiemelve az okozatiság szüksége Rousseau ügyben** és Chausson ügyben***), mégis ez a döntőbíróóság számos esetben megítélte a kártérítést a Németországban visszahagyott bútorok elveszése vagy megrongálódása esetében, jóllehet a kár ténye semminemű kivételes rendszabállyal nem állott összefüggésben. A francia-német Vdbsg ilyen esetben többnyire a IV. cím ut. függelék 6. §-ára alapította a marasztalást, amely rendelkezés az antanthonosok javainak megőrzéseért felelőssé teszi ugyan a legyőzött államot, azonban csakis azon jószágokért, amelyek valamely kivételes háborús intézkedésnek vetettek alá. Ezt a kivételes intézkedést az 1915 október 7-iki német értékkiviteli tilalomban (Ausfuhrverbot) vélte látni és erre a háborús rendeletre való általános utalással, de anélkül, hogy a kereseti kárral való okozati összefüggést megállapított volna: marasztaló ítéletet hozott. így: Villemejeane ügyben (Rec. 1-90), amely ügyre számos későbbi ítélet is utalást tartalmaz; így: Desrousseaux ügyben (Rec. I.—415), Monnet ügyben (Rec. 1-418) stb. A francia-német Vdbsg ettől a fikciótól későbbben sem tért el, ilyen tartalmú ítéleteket hozott Welcomme ügyben (Rec. III-97), Foilloux ügyben (Rec. III-108), Wernlé ügyben (Rec. III. 932) stb. Hasonló önkényes fikció alapján hozott marasztaló ítéleteket ugyanez a bíróság a háború kitörése előtti időpontban feladott vasúti podgyász elveszése miatt indított kártérítési perekben, ugyancsak a függelék 6. §-ra illetve az 1915 október 7-iki rendeletre utalva, holott a kérdéses podgyászdarabok 1915 októberben, vagyis 15 hónappal a háború kitörése után — úgylehet — hogy már nem is léteztek. így: Roby ügyben (Rec. 1-413), Michau ügyben (Rec. 11-29), Leon ügyben (Rec. 11-30), Founeau ügyben (Rec. 11-314) vagy későbbben Poussin ügyben (Rec. III-950) stb. Önkényes vélelmekkel helyettesítette az okozatiságot a Janin ügyben (Rec. 1-774) hozott ítélet, amely perben a marasztalás abból indul ki, hogy a katonai beszállásolás és a kereseti kár közötti okozatiság vélelmezendő. ****

Ez a judicatura a legélesebb kritikában részesült a német

* Recueil I-742.

** Recueil I-371.

*** Recueil I-587.

**** L. a kausalitási judicatura tekintetében még Dr. Szladits: „Szemelvények a Vegyes döntőbíróóságok ítélkezéséből” (Békejog II. évf. 14. old).

irodalomban és méltán, mert ellenkezik úgy a kártérítési jog általános elveivel, mint magának a Bsz.-nek rendelkezéseivel. De magának a francia-német Vdbsgnak egyik tanácsa (Sjoeborg) egyik illyentárgyú ügyben (Renauld ügy)* megállapította, hogy az 1915 október 7-iki rendelet nem is vonatkozik a vasúti podgyásküldeményekre, mert utóbbiak a rendelet 10. § által kifejezetten kivétettek.

Az angol-német Vdbsg gyakorlata és nem kevésbé a belga-német döntőbírósi judicature is az okozatiság kérdését szigorúan vizsgálja. Így: az *angol-német* Vdbsg Hammer ügyben (Rec. 11-526) elutasította felperest, akinek 49452 font értékű márkacímletű értékpapír letétje volt egy frankfurti bankárnál, amelyet csak a békekötés után tudott felvenni, amely időpontban az értékpapírok értéke a márka időközi árfolyamcsökkenése folytán több mint felével csökkent. Felperes az árfolyamkülönbözetet követelte azon alapon, mert az 1915 okt. 7-iki német rendelet az értékek kivételét megtiltotta. Az ítélet elutasító volt azért, mert felperes nem igazolt okozati összefüggést a kár és az általa nehezményezett háborús rendszabály között, ilyen okozatiság akkor volna igazolva, hogyha felperes megkísérelte volna — valamely semleges állam honosa közvetítésével — az eladást és a rendelet által ennek kivételében megakadályoztatott volna. Az Ítélet kimondja azt is, hogy az antanthonost terheli a bizonyítási kötelezettség arra nézve, hogy amennyiben valamely kivételes intézkedés foganatosított, mennyiben állott a kár ezzel okozati összefüggésben. Analog tartalmú ítéletet hozott ugyanezen bíróság William Green ügyben (Recueil 111-522). Ellenben Sámuel ügyben (Rec. III-530) ugyanezen bíróság marasztalta alperest, mert felperes beigazolta, hogy megbízást adott a letéti értékpapírok eladására, azonban a megbízás épen a kiviteli tilalom miatt nem volt teljesíthető. (Alább, a kiviteli tilalom tárgyalása kapcsán ezek az esetek részletesebb ismertetést fognak még nyerni.)

A *belga-német* Vdbsg gyakorlata is megkívánja az okozatiság igazolását. Így: Binon ügyben (Rec. 11-217) felperes belgahonos előmunkás, aki a reisholzi (német) üvegyárban volt alkalmazva, azon alapon indított keresetet, mert a műnszteri Generalkommando rendeletére a gyári munkásházból, több belga társával együtt, kihelyeztetett, de a lakóházban visszamaradt bútorait a gyár később, önként egy magtárba raktározta be, ahol tüzeset folytán a bútorok elégttek. A Vdbsg elutasította felperest a német állam elleni kárigényével, mert nem látta igazolva az okozati összefüggést a tűzkár és a Generalkommando rendelkezése között. De Moffarts ügyben (Rec. III-549) felperes ugyancsak a belga-német Vdbsg előtt azon alapon indított keresetet, mert felperes autója német területen visszatartatott és minekutána a pneumatikok rekviráltattak, a gépkocsi

*Recueil IN251.

felperes terhére garageba raktározatott. Nem tudva hozzájutni a gépkocsihoz, és minthogy a tulajdonos a német csapatok által megszállott belga területen tartózkodott: utasítást adott az eladásra. Alperes egyéb védekezés között azon alapon is kifogást emelt, mert az eladás felperes önkéntes ténye volt. A Vdbsg marasztaló ítéletet hozott, mert megszakítás nélküli okozati láncolatosságot látott fenforogni a kivételes háborús intézkedés és az eladás ténye között azáltal, hogy felperes ezen rendszabály következtében került olyan helyzetbe, amelyben az eladás kényszerűséggé vált.

Maga a *francia-német* Vdbsg is elvileg megkívánja az okozatiság fenforgását és in concreto elutasította a kárigényt, amelyre nézve az okozatiságot felperes nem igazolta. „Soc. le Carbon” ügyben (Rec. 11-51) felperes francia társaság azon alapon indított kártérítési pert, mert frankfurti üzemét és berlini fiókját a német hatóságok zárlat alá helyezték. Felperes két címen igényelt kártérítést a) a társasági vagyon értékcsökkenése („diminution de l’actif du patrimoine”); b) elmaradt üzleti haszon miatt. A Vdbsg az utóbbi címen támasztott kárigényt megítélte, ellenben az előbbi címen igényelt kártérítést elutasította, mert felperes nem igazolta, hogy ez a kár a zárlat tényével okozati összefüggésben állott.

Az okozatiságot kívánja meg és ennek hiányában elutasító ítéletet hozott a *román-német* Vdbsg Goldenbaum c/a Német állam ügyben (Rec. IV-824). A tényállás itt az volt, hogy felperes egyedüli tulajdonosa volt egy német területen bejegyzett közkereseti társaságnak. A háború alatt lejárt külföldi tartozásokat a német fizetési tilalomra támaszkodva sem nem fizette, sem a Treuhänder kezébe nem tette le. A háború után ezek a külföldi tartozások a márka értékcsökkenése folytán nagyon megnöttek. Habár felperes ebbeli kára tekintetében már egyességi megállapodást kötött volt a német kormánnyal, mégis keresetet indított azon összeg iránt, amellyel a márka hanyatlása folytán magát károsodottnak vélte. A Vdbsg elutasította felperest, mert nem látta igazolva az okozatiságot a háborús rendszabály és felperes — állítólagos — kára között, mivel felperes azon egyszerű ténnyel, hogy a tartozási összegei Treuhänder kezébe letétbe helyezte volna: attól a kártól szabadult volna, de ezt nem tette, mert a márka emelkedésére építette számítását és ebből hasznot remélt, de téves számításáért a német állam nem felelős. Kérdéses lehet, hogyan áll a kártérítési kötelezettség kérdése *konkurráló károk*ok esetében, vagyis hogyha felperest magát valamely vétkesség terheli? Van-e ebben az esetben helye a 232. e) alapján kártérítési kötelezettségnek? van-e helye „compensatio culpa”-nak, illetve „compensatio damni”-nak? A Vdbsgok gyakorlata ebben a kérdésben is, — mint sok másban is — ellentétes. A francia-német Vdbsg Ítélezése szerint nincsen helye compensationnak, konkurráló károkok esetében is a teljes kárösszeg erejéig a német államot marasztalta. így: Villemejan ügyben (Rec.

I.—90) marasztaló ítéletet hozott, jóllehet nemcsak a német háborús tilalmak, hanem az 1914 szept. 27-iki francia kereskedelmi tilalom is akadályozóan hatott a kivitelre, amit egyébként felperes meg sem kísérelt. Verő c/a Német állam ügyben (Recueil III-660) felperes orosz származású, de férje révén franciaahonos, azon alapon indított keresetet, mert mint az oldenburgi nagyherceg unokája, nagyhercegi hitbizományi vagyoni jövedelmeiből örökrésze erejéig participált. Felperes örökrésze orosz címletekben volt elhelyezve, amelyek német területen voltak letétben. Alperes kifogást emelt egyebek között azon alapon is, hogy felperes az orosz papírok kamatait illetve osztalékait amúgy sem vehette volna fel, mert Oroszország fizetési tilalmat bocsátott ki, a külföldön letéteményező orosz címletek esedékességeivel szemben és így felperes, ha egyáltalán hozzájuthatott volna a papírok jövedelméhez, úgy csak „per nefas” juthatott volna hozzá. A francia-német Vdbsg ennek dacára teljes összegben marasztalta a német államot.

Ezzel szemben a belga-német Vdbsg helyet ad a compensationalnak. Cornesse c/a Német állam ügyben (Rec. IV.-83) a perbeli tényállás röviden az volt, hogy felperesek — belga honosok — kénytelenek voltak malmedy-i bőrgyárukat a háború folyamán eladni, mert különböző investigatióknak voltak kitéve; így elzárták előlük a határt és nem kaptak határátlépési engedélyt, majd le lettek tartóztatva, később a gyár üzleti felügyelet alá helyeztetett és a ki-rendelt felügyelő zárta a takarékbetéteiket úgy, hogy nem voltak képesek sem árut beszerezni, sem munkásokat fizetni, végül is ebben a helyzetben kényszerülve voltak gyárukat jóval értéken alul eladni. Az ekként okozott kár iránt, illetve az eladási árvesztés megtérítése iránt indítottak pert a döntőbírósnál. Az ítélet úgy találta, hogy az önkéntes eladás nem szakította meg az okozati láncolatot a foganatosított háborús rendszabály ténye (üzleti felügyelet) és az eladás között, mert az eladás a kivételes rendszabály által okozott kényszerhelyzetben történt. Ám ez a kivételes rendszabály nem volt az egyedüli oka az előállott kárnak. A felperesek személye ellen foganatosított intézkedések is hozzájárultak az eladás tényéhez, valamint a gépek megrongálódásának veszélye. A kár ennél fogva részben olyan okok következménye volt, amelyekért alperes felelős, részben olyan okok következménye volt, amelyekért a 297. e) alapján nem vonható felelősségre. A Vdbsg így megosztotta a kárt és aránylagos részösszeget ítélt meg.

Hasonló álláspontot foglalt el a belga-osztrák Vdbsg Soc. des Charbonnages Nord-Ouest ügyben. (Rec. IV.-303.) Felperes itt azon alapon indított keresetet, mert Ausztriában levő értékpapírjai, amelyek osztrák kibocsátású címletek voltak, az osztrák kormány háborús értékpapírkiviteli tilalma által blokkolták és a korona értékcsökkenése folytán elértéktelenedtek. Felperes az értékcsökkenés okozta kárösszeget perelte. Alperes azt a kifogást emelte, hogy az érték-

papírok olyan területen voltak letétben, amely terület a st. gerrhaini szerződés folytán Csehszlovák országhoz csatoltatott és így felperes értékpapírjait a csehszlovák kormány kiviteli tilalma blokkolta, mely kárért a csehszlovák kormány felelős. Az ítélet szerint a közvetlen károkozó tény (causa efficiens) a csehszlovák kormány kiviteli tilalma volt, viszont a közvetett károkozó (causa mediata) az osztrák kormány rendelete volt, így az ítélet a kárt megosztja és pro parte marasztalja az alperest.

Konkurráló károk esetében és illetve a *felperes vétkessége* vagy részleges vétkessége esetében való kártérítési kötelezettség kérdését jogász elemzés tárgyává teszi a csehszlovák-német Vdbsgnak a Kramata ügyben (Rec. III.-991) hozott, bár marasztaló, de gondosan megindokolt Ítélete. A tényállás ebben a perben röviden az volt, hogy felperes osztrák honos, aki a st. gerrhaini szerződés által ipso facto csehszlovák honossá vált és aki a háború előtt és alatt Bordeauxban bórkereskedést folytatott, nyersbőröket küldött feldolgozás végett Leipzigbe, ahol azok a német hatóságok által — abban a hitben, hogy felperes francia honos — lefoglaltattak. Felperes kártérítésre perelt. Alperes több alapon emelt hatásköri kifogást, egyik alap az volt, hogy felperes a károkozás időpontjában nem volt antanthonos. Az ítélet azon állásponton van, hogy az a tény, hogy a szóbanforgó börneműek qua ellenséges jószág kezeltettek, önmagában megállapítja a kártérítési kötelezettséget, kivéve, ha felperest magát vétkesség terheli abban, hogy a felperesi honosság tekintetében tévedést keltett. Vagyis a felperesi vétkesség kérdését a kártérítési igény körül relevánsnak tekinti. Az indokolás szerint: „En ce qui concerne le lésé la faute peut entrer en ligne de compte si elle est en rapport de cause à effet avec le dommage. Cette question doit être appréciée d' après le droit commun qui peut être ici: ou celui du lieu ou le dommage a été causé (Allemagne) ou celui du lieu où il a atteint le lésé (France).” (Ami a károsultat illeti*ennek vétkessége számba volna veendő, ha okozati összefüggésbe volna hozható a kárral. Ez a kérdés a közös jog szabályai szerint bírálendő el, amely lehetne úgy az okozott kártény helye, (Németország) vagy az a hely, ahol a kár károsultat elérte. (Franciaország). A jelen esetben — mondja az ítélet — ebben a pontban a BGB. 254. és a francia jog álláspontja azonosak és így ezt a kérdést nem kell tovább vizsgálni.) Az ítélet megállapítja, hogy felperest ilyenmű vétkesség nem terheli és ezért marasztalja alperest a kárösszegben. Ebből az indokolásból nyilvánvaló, hogy bár a legyőzött állam felelőssége a 232. e) esetében objektív felelősség, amely semminemű károkozó szándék jelenlétét nem kívánja meg: mégis a károsult vétkessége módosítólag hat a legyőzött állam felelősségére.

Kártérítési elvek. Kártértékelés.

A békeszerződések nem tartalmaznak közelebbi rendelkezéseket sem a kármennyiség megállapítása, sem a kártérítés megítélése körül alkalmazandó jogelvek, illetve alkalmazandó jogrendszer tekintetében. Nyitva maradt a kérdés, hogy a károsodás helyére nézve mérvadó jogrendszer, vagy azon hely jogrendszere alkalmazandó-e, ahol a károsodás a jogosultat elérte? vagy végül a területi jogoktól független jogelvek alkalmazandók-e? Általában nyitva maradt a döntőbírósi jurisdikciónak a kártérítési problémához való viszonya. Ez az oka annak, hogy a *judicatura a legváltozatosabb kártérítési elveket* mutatja. Nemcsak a különböző döntőbírósi jogrendszerek alkalmaznak más és más kártérítési elveket, hanem ugyanaz a döntőbírósi jogrendszer is ingadozásokat mutat fel, aszerint, amint más és más kényszerrendszabályról van szó. Van azonban néhány döntés, amelyekben elvi állásfoglalás jut kifejezésre. Különösen a belga-német Vdbsgnak a Wilemanns ügyben (Recueil II.-224) és a román-német Vdbsgnak az Uschersohn ügyben hozott ítéletei igényelnek itt kiemelés. Elvi állásfoglalások nyernek kifejezést még a cseh-szlovák-német Vdbsgnak a Kramata ügyben hozott ítéletében (Recueil UI.-991) és a francia-bolgár Vdbsgnak a Suceries et Raffineries ügyben hozott Ítéletében. (Recueil III.-439.) Az előlemlített mindkét perben rekvisitios kár miatt igényelt kártérítést felperes. A Wilemanns ügyben a kárigény alapja rekvirált gépkocsi, az Uschersohn ügyben rekvirált tartánykocsik. Az utóbbi ítélet elismeri, hogy a rekvisitio nemzetközijogilag megengedett volt és hogy belföldi honossal szemben az a német hadiszolgálati törvények (1873. június 13-iki Kriegsleistungsgesetz) rendelkezései szerint kártérítendő. Az Ítélet felveti a kérdést, hogy vajjon a belföldi törvény alkalmazandó-e a 232. e. alapján támasztott kártérítési igény körül is? és általában, kötve van-e a Vdbsg ebben területi joghoz? Úgy a Wilemanns ítélet, mint az Uschersohn ítélet azt az álláspontot foglalja el, hogy semmiféle kivételes jogszabály vagy területi jog nem köti ebben a döntőbírósi jogot. A békeszerződések — mondja az Uschersohn ítélet — módosították a közönséges jogot és általuk a vegyes döntőbírósi jogok azzal a hatáskörrel ruháztattak fel, hogy a károsult tulajdonost kártérítsék, ebben a hatáskörben *semmiféle tételes szabály által nincsenek korlátozva* és minden egyes esetben az igazságos megoldást kell keresniök. „ ... Le Traité a modifié le droit commun en rendant l'Etat allemand responsable au-delà de ce qui fixe le droit interne allemand ou de ce que pourrait la jurisprudence des Tribunaux administratifs allemands. Les Tribunaux a. m. ont été investis du pouvoir d'indemniser les propriétaires lésés, *ils ne sont liés par*

aucun texte du droit positif et doivent dans chaque cas rechercher librement la solution équitable . . .” (A Bsz. módosította a közönséges jogot és felelőssé tette a német államot azon túlmenően is, mint amit a német belföldi jog, vagy a német közigazgatási bíróságok megállapítanak. A vegyes döntőbíróságok azzal a hatáskörrel ruháztattak fel, hogy kártalanítsák a sértett tulajdonosokat; ebben a hatáskörben nincsenek kötve semmi tételes jogszabály által és minden egyes esetben szabadon kereshetik a méltányos megoldást.”) A döntőbíróság ennél fogva úgy a kármenyiség megállapítása, mint a kár megtérítése körül alkalmazandó jogelvek tekintetében szuverén. Ugyanez a jogfelfogás nyer kifejezést a csehszlovák-német Vdbsgnak a Kramata ügyben hozott ítéletében. Ez utóbbihivatkozott Ítélet ugyanis a felperesi vétkekesség jogkövetkezményei tekintetében kifejezetten a területi jogot mondja alkalmazandónak, míg a kármenyiség megállapítása és a kár megtérítése kérdésében a fentebbi álláspontot teszi magáévá. Mint valamennyi döntőbíróság által elfogadott és következetesen alkalmazott jogelv tekinthető az, hogy a *háborús kár megállapítások nem kötik a döntőbíróságot*, történetek legyen bármely háborús közigazgatási vagy közigazgatási bírósági szerv által, sőt a Jóvátételi bizottság kármegállapításai sem. Nincsen akadály a kárigény érvényesítésének abban az esetben sem, hogyha felperes a belföldi hatóságok által megítélt háborús kárösszeget fel is vette. Ezt az álláspontot fejezi ki az angol-német Vdbsg Raymond ügyben (Rec. II.-523), ahol rekvisitios kárigény pereltetett, továbbá Warner ügyben (Rec. III.-775), ahol liquidait társ-illetmény volt a kárigény alapja. Hasonló álláspontot fejez ki a belga-német Vdbsg Rymenans ügyben (Recueil I.-878.) ahol rekvisitios kár pereltetett és Papetries d' Ensival ügyben (Rec. II.-354), ahol a kárigény alapja kényszerfelszámoltatás volt. Nem igényel külön felemlilést, hogy a franciánémet Vdbsgnak is ez volt az álláspontja. A kártérítési jog tartalma és a kártérítés mérve tekintetében irányadó elveket főképp a Wielemanns-ítélet tartalmazza. Kiemelést igényel azonban a Suceries-ítélet is. Ez utóbbi különösen a kárérdeket határolja körül. Kártérítés csakis valóságos kár erejéig igényelhető, nem pedig valamely képzeletbeli gazdasági eredmény erejéig, amely elérhető lett volna, hogyha bizonyos háborús intézkedések nem alkalmaztak volna. Vagyis nincsen helye hypothetikus károkért való kártérítésnek. („ . . . pour des résultats hypothétiques.”) A ténylegesen szenvedett kárból is csak annyi ítéltető meg, amennyi a kivételes háborús intézkedéseknek valóságos és okozati következménye. A Wielemanns-ítélet a kártérítési igény pozitív tartalmát írja körül. Ebben a perben a német álláspont az volt, hogy rekvisitio és általában háborús kisajátítások körül a közcélú kisajátítások körüli belföldi kártalanítási jogszabályok mérvadóak. Az ítélet kétségbevonja, hogy a közcélú kisajátítások jogelvei analogikus kiterjesztést nyerhetnének

a háborús kisajátításokkal. „ . . . Une saine méthode juridique commande de ne pas appliquer directement aux réquisitions de guerre les règles de l'expropriation pour cause d'utilité publique mais de remonter au principe d'ou sont émanées ces règles que ce principe est incontesté et consiste dans l'indemnisation complète de l'exproprié . . .” (A helyes jogalkalmazás elvei azt követelik, hogy a háborús rekvisitiókra ne terjesztessenek ki a közcélú kisajátítások kártérítési elvei, hanem le kell szállni azokhoz az elvekhez, amelyekből ezek a szabályok maguk kiindultak . . . , ez az elv pedig a kárvallott tulajdonos teljes kártalanítása.) Ebből a megfontolásból kiindulva eljut az ítélet ahhoz a konklúzióhoz, hogy a főelv az kell hogy legyen, hogy a kártérítés igazságos kell hogy legyen; a kártérítés pedig akkor igazságos, hogyha a kárvallott tulajdonost abba a helyzetbe helyezi vissza, amelyben lett volna, hogyha károsodást nem szenvedett volna. Vagyis a döntőbírósi álláspont szerint a 232. e)-ben kártérítési igény tartama: „*in integrum restitutio*”, amennyiben pedig ez már nem lehetséges úgy *ennek pénzbeli egyenértéke*. A pénzbeli egyenérték megállapítása körül pedig a következő elveket teszi magáévá: „ . . . Dans la fixation de cette indemnité aucun texte ne vient limiter leur liberté par des distinctions telles que celle du dommage direct ou indirect, du dommage positif ou du gain manqué, ou des moments divers auxquels on peut se placer pour l'estimation d'un bien ... En résumé, le principe suprême pour la détermination de l'indemnité prévue à l'art 297. e) est que l'indemnité soit juste et l'indemnité n'est juste que si elle permet au lésé de se replacer autant que possible dans la situation où il serait si son bien n'avait pas été l'objet d'une mesure de guerre.” (Ennek a kártérítésnek a megállapításában semmi tételes szöveg nem korlátozza a döntőbírósgot, semmiféle jogi megkülönböztetésekre, mint aminők közvetlen és közvetett kár, vagy tényleges kár és elmaradt haszon vagy más szempontokra, amelyek javak felbecsülésénél irányadók lehetnek, nem tartozik figyelemmel lenni. Összefoglalva: a 297. e)-beli kártérítés megállapításának legfőbb irányelve az, hogy a kártérítésnek igazságosnak kell lennie és a kártérítés csak akkor igazságos, hogyha megadja a kárvallottnak azt a lehetőséget, hogy visszahelyezze magát, amennyire csak lehetséges, abba a helyzetbe, amelybe lett volna, hogyha a kérdéses háborús kárt nem szenvedte volna.) Teljesen hasonló indokolás foglaltatik ugyanezen döntőbírósgnak a Leirens ügybeli ítéletében (Recueil II.-82) és a „Caisse d'Assurance” ítéletben (Recueil III.-26). Egészen analog okfejtés van az angol-német Vdbsgnak a Sámuel ügyben hozott ítéletében. (Rec. III.-530). Ez a jogfelfogás pedig elvezeti a döntőbírósgokat az *in integrum restitutio* pénzbeli egyenértékének a (*valeur de remplacement*) fogalmához, amely a 232. e) alapján kifejlődött kártérítési joggyakorlatban centrális elvvé lett. Ügyszólván valamennyi döntőbírósg

ezzel a jogi fogalommal operál. Indokoltnak látszott az idevágó döntőbírósi állásfoglalás okfejtésének behatóbb megvilágítása különösen azért, mert ez az okfejtés értékesíthető lesz azon igények érvényesítése körül, amelyeket magyar honosok a 250. cikk 3. alapján indítottak.

Amennyire egységesnek látszik a döntőbírósi judikatúra ezen a ponton, épen annyira divergál ennek a gyakorlati alkalmazásában. Különösen két fontos kérdés körül vannak kontroversiák: 1. Van-e helye a „valeur de remplacement” mellett az elvont használat, illetve elmaradt haszon („privation de jouissance”; perte des bénéfices; manque à gagner”) fejében kumulatív kár megítélésének? 2. Mikép állapítandó meg a „valeur de remplacement” tekintettel az időközi valutaleromlásra? Vagyis mely időpont szerint értékelendő a kár?

Ad 1. Abban a kérdésben, hogy *kumulatív kár megítélésének van-e helye?* különböző döntőbíróságok eltérő gyakorlatot követnek, de sőt ugyanazon bíróság is más-más elveket alkalmaz, aszerint, hogy minő kivételes rendszabályért való kártérítésről van szó. Más kártérítési elvekkel találkozunk requisitio esetében és másokkal kényszerfelszámolás esetében, sőt requisitio esetében is különbség van közöttük, hogy gépkocsi rekviráltatott vagy kereskedelmi áru. Célszerűnek látszik a leggyakoribb kártípusok körül követett kártérítési elveket nagyvonásokban áttekinthetően jellemezni. *Gépkocsi rekvirálása* esetében kumulatív kár ítélt meg akkor, hogyha a gépkocsi keresetforrásul szolgált. így a francia-német Vdbsg Huret ügyben (Recueil 1-98), ahol felperes garage-tulajdonos volt; ugyanígy Lazare Dreyfus ügyben (Rec. 1-389), ahol felperes kereskedelmi utazó a gépkocsit üzleti túrákra használta; analog ítélet Rattier ügyben (Rec. III-409). Ellenben elutasította a belga-német Vdbsg a kumulatív kárigényt Wielemanns ügyben (Recueil II-224), mert felperes a gépkocsit csak szórakozási célokra használta, elmaradt élvezet fejében pedig nincsen helye kártérítésnek. Analog ítélet Leirens ügyben (Rec. 11-82). Helytelen azért a francia-német Vdbsgnak az Oiiensai herceg ügyében hozott ítélete, amely a „privation de jouissance” fejében is kártérítést ítélt meg. Később maga a francia-német Vdbsg is helyesebb álláspontra jutott. így Marie ügyben (Rec. III-409). Felemlítést igényel, 1 hogy a „valeur de remplacement” megítélése körül figyelembe vétetett nemcsak a kocsi használtsága a kivételes rendszabály időpontjában, hanem levonatot a garage-költség, valamint a kocsimárka időközi technikai fejlődése folytán beállott értékcsökkenés. *Kereskedelmi áruk rekvizitiója* esetében mint aminők pl. a közvetlen eladásra szolgáló áruk vagy más helyről átküldött és fuvarozás alatt lefoglalt áruk: nincsen helye elmaradt kereskedelmi haszon (manque à gagner) címen való kártérítésnek, a „valeur de remplacement”-on felül, így: a belga-német Vdbsg Grandjean ügyben (Recueil II-9);

Zurstrassen ügyben (Rec. 11-360), Litt ügyben stb. amelyekben gyapjúáru rekvisitiojáról volt szó. Analog értelemben a francia-német Vdbsg Motte ügyben (Rec. 11-34), Vinchon ügyben (Rec. II 459) stb. *Üzlet (üzem) zárolása és kényszerfelszámoltatása* esetében általában, — de nem következetes módon — azt az elvet követik a vegyes döntőbíróóságok, hogy az üzleti tőke („fonds de commerce”), illetve az áruraktár („stock de marchandise”) ellenértékét, illetve értékcsökkenését Ítélik meg valorizált összegben, — levonva az áruraktár megőrzésével különben egybekötött költségeket, de hozzászámítva a foganatosítás napjától a törvényes kamatot. A „valeur de remplacement” mellett azonban elmaradt üzleti hasznot (perte des bénéfices) általában nem ítélik meg, kiindulva abból a gondolatmenetből, hogy ha a kényszerrendszabály alá vont áruraktár egyenértékét felperes a kényszerintézkedés foganatosítása időpontjában megkapta és az alperest országból kivitte volna, úgy felperes a kényszerintézkedés alól mentesült volna, de viszont nem tehetett volna szert üzleti haszonra. így: Périer et Marest ügyben (Recueil I-778), ahol a francia-honos felperes, hamburgi fióküzlete likvidációja miatt perelt. Ugyanezen döntőbíróóság analog értelemben Bernheim ügyben (Recueil II-23), hasonló értelmű ítéletek Soc. la Soie ügyben (Recueil 11-734), Couvreur ügyben (Recueil 111-701) stb. Analog álláspontot foglalt el a belga-német Vdbsg Papetries d' Ensival ügyben (Recueil II-354). Viszont olyan esetben, hogyha az üzlet-felszerelési, illetve gyártási eszközök is elidegenítették a kényszerintézkedések folyamán, úgy külön kártérítés ítéltetett meg azon elmaradt haszonért, amely az üzemi eszközök újraelvő beszerzéséig ebből származott. így: Klotz ügyben (Recueil 11-758). Montebello ügyben (Recueil II-463) stb. Több perben, amelyben felperes kumulatív kártérítést követelt, megtörtént, hogy a Vdbsg csakis az elmaradt haszon fejében ítélt meg kártérítést, ellenben az üzleti vagyonban beállott értékcsökkenés megítélését mellőzte. így: Soc. le „Carbon” ügyben (Recueil II-51) és Paille-Laurent ügyben (Recueil 11-445). Előbbi perben felperes a frankfurti gyártelepe és berlini fióküzlete zárlat alá vétele miatti kárát perelte. A Vdbsg az elmaradt üzleti hasznot ítélte meg az 1915 —1919. évekre és pedig olyképen, hogy a minden üzleti év zárlatakor jelentkező nyereség egyenleget az azon időpontban fenálló genfi árfolyamon valorizálva ítélte meg. Utóbbi perben felperes, elsass-latharingiai pezsgőbor-gyárának zárlat alá vétele folytán szenvedett kárát perelte. Zár-gondnok a nyersborokat eladta, aminek következtében a gyártás megszűnt. Az Ítélet csakis az elmaradt üzemi hasznot Ítélt meg. Van azonban olyan ítélet is, amelyekben kumulatív kár megítélése foglaltatik. Soc. le Carburateur „Zenith” ügyben (Recueil III-665) a francia-honos felperes azon alapon indított keresetet, mert az általa alapított „Zenit” Vergaser G. m. b. H. zároltatott, majd kény-szereladás tárgya volt. A döntőbíróóság megítélte az üzleti tőke

értécsökkenését és külön az elmaradt hasznot és ezenfelül külön kártérítést a szabadalombitorlásait. Ez azonban kivételes eset. Általában kumulatív kárigénynek nincsen helye, hacsak a zárgondnokot nem terheli valamely vétkesség. Zárgondnoki vétkesség esetében az ennek folyományaképen előállott külön kár is kumulatív megítéltetik.

Ad 2. Arra a kérdésre, hogy miképen állapítandó meg a „valeur de remplacement”, tekintettel az időközi valutaleromlásra? vagyis *mely időpont szerint értékelendő a kár?* az egyes döntőbíróóságok gyakorlata ellentétes. Sőt ugyanazon döntőbíróóság gyakorlatában is nemcsak ingadozások, hanem eltérések is vannak az egyes kárnemek szerint. Egyes ítéletek a kivételes intézkedés fogantatásának napján fennálló egyenértéket ítélik meg (Bernheim ügy, Recueil II.—23); más ítéletek a békeszerződés hatálybalépése napján fennállott érték szerint (Motte ügy, Rec. II.—35, „Le Nickel” ügy, Rec. II.—740); ismét más ítéletekben, — amelyekben kereskedelmi árukról van szó — az alapügylet szerinti érték vétetett a kártérítés alapjául és ez valorizáltatott, (Grandjean ügy, Recueil II.—9; Pryckratz ügy, Recueil II.—365); végül vannak ítéletek, amelyekben a kárértékelés az ujrabeszerzés időpontjában — tehát az ítélethozatal időpontjában — fennálló érték alapulvételével történt (Gazet de Neck ügy Recueil II.—21).

A francia-német Vdbsg rekvisitio esetében általában a rekvirált dolog békebeli értékét veszi alapul és figyelembevéve a valutaleromlást, megsokszorozza ezt egy ennek megfelelő *koefficiennel*. Így: Desronsseaux ügyben (Recueil I—415), így Motte ügyben (Rec. 11—351), Vinchon ügyben (Rec. 11—459), amelyekben rekvisitios kár pereltetett; így Roby ügyben (Rec. 1—412), Monnet ügyben (Rec. 1—418), amelyekben elveszett podgyászért való kártérítés pereltetett. A francia-német Vdbsg ezt a kárértékelési elvet és a sokszorozási koefficienszt a francia háborús újjáépítő bizottság („Comité technique de dommages de guerre”) gyakorlatából vette át. Több ítélet ezt kifejezetten említi. Így: Légard ügyben (Rec. III—100); Gösset ügyben (Rec. III —114). Többször előfordult az is, hogy a kárértékelés alapjául az 1914. évi biztosítási összeg vétetett és ez valorizáltatott. Így: Wendel ügyben (Rec. 1—320), Grassi ügyben (Rec. 1—931) stb.

A belga-német Vdbsg gyakorlata sem egységes a kárértékelés kérdésében. Általában véve kereskedelmi áru lefoglalása esetében az alapügyletbeli vételár vétetett kártérítési alapul és amennyiben ez márkára szólott, úgy a háborúelőtti árfolyamon valorizáltatott. Így: Zurstrassen ügyben (Rec. 11—360), Litt ügyben (Rec. II—363), Pryckratz ügyben (Rec. 11—365) stb., amelyekben lefoglalt gyapjúárukról volt szó. Vannak azonban eltérő határozatok is; így: Valencon ügyben (Rec. 11—86), ahol ugyancsak lefoglalt gyapjúárukról volt szó, de a kárértékelés alapjául a rekvisitio napján fennállott ár vétetett. Másnemű rekvisitioknál a belga-német Vdbsg rendszerint

az újrabeszerzési árat ítéli meg és ezt vagy az eredeti árak egy koefficienssel való megsokszorozása útján számítja ki (Wielemanns ügy, Rec. 11—224); vagy bizonyítást rendel el és a beszerzett számlák és árjegyzékek stb. alapján ítéli meg. így: Gazét de Neck ügyben (Rec. 11—21) stb.

Az *angol-német Vdbsg* joggyakorlata eléggé következetesnek mondható a kárértékelés kérdésében. Ez a döntőbíróóság általában a kivételes intézkedés foganatosítása időpontjában fenállott értéket veszi a kártérítés alapjául és amennyiben ez márkában volt kifejezve, úgy valorizálja a háborúelőtti árfolyamon. így: Percy-Delius ügyben (Recueil II—695), ahol felperes azért perelt, mert orosz-lengyelországi rendeltetéssel feladott áruja Hamburgban rekviráltatott. Az ítélet elvi tisztasággal jelöli meg a kárértékelés alapjául a kivételes intézkedés foganatosításának időpontját. Ugyanez az álláspont érvényesül Underwood c/a Német állam ügyben hozott ítéletben. (Claim 541.)* Ugyanez az álláspont nyer kifejezést ugyanezen bíróságnak a Warner ügyben hozott ítéletében. (Rec. III—775.) Itt a kereset alapja az volt, hogy felperes angolhonos egy német kereskedelmi társaságnak társtagja volt és társilletősége 1918-ban likvidáltatott. Az ítélet megállapította a társilletőségnak a háborús rendszabály foganatosítása időpontjában fenállott értékét és marasztalta alperest, a likvidációs hozadékon felüli különbözetben is.

Valamennyi döntőbíróóság gyakorlatában gyakori a *kármegállapítás* „*ex aequo et bono*” és pedig a károk minden neménél, így: üzlet ellen foganatosított kényszerrendszabályok esetében. Perrier et Marest ügyben (Rec. 1—778), Soc. le Carbon ügyben, (Rec. 11—55), Klotz ügyben (Rec. 11—752), Bernheim ügyben (Rec. III—337) stb.; birtok ellen foganatosított kényszerrendszabály esetében Jeanpierre ügyben (Recueil III—136) stb; elveszett podgyászért való kártérítés esetében majdnem mindig; immaterialis javakért való kártérítés esetében, Montebello ügyben (Rec. 11—463), Coquard ügyben (Rec. 11—257); az úgynevezett szovjet-rendszer alatt okozott károk esetében a francia-magyar Vdbsg a Tabutin ügyben (Rec. IV—810), Delorme ügyben (Rec. IV—812) stb., stb. Felemlítést igényel azonban, hogy az angol viszonylatú és a belga viszonylatú döntőbíróóságok az „*ex aequo et bono*” kármegítélésekben jóval tartózkodóbbak a francia viszonylatbeli döntőbíróóságoknál és inkább keresik a kármegállapítás objektív támpontjait.

A kártérítési elvek gyakorlati alkalmazása alább a 9. és 11. pontok alatt kasuistikus megvilágítást fog nyerni.

* Ehelyütt idézve „Juristische Wochenschrift” 1925. évf. 1315. oldalról.

Egyes háborús kivételes intézkedések tüzetesen.

a) Kiviteli és fizetési tilalmak.

Fentebb már említve volt, hogy a francia-német Vdbsg megállapította a német állam felelősségét, egymagában az 1915 oktb. 7-iki német értékkiviteli tilalom alapján és anélkül, hogy a német hatóságok részéről bármely kivételes háborús intézkedés alkalmaztatott volna, olyan esetben, amikor a francia honos által hátrahagyott ingókban, elveszés, illetve megrongálódás folytán a francia tulajdonost károsodás érte. Így Villemejan ügyben (Rec. 1—90), amely ítélet utal a IV. cím ut. függelék 6. §-ban foglalt megőrzési kötelezettségre, amely — az indokolás szerint — külön lefoglalást tény (saisie) hiányában is megállapítja a kártérítési kötelezettséget. Ez a döntés annál helytelenebb, mert a német kormány megbízott hivatkozott az 1914 szeptb. 27-iki francia kormányrendeletre is, amely kereskedelmi tilalmat rendel el az ellenséges honosokkal szemben és így a német rendeletről függetlenül is lehetetlenné vált felperesre a hátrahagyott bútorok kivitele. Analog marasztaló ítéleteket hozott a francia-német Vdbsg Desrousseau ügyben (Rec. I—415), Grassi ügyben (Rec. 1—931), továbbá Welcomme ügyben (Rec. III—97). Fouilloux ügyben (Rec. III —108) és több más ügyben. Hasonló álláspont alapján marasztalta ugyanezen Vdbsg a német államot Roby ügyben (Rec. 1—413), amely perben felperes a vasúton feladott de elveszett podgyászért igényelt kártérítést. Analog marasztalás Monnet ügyben (Rec. 1—418), Michaud ügyben (Rec. 11—29), Poussin ügyben (Rec. 111—950) stb. Hasonló alapon marasztalta alperest Durand c/a Cassierer és Német állam ügyben (Rec. III—652), amely perben a kereset alapja az volt, hogy felperes francia műkereskedő festményeket adott bizományba a háború előtt I. r. alperesnek. A Vdbsg felfogása szerint az 1915 okt. 7-iki rendelet „blokkrozta” az alperesnél maradt festményeket és így, az ítélet szerint, az 1915 oktb. 7. után eladott képekért kizárólag a német állam felelős. Ez a judicatura erős és jogos kritikának volt kitéve a német irodalomban. De magában a francia-német Vdbsg-nak is ennek a döntőbírósnak II. tanácsa (Sjoeborg) állást foglalt ez ellen; így Renaud ügyben (Rec. 11—251) az ítélet megállapítja, hogy az 1915 oktb. 7-iki rendelet 10. § egyenesen kivette a rendelet hatálya alól a vasúti podgyászt. A francia-német Vdbsg többi tanácsai azonban változatlanul követték ezt az álláspontot, sőt egyes ügyekben ezen még túl is mentek. Így Bühler ügyben (Rec. 1—489) felperes francia honos azon alapon indított kártérítési keresetet, mert Heidelbergben levő házának frankokban kifejezett értéke a márkának akkori értékcsökkenése folytán kevesebbet tett ki, amely kárt abból származtatta, hogy az 1915 oktb. 7-iki

német rendelet megakadályozta őt abban, hogy ingatlanát eladja és a vételárat frankokban helyezze el. A Vdbsg megítélte a márkának 1915 okt. 7. és 1920 jan. 10. közötti értékülönözését mint az ingatlan értékcsökkenése által okozott kárt, jóllehet ez semmi egyéb mint a valutakár megítélése, amely pedig a háború általános következménye és mint ilyen nem esik a 297. e) alá. Analog ítéletet hozott ugyanez a bíróság Bernheim ügyben (Rec. II—23), amely perben a kiviteli tilalomra utalva kártérítésképen megítélte a felperes francia cég németországi fiókjának leltári értékvesztése által előállott kárát. Az ítélet abból indul ki, hogy a kiviteli tilalom „immobilisálta” a fióküzlet üzleti tőkéjét és ennek márkaértékét az 1915 okt. 7-iki napi árfolyamon valorizálva Ítélt meg. Analog marasztalás: Augier ügyben (Rec. IV—396). A perbeli tényállás itt röviden az volt, hogy felperes francia honos „ab intestato” örököse volt egy a háború alatt elhalt német örökhagyónak; az örökség jelzálogkövetelésekben állott. A Vdbsg nem tekintette „avoir en numéraire”-nek a követeléseket, ellenben a 297. e) alapján kártérítésül megítélte az örökhagyó halálozási napja és 1920 január 10-iki márkárfolyamvesztését. Analog ítélet: Verő ügyben (Rec. III—660). Felperes orosz születésű, de férje révén francia honos az oldenburgi nagyhercegi hitbizományi vagyon orosz kibocsátású címletei utáni osztalékszelvények ellenértékét perli azon alapon, mert a háború folyamán a német háborús rendeletek megakadályozták abban, hogy az ellenértéket inkasszálja. Bár alperes több érdemi kifogást emelt, így azt is, hogy Oroszország maga fizetési tilalmat bocsátott ki, amely azon orosz címletek utáni fizetéseket letiltotta, amely címletek ellenséges külföldön voltak; a Vdbsg mégis marasztalta alperest.

Egészen *ellentétes állásponton van az angol-német Vdbsg*, amely a kiviteli tilalmat nem tekinti elegendőnek a kárigényhez: felperesnek bizonyítani kell, hogy megkísérelte a német területen levő értékek kivitelét vagy eladását és hogy ebben épen a német kiviteli, illetve fizetési tilalmak által megakadályoztatott. Csakis ebben az esetben és csakis a megakadályozás tényleges időpontjától fogva van helye kártérítésnek. Hammer ügyben (Rec. 11—526) felperes angolhonos azon alapon indított keresetet, mert egy frankfurti bankárnál 49452 font értékű márkacímletei voltak letétben. A márkacímleteknek fontokban kifejezett egyenértéke az 1920 jan. 10-iki árfolyam szerint mindössze 5337 font volt. Felperes keresete a különbözet megtérítésére irányult; a kereset az 1914 szept. 30-iki, illetve 1915 okt. 7-iki fizetési és kiviteli tilalmakra volt alapítva. A döntőbíróság elutasította felperest, mert jóllehet az idézett rendeletek kivételes háborús rendszabályok, azonban az elértéktelenedés nem ezen rendeletek miatt, hanem a márka árfolyamcsökkenése miatt következett be. Egymagában a panaszolt rendelet, habár kivételes háborús rendszabály, nem elegendő a kártérítési igény

megalapozásához, de be kell igazolni azt, hogy a kár a szóbanforgó kivételes háborús intézkedés által okoztatott („ . . . the measures of which the Claimant is complaining constitute exceptional war measures within the meaning of Art 297. e) . . . of the Treaty. These alone is not sufficient to make the claim well founded, It must be shown that damage to the interests of the Claimant has sprung from the exceptional war measure in question”)

Hasonló döntés William Green ügyben (Rec. 111—522). Felperes, bizonyos háború előtti ügyletek biztosítékául különböző külföldi pénz nemekre szóló értékpapírokat helyezett letétbe egy kölni bankár cégnél 68088 font értékben. Mikor felperes a háború után kézhez vette a papírokat, azoknak értéke 34711 font sterling volt. Felperes a különbözetre perelt, az ítélet elutasító volt. Az indokolás kiemeli, hogy az ingó értékek értékcsökkenéséért csak akkor igényelhet kártérítést, ha leigazolja, hogy a német háborús rendszabályok megakadályozták nemcsak az értékek kivitelében, hanem azoknak eladásában is. Minden egyes esetben a fenforgó különleges körülmények szerint ítéli meg a Vdbsg, hogy mikor látja ezt a szándékot igazoltnak, ellenben marasztaló ítéletet hozott az angol-német Vdbsg Samuel ügyben (Rec. 111—530). Felperes angol-honosnak a Deutsche Bank-Berlinnél részvényei voltak letétbe. Közvetlen a háború kitörése előtt osztalékszelvényeket és szelvényiveket küldött be a banknak beváltás, illetve kicserélés végett: a háború kitörése ennek teljesítését megakadályozta. 1916 decemberben felperes megbízta a Schweizerischer Bankvereint, hogy adja el a Deutsche Banknál letétben levő részvényeit. A svájci bank ezt teljesítette volna is, azonban a Deutsche Bank, hivatkozással az 1915 okt. 7-iki rendeletre, nem adta ki azokat. A versaillesi szerződés ratifikálásakor újból lépéseket tett felperes, de különböző körülmények folytán csak 1920 augusztusban jutott értékeihez. Az ítélet megítélte az értékkülönbözetet az 1916 december és 1920 augusztus közötti időre. Vagyis az angol-német Vdbsg ezen ítélete világosan kifejezi azon elvet, hogy a kiviteli tilalom nem önmagától-haóán kötelez kártérítésre, hanem csakis akkor és azon időponttól kezdve, hogyha és amikortól fogva az antanthonost megakadályozta az értékesítésben. Az ítéletet Prof. Lévy-Freiburg minden tekintetben helyesnek ismeri el. * („Der Gemischte Schiedsgerichtshof hält die . . . Massnahme zur Begründung eines Ersatzanspruches nicht für hinreichend, sondern fordert darüber hinaus ... ein Kausalzusammenhang zwischen dem Verbot und der Markenswertung”).

Ugyanezen jogfelfogás alapján ítelt meg kártérítést ugyanezen Vdbsg Freyd ügyben (Rec. 11—889), valamint hasonló gondolatmenet alapján a fizetési tilalom okozta kár miatt Ford ügyben (Rec. IV—71).

* „Juristische Wochenschrift” 1923. évf. 144. old.

Ugyancsak a fizetési tilalom következtében előállott kár miatt Woodcock ügyben (Rec. IV—257).

Ugyanezen álláspontra helyezkedett a *belga-osztrák* Vdbsg „Caisse générale” (Rec. III-819.) ügyben. Felperes belga honos, egyéb követelései között azt a valutakárt perli, amelyet a Wiener Lombard-Banknak nyújtott előleg körül szenvedett. A visszafizetés határidőpontja 1914. aug. 18-ika volt; a fizetési tilalom folytán fizetés nem történt, csak a tilalom feloldása után. Felperes nem a clearingben érvényesítette a követelést, hanem a korona árfolyamcsökkenése folytán beállott valutakárt perelte. Az ítélet megítélte a fizetési tilalom elrendelési időpontja és megszüntetési időpontja közötti árfolyamkülönbözetet, mint valutakárt.

b) Zárlat.

A zárlati károk tekintetében a döntőbírósi judikatúra nagyon bőséges. Különösen a francia-német Vdbsg ítékezésében, azonban itt is egyes jogilag téves felfogások alakultak ki, amelyek schematisáiódtak sőt átmentek részben más döntőbírósi ítékezésébe is.* Kártérítést állapítottak meg — helyesen — a Vdbsgok a zárgondnok vétkes ténykedéseirért. Így: Hertz ügyben (Rec. 1—324) a zárgondnok azon tényeért, hogy a zárolt mezőgazdasági ingatlanok művelési ágait önkényesen megváltoztatta és a legelőket burgonyaföldekké változtatta át. A Vdbsg megítélte a visszaváltoztatás költségeit és az ehhez szükséges évekre a csökkent haszonbérösszegért kártérítést ítél meg. Kártérítést ítél meg ugyancsak a francia-német Vdbsg Gény ügyben, (Rec. 1—394) a felperesi erdőbirtokon a zárgondnok által történt fakitermelés okozta kár miatt. Ugyanígy Jeanpierre ügyben (Rec. III—136). Kártérítést ítél meg a zárgondnok mulasztásáért is, ha ebből felperesre kár háramlott. így: a zárlat alá vett felperesi szállótelepen az 1917. évben abbahagyott műveltetés okozta kár miatt és figyelembevette azt is, hogy ennekfolytán az 1918. évi bőtermő évben a zárolt ingatlanon nem volt termés. (lehl et Frieh ügyben, Rec. III—435.) Kártérítést állapított meg minden esetben, valahányszor a zárgondnok a tulajdonos érdekeivel ellentétesen kezelte a zárolt vagyontárgyakat; így, zárolt lakóház esetében, midőn a zárgondnok a helyi lakásbérviszonyokon alul adta bérbe a zárolt felperesi lakóházat. Ugyanígy kártérítést ítél meg olyan esetekben, amikor a zárgondnok a zárolt bérház lakásbéréből bérleengedést adott. Így: Dubosque ügyben (Rec. 1—904), Schott ügyben (Rec. 1—750), Frieh ügyben (Rec. 11—100) stb. Zárolt pezsgógyár esetében kártérítést állapított meg a zárgondnok azon tényeért, hogy eladta butéliázott champagnei

* A zárlati judikatúra tekintetében l. még Dr. Szladits Károly: „A vegyes döntőbírósi ítélezése” (Békejog I. évf. 243.)

borokat és idegen provenienciájú nyersborok felhasználásával alacsonyabb minőségű borokat hozott forgalomba, amiáltal felperes üzleti márkájának ártott. (Montebello ügy; Rec. H—463). Ugyanígy kártérítést állapított meg zárolt pincészet és pezsgőbor gyár üzemében okozott kár miatt, amikor a zárgondnok a gyártáshoz szükséges nyersborokat eladta, az üzemet beszüntette és az üzemhez tartozó szőlőtelep művelését elhanyagolta. (Paille-Laurent ügy; Rec. II—445) A francia német Vdbsg gyakorlata azonban vétkesség fenforgása nélkül is marasztalt. így kártérítést ítélt meg a zárgondnok azon ténye miatt, hogy a német háborús rendelet értelmében a Treuhänder kezeihez szolgáltatotta be a befolyt összegeket, ahol azok kamatozatlanul maradtak, holott hogyha a zárolt fél rendes bankösszeköttetéséhez szolgáltatotta volna be, ott kamatoztak volna. (Clement ügyben; Rec III—90). Sőt ezen is túlment, mert a zárlat alá vett ingatlanon casus által okozott kár esetében is kártérítést ítélt meg. így: Walter ügyben (Rec. 11—409) a zárlat tartama alatt harmadik személyek által elkövetett falopás okozta kárért is marasztalta a német államot. Az a gondolat, hogy a zárlat tartama alatt bekövetkezett károkért is a zároló állam felelős: az angol-német Vdbsg egyik Ítéletében is kifejezést nyert. így: Drake ügyben (Rec. 11—707) a zárgondnok a felperes magdeburgi fióközletében üzletvezetőt vezetett be, aki az üzleti bevételeket hadikölcsönökben helyezte el, amelyek elértéktelenedtek. A döntőbíróóság az ezáltal felperesnek okozott kár miatt marasztalta a német államot. Ellenben a zárgondnok olyan ténykedéseiből eredő károkért, amelyek a rendes ügymenetben és a rendes gondosság mellett is előadódnak, nem ítélt meg kártérítést. így: elutasította felperes kárkövetelését Henry ügyben (Recueil III—57), ahol a zárgondnok a zárlati üzletvitel során kihitelezéseket tett, amelyek nem folytak be. Az elutasítás azzal van indokolva, hogy a kihitelezések a rendes üzletvitel keretében és az üzletvitel által indokolt magasságban történtek és a rendes gondosság mellett is előadódnak. Elutasította a Vdbsg felperes kárigényét olyan esetben is, hogyha nem látta igazoltnak az okozatiságot a zárlat ténye, illetve a zárgondnoki kezelés és a kár között. Soc. le Carbon ügyben (Rec. II—51) elutasította a felperesi kárigény azon részét, amely a zárolt üzem értékcsökkenése miatt támasztatott; az elutasítás indoka az, hogy nem nyert igazolást, hogy az értékcsökkenés a zárgondnoki üzletvitel következménye volt. Elutasította a „perte des bénéfices” iránti igényt olyan esetben is, amikor a zárolt üzlet évi üzleti nyeresége a zárlati időtartam alatt nagyobb volt, mint a háború előtti üzletévek üzleti nyeresége. (Comp, de Fourrures ügy; Rec. 11—39).

A zárlati kezelés és különösen a zárgondnoki költségek tekintetében kezdetben nagyon merev állásponton volt a francia-német Vdbsg. így, kezdetben a német államot a zárgondnoki költségek teljes összegű megtérítésére kötelezte és pedig a háborúelőtti ár-

folyamon frankokra valorisálva a márkaösszegeket és 5% kamat-térítést megítélve. így: Kastler ügyben (Rec. 1-324.): Rousseau ügyben (Rec. 1-371.): d' Hausen ügyben (Rec. 1-896.)* stb. Ez a merev álláspont később enyhült, mert utóbb a Vdbsg azt az álláspontot foglalta el, hogy általában a zárgondnoki költségek a zároló államot terhelik; ellenben ha a tulajdonos érdekében szükséges volt a zárgondnok kirendeltetése (akár a műveltetés, akár az üzletvitel biztosítása, vagy a megőrzés végett), akkor a zárgondnoki költségek megoszlásának van helye és csak részben igényelhető kártérítés. Így: Rouquerol ügyben (Rec. 11-42.): Hell ügyben (Rec. 11-46.): Pacotte ügyben (Rec. 11-430.): Puymaigre ügyben (Rec. 11-111.) stb. Ugyanezen elvet tekintí irányadónak a Vdbsg a zárgondnoki költségviselés kérdésében akkor, amikor a zárgondnok működése ellen kifogás nem volt és tevékenysége felperes javára szolgált. így: Pinieux ügyben (Rec. 11-430.): Gautier ügyben (Rec. 11-262.) stb. A zárgondnok jogosulatlan kiadásaiért a zároló állam kártérítéssel tartozik, amely kártérítés háborúelőtti árfolyamon valorisait összegben fizetendő. Így: Kreitmann ügy (Rec. 1-753.) Hausen ügy (Rec. 1-896.), Rouquerol ügy (Rec. 11-42.) stb. Viszont hogyha felperesnek magának is felmerültek volna ugyanazok a kiadásai, akkor is, hogyha a zárolt dolog nem került volna zárlat alá: úgy ez betudandó a felperesi követelésbe. (így pld.: zárolt házak karbantartási költsége; Schott ügy (Rec. 1-750.; Hertz ügy 1-758.) Ha a zárgondnok által végrehajtott munkálatok bár hasznosak voltak, de a költségek túlmagasak, úgy egyrésztük kell a tulajdonos terhére írni (Puymaigre ügy Rec. 11-111: Chaussert ügy Rec. 11-420.) stb.

A zárlati költségeknek a háborúelőtti árfolyamparitás alapján való valorisálása súlyos tévedése volt a francia-német Vdbsgnak, amely ellen a német kormány megbízottak erős küzdelmet folytattak, ugyanúgy, mint ahogyan általában véve is azon gyakorlat ellen, hogy a 297. e) alapján megítélt kártérítések a háborúelőtti árfolyamparitás alapján valorisáltassanak. Ez a tévedés nyilvánvalóan a 297. cikk hp. 1 alp. helytelen magyarázatából eredt. Ez a küzdelem magának a francia-német Vdbsgnak ítélezésében is bizonyos eredményekre vezetett. (így: Soc. d' Evaporation ügyben Rec. 1—350: Soc. le Carbon ügyben: Rec. 11—51) a belga-német Vdbsg pedig Capsulerie liégeoise” ügyben (Rec. III—300) már elvileg is elismeri a német álláspont helyességét; ugyanígy: a belga-bolgár Vdbsg Bauwens ügyben (Rec. III—847), amely perbeli indokolás elvi tisztasággal és határozottsággal teszi magáévá ezt a álláspontot.

Ingadozó a gyakorlat abban a kérdésben, hogy abban az esetben, hogyha a zárgondnok egyben a polgári törvények értel-

* A d' Häuser ítélet egész terjedelemben közölve van „Békejog” 1. évf. Melléklet 94. old.

mében kirendelt gondnok is (pld. hagyatéki gondnok stb.), hogy ilyen esetben a zárgondnoki költségekben szintén a zároló állam marasztalható-e? Schwab ügyben (Rec. 111—340) ezen költségekben a német állam marasztaltatok, ezzel szemben Weyl ügyben (Rec. II—771) a Vdbsg megosztotta a költségeket.

c) Kényszerfelszámolás.

A likvidációk (kényszerfelszámolások) körül általában analog elveket alkalmaznak a Vdbsgok, mint a zárlat körül; hiszen azok az elvek, amelyeket a judicatura a zárlati jövedelmek és a zárgondnoki költségek valorisatiója tekintetében hosszú időn át — és tévesen — alkalmazott: épen a 232. cikk h) pontjának rendelkezéseiből voltak kiterjesztő analógia útján átvéve.

Általános elv valamennyi Vdbsg gyakorlatában, hogy nem csupán a likvidációs hozadékot Ítélik meg, hanem a tényleges kárt, vagyis azt az értéket, amellyel a kényszerfelszámolásnak alávetett üzlet, vagy társtagi illetmény, vagy birtok, a kivételes intézkedés foganatosítása időpontjában valósággal birt. Amennyiben a likvidációs hozadék ezt nem érte el, úgy a különbözet is megítéltetett, így: az angol-német Vdbsg Warner ügyben (Rec. III—785), ahol felperes a likvidált üzletrész miatt perelt; a Vdbsg nem fogadta el kárértékül a likvidált társilletőség likvidationalis hozadékot, hanem az üzleteredmények alapján és a társtagi illetőségi hányad alapján állapította meg a valóságos értéket és ennek az értéknek a likvidationalis hozadékkal szemben jelentkező különbözeti többletét felperesnek megítélte. Hasonló álláspontot foglalt el a francia-német Vdbsg Cretin ügyben (Rec. 11—911). Felperes tulajdonában levő Hamburgban tároló 200 zsák lucernát a német hatóságok kényszereladásnak vetették alá. A Vdbsg kártérítésül a „valeur de remplacement”-t ítélte meg az 1920 jan. 10 szerinti árak alapján; a kamatmegtérítést az ítélet mellőzte, mert „valeur de remplacement” mellett kamat nem ítéltető meg. Vannak olyan ítéletek is, amelyek csakis a likvidationalis hozadékot Ítélik meg, hogyha ezt megfelelő ellenértéknek találják. így: a francia-német Vdbsg Beaujon ügyben (Rec. 11—570) amelyben a likvidationalis hozadék ítéltetett meg, annak 5 % kamataival. Ezzel analog az angol-német Vdbsgnak a Ford ügyben hozott ítélete (Rec. IV—279). Konkrét esetben a belga-német Vdbsg a likvidationalis hozadék márkaösszegét megfelelő ellenértéknek találva, azt megítélte; azonban a valorisatiót nem a háborúelőtti árfolyamon rendelte, hanem a háború alatt (a likvidatio foganatosítása időpontjában) Belgiumban fenállott konverziós kulcs (1 M = 1.25 belga franc) alapján. Így: Papeteries d' Ensival ügyben. (Rec. 11—354.)

Üzlet, fióküzlet vagy üzem likvidatiója esetében a Vdbsgok az üzleti tőke („fonds de commerce”; „goodwill”) elveszése által

okozott károkat ítélik meg, abból indulva ki, hogy a kényszerfelszámolást foganatosító állam felelős a kényszerintézkedés alá vett üzlet, illetve üzem vállalati tőkéjének konzerválásáért. így: a francia-német Vdbsg „Soc. La Soie” ügyben (Rec. 11—734); Perrier et Marest ügyben (Rec. 1—778); ugyanígy: „Soc. du Carburateur Zenith” ügyben (Rec. ill—665). Az üzleti tőke megállapítása rendszerint a vagyonmérleg alapján történt és pedig azt a mérleget véve, amely az első kivételes intézkedés foganatosítása időpontjában fennállott. Így Perrier et Marest ügyben az első kényszerrendszabály felperes hamburgi fiókja ellen 1914 dec. 31-én foganatosított; a „fonds de commerce” az 1914 dec. 31-iki mérleg alapján állapított meg, mert a Vdbsg olybá tekinti, minthogyha felperes üzleti tőkéje azon naptól fogva immobilizálódott volna. Kiemelést érdemel, hogy valorizációs kulcs gyanánt azt az árfolyamparitást vette, amely a kérdéses időpontban a márka és a frank között fenállott. Bernheim c/a Német állam ügyben (Rec. II—23) ugyanezen Vdbsg megítélte a kivételes intézkedés foganatosítása napján fenállott árukészletet az ugyanezen napi genfi paritáson konvertálva és ehhez hozzászámítani rendelte a likvidáció végén mutatkozó aktívumokat, amelyeket mint „avoir en numeraire”-t, háborúelőtti árfolyamon valorisait. A judikatúra azonban nem mutat fel egységes kártérítési elveket a likvidatiók körül. így „La Soie” ügyben a „fonds de commerce”-ben okozott károkat megítélte; ellenben az elveszett üzleti haszon („perte de jouissance”) által okozott kár iránti igényt elutasította. Hasonló álláspontot foglal el a Perrier et Marest ügyben hozott ítélet is. Analog álláspontot foglal el — zárlati ügyben — a „Le Carbon” ügyben hozott ítélet (Rec. 11—51). Ellenben a „Soc. le Carburateur Zenit” ügyben hozott Ítélet (Rec. III—665) a társaságnak mérlegszerinti vagyonszűkülése mellett megítélte az elesett üzleti hasznot („perte de jouissance”) is, sőt külön megítélte még a vétkes üzletvitel által okozott kárt is. * Viszont Lallier, Van Cassel ügyben (Rec. III—124), ahol felperes ugyancsak fióküzlet likvidációja által szenvedett kárt perelte: csakis az eladott árukészletét való „valeur de remplacement”-t ítélte meg, ellenben az elveszett üzleti haszon iránti követelést elutasította.

Társtagi illetőség likvidatása esetében a kárigény nemcsak a likvidációs hozadékra terjed ki, hanem magában foglalja a valószínű üzleti haszon élvezése által okozott kárt is. A haszonrészesezés kiszámítása minden üzletév nyereségi mérlege alapján történik: az évi márkanyereség valorisálandó és pedig a mérleg lezárása időpontjában a genfi tőzsdén jegyzett árfolyamparitás alapján. így: Soc. d' Evaporation ügyben (Rec. 1—350), amely ítéletben a valószínű üzleti hasznot Vdbsg azon időpontig számította, amely időpontban

* Ezen ügyek perbeli tényállásai alább a 11. pont alatt külön nyemek ismertetést.

a felperes előre látható módon abban a helyzetben lesz ismét, hogy likvidált szabadalmait kihasználhatja Németországban. Analog valorisatiós elvet alkalmazott a Vdbsg „Le Carbon” ügyben (Rec. II—51) és analog valorisatiós elveket, a kényszerintézkedés alá vont birtokrész gazdasági hasznai tekintetében Comtesse de Noër ügyben (Rec. 11—727). Társtagi illetőség likvidálása körül eltérő álláspontot foglalt el a francia-német Vdbsgnak a Picot ügyben (Rec. 11—454) hozott Ítélete. Felperes, egy köln-ehrenfeldi betéti társaság tagja volt, amely társaság felperes szabadalmát gyártotta. Felperes társtagi illetősége a háború folyamán likvidáltatott. A Vdbsg a likvidatiós hozadékot ítélte meg háborúelőtti árfolyamon; megítélte ennek 5% kamatait, ellenben a további üzletfolytatásból eredő üzleti haszonnak reáháramló illetőségét elutasította.

Birtok likvidatiója esetében vitássá vált, hogy a likvidationalis vevő által a megvett birtokon levő kastély tatarozására és karbantartására teljesített kiadások és beruházások levonásba helyezendők-e a kártérítési összegből? Hogy továbbá követelhet-e kártérítést felperes azon időtartamra eső használat fejében, amíg a likvidationalis vevő a kastélyban lakott? Loy-Chaudieu ügyben (Rec. 11—237) a francia-német Vdbsg ezen kérdésekben a következő álláspontot foglalta el: A likvidationalis vevő a bentlakásért sem bérösszeg címén, sem a használatért való egyéb címen ellenértéket nem igényelhet; ellenben a likvidationalis vevő által a bennlakás alatt a kastélyban vagy annak berendezéseiben okozott mindennemű kárért a likvidatióban felelős, azon időtartamra kiterjedően is, amelyben a likvidationalis vevő a kastélyt már elhagyta, hogyha annak őrizetéről kellőképpen nem gondoskodott. Az ezen időtartam alatt őrizetlenül maradt kastélyban harmadik személy vétkessége folytán okozott kárért is a likvidatiót foganatosított állam felelős. A kártérítési kötelezettség kiterjed az összes költségekre, amelyek szükségesek, hogy minden az előbbeni állapotba helyeztessék vissza; ezen költségekből bizonyos arányban levonásba hozandók a likvidationalis vevő által a fentartásra fordított költségek és az általa teljesített és a tulajdonosnak javára szolgáló befektetések. Analog értelmű ítélet hozott Constance de Noër ügyben (Rec. II—727). * *Birtok likvidatiója* esetében nemcsak a tényleges károk és az elmaradt gazdasági hasznok terítendők meg, hanem a birtoknak a korábbi gazdasági művelési ágban, illetve megfelelő új gazdasági művelési ágban való megmiveltetéséhez szükséges költségek is. (így: Hertz ügy, Rec. 1—758).

A likvidationalis eljárás költségeit a Vdbsgok gyakorlata kivétel nélkül megítéli. így: Kreitmann ügyben (Rec. 1—573), Soc. des Salines ügyben (Rec. 11—103), Pacotte ügyben (Rec. 11—430), Prost ügyben (Rec. 11—556), Huta Bankowa ügyben (Rec. III-325) stb.

* Mindkét ügy alább a 11. pont alatt még megvilágítást nyer.

d) Rekvisitiók.

A rekvisitiók tekintetében, — amint ez fentebb a „differentialis rendszabályok” kérdése kapcsán már megvilágítást nyert — a német álláspont sokáig azt vitatta, hogy ezek nem tekinthetők kivételes háborús intézkedéseknek és hogy ezek alapján nem lehet kártérítési igényvel fellépni a vegyes döntőbíróóságok előtt. Különösen a hadiszolgáltatási törvény alapján foganatosított rekvisitiók tekintetében ragaszkodott a német kormány megbízott ezen állásponthoz, azonban az összes Vdbsgok az előterjesztett hatásköri kitogásokat elutasították és marasztaló ítéleteket hoztak akár gépkocsirekvisitióról volt szó, akár hadifémek szolgáltatásáról, akár gyapjúárak rekvirálásáról vagy másnemű rekvisitióról. így: a francia-német Vdbsg Creutzer-Dutreil ügyben (Rec. 1—156), Huret ügyben (Rec. 1—487), Lazare Dreyfus ügyben (Rec. 1—389), Motte, Meillassoux ügyben (Rec. 11—34) stb.; a belga-német Vdbsg Wielemans ügyben (Rec. 11—224); Rymenans ügyben (Rec. 11—232), Grandjean-Hauzeur ügyben (Rec. II—9) stb.; az angol-német Vdbsg Mc Leód Russell ügyben (Rec. 1—547) stb. *

A kártérítési összegek megállapítása körül rekvisitiók esetében is az egyes vegyes döntőbíróóságok különböző elveket követnek, sőt ugyanazon döntőbíróóság is más kárértékelési elveket alkalmaz, például gépkocsi rekvisitiója körül és másokat például gyapjúáru rekvisitiója körül. *Gépkocsi* rekvisitiója esetében kártérítési elv az, hogy a „valeur de remplacement” ítéltetik meg. Ez alatt itt azon összeg értetik, amely szükséges arra, hogy egy ugyanolyan gyártmányú, ugyanolyan lóerejű és ugyanolyan típusú kocsi újból megvehető legyen. így: a francia-német Vdbsg Bernollin ügyben (Rec. 1—485), Duc d' Orleans ügyben (Rec. 1—578), továbbá a belga-német Vdbsg különösen Wielemans ügyben (Rec. 11—224), amelyben ez a kérdés elvi módon van elbírálás tárgyává téve. Ebből az összegből azonban levonandó a rekvirált gépkocsi korábbi használata által amortisálódott vételár-hányad és levonandó egy quota, amely az illető autómárka időközi technikai tökéletesezésére esik. Autórekvisitió esetében általában csakis a „valeur de remplacement” ítéltető meg: a „privation de jouissance” megítélésének csak akkor van helye, hogyha a gépkocsi kereseti eszköz volt például egy autófuvarozó kezében. Ezt elvi tisztasággal mondja ki a Wielemans ítélet és ugyanezért felperesnek a „privation de jouissance”-ra irányuló kereseti kérelmét elutasította. Megítéltetett a „privation de jouissance” Huret ügyben, ahol felperes autógarage tulajdonos volt, valamint Lazare Dreyfus ügyben (Rec. 1—389), ahol felperes kereskedelmi utazó volt, aki üzleti túrái céljára használta gépkocsiját. Helytelen határozatok is vannak, amelyekben

*L. még: Dr. Szladits Károly: „A Vegyes döntőbíróóságok ítélkezése.” (Békejog I. évf. 242.)

kumulatív megítéltetett a „privation de jouissance”, holott felperes ilyen érdeket igazolni nem tudott. így: a francia-német Vdbsg tévesen ítélte meg az elesett használatért való kártérítést Orleansi herceg ügyben (Rec. 1—578).

Hasonló kártérítési elveket alkalmaznak a vegyes döntőbíró-ságok autókellékek rekvisitíója körül is. így: a belga-német Vdbsg Gazét de Neck ügyben (Rec. 11—21) azt az összeget ítélte meg, amely a rekvirált autókellékek újraváló beszerzéséhez szükséges. Az árak, árjegyzékek alapján állapították meg, amelyek elismert cégektől szereztek be felperes által.

Máskép áll a kérdés kereskedelmi áruk rekviráltatása esetében. Itt lényeges eltérések vannak a Vdbsgok ítélkezésében. így: *rekvirált gyapjúárúnál a francia-német* Vdbsg az újrabeszerzés időpontjában fennálló árat vette a kárértékelés alapjául, amit olyképp kalkulált, hogy az 1914. évi egységárat egy koefficienssel megsokszorozta. A koefficiens azonos azzal, amelyet a „Comité technique des dommages de guerre” ezen árucikknél alapul vett. így: Motte, Meillassoux ügyben (Rec. 11—34); Vinchon ügyben (Rec. 11—459). Később a gyakorlat az ilyen módon kiszámított kárösszegeből levonja a megőrzési, beraktározási és biztosítási költségeket, amelyek felmerültek volna, ha az áru „in natura” megmaradt volna. így: Légard ügyben (Rec. III—100), Gösset ügyben (Rec. 111—114) stb. Más esetekben a biztosított árunál az 1914. évbéli biztosítási összeget vette alapul, amelyet megfelelő kulcs alapján megsokszorozott. így Wendel ügyben (Rec. 1—320), ahol szőrmeáruról volt szó és „La Réunion” ügyben (Rec. 1—770), ahol biztosított platina-mennyiségről volt szó.

Ezzel szemben a *belga-német* Vdbsg a kisajátító intézkedés foganatosítása időpontjában fenállott értéket vette kárértékelési alapul, így különösen gyapjúáru esetében: Grandjean-Hauzeur ügyben (Rec. II—9); Zurstrassen ügyben (Rec. 11—360); Pryckratz ügyben (Rec. 11—365) stb. A kártérítési összeg után a kisajátítás időpontjától számítva a törvényes (Belgiumban 5 Va %>) kamatot ítéli meg; egyéb kártérítést pedig mellőz.

Az *angol-német* Vdbsg e pontban ugyanazon álláspontot foglalja el, mint a belga-német Vdbsg; vagyis a kisajátítás időpontjában fennállott egységárat veszi alapul. így: Leód Russell ügyben (Rec. 1—547). A német irodalom — természetesen — az utóbbi álláspontot helyesli. (így: Mendelssohn-Bartholdy a „Juristische Wochenschrift” 1922. évf. 183. old.)

A rekvisitíók körül külön kérdés merült fel több ízben akörül, hogy a más helyről átküldött és utazás alatt levő áru rekviráltatása esetében megilleti-e az eladót a 232. e) alapján való kártérítési igény? A kérdés azáltal adódott, hogy a Code civil 1583 szerint az áru tulajdonjoga már a vételügylet létrejöttékor a vevőre száll át. Ez alól a francia joggyakorlat azt a kivételt teszi, hogy nem

megy át a vétel létrejöttével a tulajdon, hogyha utánvétel köttetett ki, vagy hogyha ilyen akarat vélelmezhető. A Vdbsgok ítélkezése elismeri az eladó keresetességét. így: Zurstrassen ügyben (Rec. 11-61); Pryckratz ügyben (Rec. 11—365) stb.

e) Személy ellen foganatosított kivételes háborús intézkedések.

Sok esetben pereltek antanthonosok a Vdbsgok előtt olyan károkat, amelyeket személyük ellen foganatosított kivételes háborús intézkedések (így: internálás, kiutasítás stb.) folytán szenvedtek. A német kormány megbízott hatásköri kifogást emelt azon alapon, mert a IV. cím ut. függelék 3. § kizárólag az ellenséges *javakra*, (jogokra, érdekekre) vonatkozóan foganatosított kivételes háborús intézkedésekről, illetve kizárólag az ellenséges *javak* tulajdonát érintő elidegenítést rendelő intézkedésekről szól; nincsen szó azonban itten személy elleni kivételes intézkedésekről. Ez utóbbiak a VIII. rész (Jóvátételek) ut. I. függelékben vannak felsorolva és csakis a jóvátételi kárszámlán a Jóvátételi bizottság előtt érvényesíthetők.

A kérdés először a *belga-német* Vdbsg előtt merült fel Pingers c/a Német állam ügyben (Rec. 1—741). * Felperes fia a háború folyamán internáltatott és felperes pénzküldeményekkel járult fia létfentartási költségeihez. Ez a kereset tárgya. Alperes hatásköri kifogást emelt, amelynek a döntőbíróság helyt adott. Ennek az elvi döntésnek a horderejét eléggé jellemzi az, hogy Prof. Pagenstecher az ítélet megbeszélésében (Juristische (Wochenschrift 1922. évf. jul. 15-iki sz.) kiemeli, hogy belga részről mintegy 100.000 hasonló kereset volt függőben internálási károk alapján. Hasonló Ítéletek Caro ügyben (Rec. II—14), Richelle ügyben (Rec. 11—403), Werschueren ügyben (Rec. IV—346), valamint több más ügyben. Werschueren ügyben az internált hajóskapitány által az internálás-kor a hajón visszahagyni kényszerült személyes ingóságok ellenértékét azonban megítélte a Vdbsg. Ennek a marasztalásnak jelentősége lehet az elcsatolt területeken a magyar optánsokkal szemben foganatosított kényszerintézkedések által okozott hasonmű vagyoni károk körül. Ugyancsak a belga-német Vdbsg Ítélezéséből kiemelést igényel még a Lofieux ügy (Juristische Wochenschrift 1924. évf. 1400. old.), amely „test-case” volt nagyszámú hasonló ügyek között. Felperes a háború alatt a német hatóságok által kényszermunkára deportált belga honos, a deportáció alatti ellátási költségek, ruházkodási károk, valamint a kényszermunka munkabérének megtérítése miatt indított keresetet. A Vdbsg mindezen

* Az ügy tényállása ismertetve: Kráhl: „A francia-magyar és a belga-magyar Vegyes Döntőbíróság” 56. oldal.

kárigényeket elutasította, mert csakis az ellenséges *vagyonban* okozott és közvetlenül okozott károk megtérítése igényelhető; egyetlen európai állam törvényhozása sem ismeri el azonban — teszi hozzá az ítélet — az emberi munkaerőt külön vagyontárgynak.*

Az *angol-német* Vdbsg előtt Brueninger ügyben (Rec. III—20) merült fel a jogvita, de csak „per tangentem”. Behatóbban foglalkozik a jogvitával ugyanezen döntőbírósnak a Kamna Rubber Estate ügyben (Rec. III—29) hozott ítélete. A kereset alapja az volt, hogy felperesnek a keletafrikai német gyarmatokon levő telepítéseiről két vezető tisztviselő a német gyarmati hatóságok által internáltatott; azonfelül a német gyarmati kormány a gyarmati hadsereg részére elvonta az alkalmas munkaerőket — számszerint 1148-at, — úgy, hogy a telepítvények munkálatlanul maradtak. Az internálás okozta, illetve a megművelés elmaradásából származott károkat perelte felperes. Mindkét kárigényt elutasította a Vdbsg. Hasonló értelmű döntés Gooding ügyben. (Rec. V—30.) **

Ugyanezen értelemben foglaltak állást az összes többi döntőbírók is. A csehszlovák-német Vdbsg Prága ügyben (Rec. IV—509); a belga-bolgár Vdbsg De Decken ügyben (Rec. III—833); a görög-bolgár Vdbsg Combitis ügyben (Rec. III—176) stb.

A *francia-német* Vdbsg sem térhetett ki a Bs. világos szövegének illetén értelmezése elől. Idevonatkozó ítéletek hozattak Worms ügyben (Rec. 11—287), továbbá Coquard ügyben (Rec. 11—297) és Wernlé ügyben (Rec. 111—932). Ez utóbbi közelebbi ismertetést kíván. Felperes francia honosnak Hamburgban volt bizományi üzlete. A háború kitörésekor felperes internáltatott, felesége pedig kiutasított és Svájcba ment, hátrahagyva lakásberendezését, amely német hatósági rendeletre beraktározott. A háború után a bútorok, az időközben ugyancsak Svájcba költözött felperes után elküldettek, de nagy hiányokkal. Felperes az elveszett bútorokat, a svájci lakásbért és a németországi bútorraktározási költségeket perelte. A Vdbsg a foganatosított intézkedéseknek felperes vagyoni érdekeire visszaható kárai fejében „ex aequo et bono” 15.000 frankot *ítélt* meg. Az indokolás szerint a függ. 3. §-a a foganatosított kivételes háborús intézkedésnek nem célját, hanem hatását tartja szem előtt („les mesures de toute nature ... qui ont eu ou auront pour effet”) és valamely rendszabály, amelynek célzata az antanthonos személye ellen irányult, de visszahatással lehetett annak vagyoni érdekeire is, kártérítési alapot szolgáltat. Indokoltnak látszott, a 250. cikk 3. bek. alapján támasztható analog igények okából ezt a határozatot kiemelni. * * *

* Az ítélet megbeszélését l.: Isay: „Juristische Wochenschrift 1924. évf. 1400.

** L.: „Magyar Jogi Szemle” 1926. évf. áprilisi számában a „Vegyes Döntőbírósi Határozatok Tára” mellékletet.

*** A Wernlé ítélet magyar fordítása közölve van a „Magyar Jogi Szemle” 1926. decemberi számának „Vegyes Döntőbírósi Határozatok Tára” mellékletében.

10.

Egyes háborús intézkedések tüzetesen. Folytatás.

Katonai hatóságok által okozott háborús károk
(katonai rekvisitiók).

Több perben vált vitássá az, hogy a katonai hatóságok által foganatosított háborús intézkedések által okozott kár miatt van-e helye a 232. e) alapján való kárigénynek? Az idevonatkozó döntőbírósi judicatura meglehetősen ingadozó. Általában azt lehet mondani, hogy az a körülmény, hogy a háborús intézkedés valamely katonai hatóság, vagy katonai parancsnokság rendeletére történt vagy általa foganatosított: nem tesz különbséget a keresetőség tekintetében. Ellenben a judikatúra álláspontja az, hogy *nincsen helye döntőbírósi keresetőségnek akkor, hogyha* a foganatosított kivételes intézkedés valamely *hadműveleti (operatív) céllal* történt. A belga-német Vdbsg az „Entreprises maritimes” perben hozott ítéletben (Rec. IV—89) világosan fejezi ki ezt a felfogást. A perbeli tényállás itt röviden az volt, hogy felperes belga hajóstársaság „Kassai” nevű hajója néhány nappal a háború kitörése előtt javítás végett a hamburgi kikötőbe futott be és innen kellett volna ugyanazon év augusztus 5-én hosszabb útra indulnia. 1914 aug. 2-ikán délután a kuxhaveni erődítmény parancsnoka azt a parancsot adta ki, hogy további rendelkezésig kereskedelmi hajók nem hagyhatják el a kikötőt. Ezen katonai hatósági parancs folytán felperes szóbanlevő hajója egészen a fegyverszünet utáni időpontig nem hagyhatta el a hamburgi kikötőt. Ezen hajózár (embargo) folytán felperes elesett a hajó fuvarkeresményétől, valamint egyéb károk is keletkeztek; így a hajótest fentartási költség, a kapitány és legénység ellátási költségei, stb. Felperes a 297. e) alapján kártérítésre perelt; alperes hatásköri kifogást emelt, mert itt katonai hatóság által elrendelt kivételes háborús intézkedésről van szó, amelyből keletkezett károk nem a X. rész IV. címének, hanem a VIII. résznek és az ahhoz csatolt függelékeknek rendelkezései alá tartoznak, vagyis nem a Vdbsg előtt perlendők, hanem a jóvátételi kárszámlán érvényesítendők a Jóvátételi bizottság előtt. Az ítélet, amely tüzetesen tárgyalja azt a kérdést, hogy mely kárügyek tartoznak a vegyes döntőbíróságok elé és melyek azok, amelyek a Jóvátételi bizottság elé vannak utalva; arra az álláspontra jut, hogy a IV. cím ut. függelék 3. § „magában foglalja azokat a bármiféle természetű törvényhozási, közigazgatási, bírósági vagy egyéb intézkedéseket és olyan tág értelműen van fogalmazva, — amit megmagyaráz az a körülmény, hogy háború idején a hatáskörök össze vannak szövődve — aminélfogva nem döntő az, hogy valamely háborús intézkedés polgári hatóság, vagy katonai hatóság által rendeltetett-e el: minélfogva a 297. e) alkalmazása csak abban az

esetben van kizárva, hogyha a szóbanforgó intézkedés szűkebb értelemben vett haditény volt („ . . . il importe peu qu' une mesure de guerre émane d'une autorité civile ou militaire; l'application de l'art 297. e) ne serait exclue que si la mesure constituait une operation militaire proprement dite . . .”). Ez alapon az Ítélet elutasította a hatásköri kifogást és marasztalta alperest. Hogy mi tekintendő azonban hadműveleti ténynek? az maga is meglehetősen ingadozó a Vdbsgok ítélkezésében. Egészen találó amit a *belga-magyar* Vdbsgnek a „Sucrerie de Roustchouk” c/a Magyar állam ügyben hozott ítélete e tekintetben mond: . . . nehéz szigorú elválasztó vonalat vonni egyrésről hadviselési tények, másrésről kivételes háborús intézkedések között; mégis bizonyos, hogy amikor a hadsereg valamely hadművelet végrehajtása során valamely létesítményt elpusztít, akkor hadviselési tény (acte de guerre) hajt végre és ez kívül esik a X. rész IV. címében foglalt rendelkezések alkalmazási körén. A perbeli tényállás itt röviden az volt, hogy felperes és a Ganz-Danubius r.-t. között létrejött szállítási ügylet alapján utóbbi 2 uszályhajót szállított felperesnek, amely uszályhajók Bpsten átvétettek és innen levontatandók voltak Rustcsukba. A háború kitörése útközben érte az uszályhajókat. A vontató gőzös azt a parancsot kapta az illetékes katonai hatóságtól, hogy mentse el a két uszályt, nehogy a szerb csapatok azokat átkelési célokra felhasználhassák. Mindkét uszály elmerített, de az egyiket sikerült később felszínre hozni és ez ezen időponttól fogva a magyar katonai hatóságok által vétetett használatba és az ellenségeskedések megszűnte és hosszasabban tartó reparatúrák foganatosítása után vontattatott Rustcsukba. Az ítélet mindkét uszályra vonatkozóan az elmentés miatt támasztott kártérítési igényt elutasította, mert az hadműveleti érdekből foganatosított intézkedés volt. Az elmerült uszály tekintetében minden egyéb kárigénnyel is elutasította az ítélet felperest; míg a felszínrehozott és utóbb a magyar hatóságok által használatba vett uszály tekintetében ezen időponttól fogva az elesett fuvarkeresményt, valamint a reparatúra részkiöltségét megítélte. (A perbeli tényállás alább — 11. pont c) alatt — tüzetesebben van ismertetve.) Az ítélet álláspontja megtámadhatlan. A hadműveleti tény okozta károkért nem ítél meg kártérítést, ellenben az ezt követő igénybevétel által okozott kár miatt, lényegesen kisebb összegben marasztalva alperest. A jogi gondolat, amely ebben az ítéletben kifejezést nyer, körülbelül fedi a fentebbi („Maritimes belges”) ítélet gondolatmenetét. Arra nézve, hogy mi tekintendő hadműveleti érdekből foganatosított háborús intézkedésnek? a döntőbíróóságok ítélkezése ingadozó. Kastler c/a Német állam ügyben (Recueil I—324) felperes francia honos egyéb kárigények között azon alapon is kártérítést követelt, mert a birtokán áthúzódó patakon épült hid a német katonai hatóság rendeletére leromboltatott. A francia-német Vdbsg ezt a kárigényt elutasította, mert a kérdé-

ses intézkedést a német katonai hatóság merőben hadászati érdekből rendelte el és így ez nem a X. rész IV. címe alá, hanem a VIII. rész utáni I. függelék 9. § alá esik. Edgley ügyben (Rec. III—217) az angol-német Vdbsg előtt, felperes angolhonos azon alapon indított keresetet, mert a háború kitörése időpontjában Oroszországba kívánt visszatérni, ahol Konstantin nagyherceg gyermekei mellett volt alkalmaztatásban, azonban utipodgyásza Eydkuhnen határállomáson az akkor ott már folyamatban levő hadműveletek sodrában elveszett. A Vdbsg elutasította felperest, mert a kár hadművelési tények következménye volt, amelyek nem esnek a IV. cini rendelkezései alá. A belga-osztrák Vdbsg Michotte ügyben (Rec. III—824) elutasította felperest, aki — egyebek között — azon károk miatt igényelt kártérítést, amelyeket a felperes galíciai petrolumműveiben a harcoló csapatok hadművelési tényei okoztak.

Viszont egyes esetekben, ahol ugyancsak nyilvánvalóan hadászati érdekből fogatosítottak katonai intézkedések: marasztaló ítéletek vannak. így: Soc. des Domaines de Lindres ügyben (Rec. III—642) a tényállás lényege az volt, hogy a német csapatok egyik operatív parancsnoksága hadászati érdekből megtiltotta a hadművelési zónába beleső felperesi uradalom területén fekvő halastó vízszintjének mélyítését. Ezen hadászati intézkedés által felperes, — előadása szerint — károsodást szenvedett a haltenyésztésben. A francia-német Vdbsg kivételes háborús intézkedésnek minősítette a német parancsnokság rendelkezését és a 297. e) alapján 704 ezer frank kártérítést ítélt meg felperesnek. Beuckelers ügyben (Rec. III—556) felperes belga honos hajótulajdonos azon alapon indított keresetet, mert a felperes hajóját, amelyet a hajószemélyzet a Rajna német szakaszán magára hagyott, a német katonai parancsnokság katonai sebesültszállítási célokra vette használatba. Habár a belga-német Vdbsg maga koncedálja az ítéletben, hogy nem történt rekvizíció, hanem egy abandonnait hajó, a katonai parancsnokság rendelkezésére hadviselési érdekből vétetett használatba: annak dacára is megítélte a kereseti kárigényt. A fogatosított katonai intézkedés jellege vitássá tétetett különösen a közlekedési eszközök igénybevétele körül. így: Régie générale de chemins de fer c/a Bolgár állam ügyben (Rec. III—954) felperes Saloniki-Constantinapolyi vassuttársaság azon alapon indított kártérítési keresetet, mert a bolgár katonai hatóságok lefoglalták a felperes vasútállalat egész berendezését, közlekedési és vontató gépeit, kocsiparkját stb. Alperes több alapon emelt hatásköri kifogást; így azon címen is, hogy a lefoglalás katonai hatóság által és hadászati érdekből történt. A Vdbsg elutasította a hatásköri kifogást és az indokolásban azt mondja, hogy az a körülmény, hogy a fogatosított rendszabály katonai jellegű volt és hogy katonai hatóság által fogatosított: nem döntő. Bár elismeri az ítélet, hogy a közlekedési eszközök fölötti rendelkezés a hadviselő államok számára ép oly elenged-

hetetlen szükséglet, mint a fegyverek feletti rendelkezés és mint a hadfelszerelési cikkek birtoka, mégis ezt nem tekinti hadászati ténynek. Analog jogvita merült fel a román-német Vdbsg előtt Usherson ügyben (Rec. IV—830). A tényállás itt röviden összefoglalva az volt, hogy a felperes románhonos 1915 jun. 19-én a Hessische Drogerindustrie-től 5 petróleumtartányt vett és ezeket szerződéssel bérbeadta a kölni vasútigazgatóságnak benzinszállítási célra. Amikor Romániával az ellenséges viszony bekövetkezett: a német katonai parancsnokság hadseregellátási célból rekvirálta a tartányokat. Ezeket a tartányokat követeli vissza felperes; 4 tartány a Reichstreuhandgesellschaft birtokában volt; a német kormány vonakodott ezeket visszabocsátani mindaddig, amíg Románia az általa visszatartott német tartánykocsikat vissza nem bocsátja. A felperes több címen is hatásköri kifogást emelt; így azért, mert a szóbanlevő tartánykocsik katonai parancsnokság által hadviselési célra vétettek igénybe, amely eset nem a X. rész IV. címe, hanem a VIII. rész az ezt követő függelék rendelkezései alá tartozik. Az ítélet különbséget tesz tulajdonképeni háborús károk (dommages de guerre proprement dits) és egyéb módon okozott háborús károk között. Előbbiek a „jövátételek” tárgyai; utóbbiak (mesures de toute sorte prises pour quelque motif que ce soit sur territoire allemand) a X. rész IV. címe alá esnek. A szóbanforgó háborús intézkedés német területen történt és azon tény, hogy az intézkedés célja az volt, hogy a hadsereg hadiszükségletét lássa el, nem szünteti meg a „kivételes háborús intézkedés” jellegét. Az ítélet elutasította a hatásköri kifogást. * Hasonló gondolat nyer kifejezést az angol-német Vdbsgnak Tesdorpf ügyben (Rec. III—22) hozott ítéletében, amely perben felperes hatáskör hiányából elutasított ugyan, azonban nem azért, minthogyha a szóbanlevő katonai rekvizíció mint ilyen nem tartoznék a döntőbírósi hatáskörbe, hanem azért, mert a per alapját tevő rekvizíció nem német területen, hanem megszállott belga területen fogantatosított. Elvi tartalommal mondja ki ezt az álláspontot a belga-osztrák Vdbsg „Mines et Charbonnages” c/a Osztrák állam ügyben (Rec. III—811), amely perben a katonai hatóság által lefoglalt felperesi bányüzem tekintetében mondta ki azt az elvet a döntőbírósi hatóság, hogy a katonai rekvizíció egyike azoknak a rendszabályoknak, amelyek a Bsz. X. rész IV. címében szabályozva vannak és a Vdbsg hatáskörrel bír arra, hogy e tárgyban ítélezzék. Analog álláspontot foglalt el a francia-német Vdbsg Jeanpierre ügyben (Rec. III—136).

Két kérdés igényel itt még megvilágítást; a) a megszállott területen katonai hatóságok rendeletére fogantatosított kivételes háborús intézkedések (rekvizíciók) okozta károk kérdése; b) azon

* Az ítélet bírálatát l.: Kráhl: a „Magyar Jogi Szemle” 1926. évf. decemberi számában a „Vegyes Döntőbírósi Határozatok Tára” mellékletben.

kérdés, hogy az osztrák-magyar monarchia volt közös katonai hatóságai és a közös hadsereg szervei által fogatosított kivételes háborús intézkedésekért mennyiben felelős a magyar állam?

Ad a) A *katonailag megszállott területen* fogatosított háborús rendszabályok okozta károk kérdésében az összes vegyes döntőbíróóságok — a francia-német Vdbsg kivételével — *nemleges* értelemben döntöttek el a hatásköri kérdést. Az idevágó judicatura alább a 12. pontban részletesebben nyer ismertetést. E helyütt csak a jogesetek legyenek felemlítve. Az angol-német Vdbsg ítéletei: Weiss, Bicheller, Brooks ügyben (Rec. 1—850); Tesdorpf ügyben (Rec. III—22); Ralli ügyben (Rec. IV—41); Gibbs ügyben (Rec. IV—229); a belga német Vdbsg Ítélete Zurstrassen ügyben (Rec. IV—326); a görög-bolgár Vdbsg Commendis ügyben (Rec. IV—461); a jugoszláv-bolgár Vdbsg Tchoupria ügyben (Rec. III—185). Mindezen ítéletekben a Vdbsgok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a katonailag megszállott területen fogatosított kivételes háborús intézkedések (katonai rekvisitói) miatt nincsen helye döntőbíróági keresetőségnek a 232. e) alapján. Magyar vonatkozásban is több ilyen per adódott, az osztrák-magyar csapatok által megszállva tartott orosz lengyel területeken levő szentes petroleumművekben fogatosított kivételes intézkedések miatt. Ezekben a perekben azonban a felek bírói döntés előtt kiegyeztek és így ítélethozatalra nem került sor. *

Ad b) Kérdéses lehet, *hogy van-e helye a volt közös hadsereg szerveinek kivételes háborús intézkedései* (rekvisitói) miatt a 232. e) alapján a magyar állam ellen kártérítési igénynek akkor, hogyha a kérdéses intézkedés, amely által az antanthonos kárt szenvedett: a régi Ausztria területén fogatosított? Erre a kérdésre konkrét perben meghozott döntőbíróági ítélet alapján *nemlegesen* lehet válaszolni. „Mines et Charbonnages enCarniole” c/a Osztrák állam ügyben (Recueil III—811) a tényállás a következő volt: Felperes belga-honos bányavállalatnak karintiai bányüzemét a volt közös hadsereg hatóságai lefoglalták („mainmise”) és a lefoglalt bánya üzemét folytatták és kiaknázták. Felperes a st.-germaini szerződés 249. e) cikke (trianoni 232. e) alapján kártérítésért perelt. Alperes osztrák állam hatásköri kifogást emelt, először azért, mert a katonai rekvisitói, az alperesi álláspont szerint nem vonhatók a IV. cím rendelkezései alá. Ezt a kifogást azzal utasította el a Vdbsg, hogy a katonai rekvisitói is ugyanúgy mint az egyéb háborús rekvisitói a IV. cím alá esnek. A másik alperesi kifogás az volt, hogy a kérdéses háborús intézkedés a volt osztrák-magyar monarchia közös hadserege által fogatosított, amelynek alperes — Ausztria — nem jogutóda és a mai Ausztria magánjogilag nem felelős a volt

* L.: Dr. Kövess: A Vegyes Döntőbíróóságok hatásköre. (Jogtudományi Közlöny 1926. évf. 74. old.)

osztrák-magyar monarchia közös hatóságainak ténykedéseért. Ezt a kifogást is elvetette az ítélet, azzal a megokolással, hogy a 249. e) rendelkezése értelmében az osztrák állam kártérítési kötelezettsége megvan állapítva és ezen kötelezettségnek csupán az az előfeltétele, hogy a kár a régi osztrák császárság területén okoztatott legyen az antanthonosnak, ellenben nem szól ez a rendelkezés arról, hogy ezen a területen, mely hatósági szervek által kellett, hogy a kár okoztatott legyen („... sans mentionner l'auteur de la mesure qui a causé le dommage . . .”). Vagyis az ítélet megállapítja a kártérítési kötelezettséget a volt monarchia közös katonai hatóságai által a régi osztrák államterületen okozott károkért. Az indokolás erre vonatkozólag azt mondja, hogy a régi osztrák-magyar monarchia megszűnt; már most azt kívánni, hogy valamely kárért csak akkor ítéltessék meg kártérítés, hogyha azt vagy Ausztria vagy Magyarország szervei okozták, annyit jelent mint megtagadni az antanthonostól a szenvedett kárért való kártérítést a régi osztrák-magyar monarchia volt közös hatóságai által okozott károk miatt. Nem fontos az, hogy Ausztria jogutóda-e az osztrák-magyar monarchiának vagy sem, mert a kártérítési kötelezettség a st.-germaini szerződés 249. cikk e) ponton alapszik, amely államszerződésnek a régi monarchia nem signatariususa. Alperes azt a kifogást is érvényesítette, hogy amennyiben a kártérítési kötelezettség megállapítatik, úgy a kártérítési összeg osztassék meg Ausztria és Magyarország között. Az ítélet ezt is elutasítja, mert a belga-osztrák Vdbsg nem bír hatáskörrel arra, hogy Magyarországot, amely nem is peres fél, marasztalhassa és mert ezen felelősséggel szemben, amely a st.-germaini szerződés 249. cikk e) pontban Ausztria terhére körül van írva, nincsen helye korlátozásnak („... qu'il ne peut être question non plus de limiter la responsabilité de l'Autriche à la réparation d'une partie du préjudice, l'art 249. e) ne fournissant aucun point d'appui à une restriction de sa responsabilité . . .”).

Ebből az elvi állásfoglalásból kitetszőleg: *az osztrák-magyar monarchia volt közös hatóságai (a volt közös hadsereg szervei) által a régi osztrák császárság területén foganatosított kivételes háborús intézkedésekért a mai osztrák állam és csakis a mai osztrák állam felelős és ezekért sem egyetemlegesen sem pro parte a magyar állam nem tartozik kártérítéssel.* Analog jogvita magyar vonatkozásban is felmerült, a francia-magyar döntőbírótság előtt Kessler ügyben (Recueil IV—453), ahol felperes az osztrák-magyar katonai hatóságok által magyar területen rekvirált gépkocsija miatt perelt. Az ítélet marasztaló volt.* Adódott a gyakorlatban olyan eset is, amikor a közös hadsereg szervei a régi magyar területen — a fiumei tárházakban — foganatosították a lefoglalást, de a lefoglalt

* Az ítélet közölve a „Magyar Jogi Szemle” 1926. évf. áprilisi számának „Vegyes Döntőbíróági Határozatok Tára” mellékletében.

árakat Bécsbe szállították és ott közéleti célokra használták. Magyar részről hatásköri kifogás emeltetett. Az ítélet szerint azon állam felelős, amelynek területén az első kivételes intézkedés fogantatott. *

Általánosabban fejezve ki az ezen döntésekben foglalt tételt: a volt osztrák-magyar monarchia volt közös szervei (közös hadsereg) által fogantatott kivételes háborús intézkedésekért, ha azok a régi magyar területen történtek, úgy azokért egészben Magyarország, viszont ha a régi osztrák császárság területén történtek, úgy egészben a mai osztrák állam felelős, sem egyetemleges felelőségnek, sem a kártérítési kötelezettség megosztásának nincsen helye. Ha a kivételes intézkedés valamely katonailag megszállott területen történt, úgy sem a trianoni 232. e), sem a st. germaini 249. e) alapján nincsen keresetesség.

11.

Egyes kárnemek különösen.

a) Üzleti (iparüzem) ellen fogantatott kényszerrendszabályok.

Üzlet, vagy üzem ellen fogantatott kényszerrendszabályok esetében a Vdbsgok általában — és likvidációk esetében különösen — a vállalati tőkében („fonds de commerce”; „goodwill”) okozott károkat ítélik; amennyiben a fogantatott kivételes intézkedés nem járt az üzleti tőke megsemmisülésével, hanem csak annak csökkenésével, (pl.: zárlat esetében), úgy rendszerint az értékcsökkenésnek megfelelő kártérítést („diminution de Γ actif du patrimoine”), vagy az üzlet áruleltárában beállott értékcsökkenést („diminution du stock des marchandises”) és az egyéb kárt ítélik meg. Egységes kártérítési jogelvek nem alakultak ki. Vannak esetek, amelyekben a tényleges kár mellett elmaradt üzleti haszon (perte des bénéfices) nem ítéltetett meg, így: „La Soie” ügyben (Rec. II—734), vagy „Le Carbon” ügyben (Rec. 11—51), viszont más esetekben az elveszett üzleti tőke mellett kumulatív kártérítésül megítéltetett az elmaradt üzleti haszon is. így: Le Carburateur „Zenith” ügyben (Rec. III—665). A legváltozatosabb kártérítési elvekkel találkozunk főképp olyan üzemekben okozott károk körül, ahol az üzleti eladások nyersanyagpótlás hiányában visszahatottak az üzem folytatására, illetve egészbeni vagy részbeni beszüntetésre vezettek, így: Paille-Laurent ügyben (Rec. 11—445), így Montebello ügyben (Rec. 11—463), Klotz ügyben (Rec. 11—758). Ilyen esetekben a

* L.: Dr. Kövess: A Vegyes Döntőbiróságok hatásköre. (Jogtud. Közi. 1926. évf. 74. old.

döntőbíróság rendszerint azt vizsgálta, hogy szabályszerű gondossággal vitetett-e a zárlati kezelés, vagy forog-e fenn vétkesség?

Soc. „La Soie” ügyben (Rec. 11—734) a kereset azon alapon indult, hogy felperes párisi cég berlini fióküzletét és beraui gyártelepét a német hatóságok előbb (1914 dec. 19-én) zárolták, majd 1917 ápr. 18-án kényszerfelszámolásnak vetették alá, Háború után a gyártelep gépberendezése ugyan restituáltatott, azonban megrongálódott állapotban, a nyersanyag úgyszintén az árukészlet nem restituáltattak. Felperes követelte: a) az árukészlet és a nyersanyag restituálását, zárlat alá helyezés időpontja szerinti leltár alapján az egyenértéket az 1920—21-iki középfolyamon számítva, b) a gépek rongálódásáért való kártérítést, valamint kártérítést a gépek használatáért, c) a gépek felszerelési költségeit, d) a fióküzlet készpénzkészletét és követeléseit; e) elveszett üzleti haszon fejében 2 millió frank kártérítést, f) kártérítést „pour ruine de commerce.” A Vdbsg megítélte az 1914 szept. 24-iki mérleg alapján a kártérítést a leltári készletekért (indemnité pour le remplacement du stock) és pedig az egységárakat a bekövetkezett áremelkedés alapján kalkulálva. Megítélte a gépek rongálódásáért a kártérítést a gépek értékének 33 %-ában; ellenben a gépek használatáért igényelt bérleti összeget elutasította. Ugyancsak elutasította felperesnek az elesett üzleti hasznok (perte des bénéfices) iránt támasztott kárigényét is, és elutasította a „ruine de commerce” címén támasztott kárigényt is. Az indokolás szerint a kivételes háborús intézkedést foganatosító állam felelős a kivételes rendszabályok alá vont javak-jogok-érdekek megőrzéséért azon időpontig, amely időpontban a restitutio megtörténik, ennél fogva zárlat alá helyezett fióküzlet esetében a záró állam felelős a zárolt fiók üzleti tőkéjének épségbentartásáért. Soc. „Le Carbon” ügyben (Rec. II—81) felperes francia cég kártérítést követelt frankfurti gyártelepének és berlini fióküzletének a háború folyamán a német hatóságok által történt zárlat alá vétele miatt. Felperes kártérítést követelt: a) a vállalati üzlettké értékcsökkenéseért (pour la diminution de Γ actif du patrimoine), b) az elesett üzleti hasznokért (pour perte de jouissance dudit patrimoine). A Vdbsg ítélete arra az állápontra helyezkedett, hogy a két kereseti igény egymással összeférhetetlen. Felperes nem igazolta, hogy az üzlettké értékcsökkenése a zárlati kezelés valamely ténye folytán következett be; ellenkezőleg: ennek oka nyilván az volt, hogy a vállalat üzlettkéje immobilisálódott Németországban és a márka bekövetkezett értékcsökkenése magával vonta a márkaértékben kifejezett üzleti tőke értékcsökkenését is. Ámde, hogyha felperes a háború kezdetén üzleti tőkéjét, pl.: a németországi vállalata eladása útján mobilisálta volna és Franciaországba kivitte volna, akkor nem lehetett volna szó üzemének folytatásáról. A két igény tehát egymást kizárja. Minthogy felperes kumulatív követel elmaradt üzleti hasznot is, tehát a Vdbsg feltételezi, hogy

felperes az üzemet folytatni kívánta volna. Ezért nem az üzleti tőke értékvesztését, hanem az elmaradt üzleti hasznot ítélte meg márka-összegben, amelyet az ítélet frankokban valorizálni rendel még pedig olyan módon, hogy utalással a Soc. d' Evaporation ügyben elfoglalt álláspontjára, az üzleti nyereség minden év végén az ezen időpontban fennállott márka-frank árfolyamparitásnak megfelelően valorisálandó. Elutasította a Vdbsg a kumulatív kárigényt Montebello ügyben is (Rec. 11—463) és a hiányzó leltári árukészlet egyenértékét (valeur de remplacement) ítélte meg az elmaradt üzleti hasznok (perte des bénéfices) mellőzésével. Analog álláspontot foglalt el a Vdbsg Couvreur ügyben (Rec. III—701), továbbá Goulet ügyben (Rec. III—206) stb. Ezzel szemben Paille-Laurent ügyben (Rec. 11—445), amelyben ugyancsak mellőzte az ítélet a kumulatív kármegallapítást, csakis az elmaradt üzleti hasznot ítélte meg. Ellenben kumulatív kárt ítél meg a francia-német Vdbsg „Soc. du Carburateur Zénith” ügyben. (Rec. III—665). A perbeli tényállás itt röviden a következő: Felperes francia társaság egyedüli tulajdonosa volt a „Zenith Vergaser G. m. b. H.”-nak, amely a háború folyamán a német hatóságok által előbb zárlat alá vétetett, majd likvidáltatott. A háború után (1921-ben) felperes a likvidationális vevőtől visszakapta a G. m. b. H. üzletrészeit. Felperes keresetet indított: a) G. m. b. H. vagyonaiban beállott üzlettőkevesztés miatt; b) a G. m. b. H. elmaradt üzleti hasznai miatt; c) a szabadalmak jogtalan kihasználása által okozott károk miatt. A Vdbsg a kártérítést a következő alapon ítélte meg: a) a vagyonesztés fejében megítélte az 1914. évi társasági mérleg és az 1921 nov. 10-iki társasági mérleg közötti vagyonskülönbséget, olyképp, hogy az 1914. évi márkamérleget háborúelőtti árfolyamon valorizálta és az 1921. évi márkamérleget napi árfolyamon valorizálta frankokba, b) az elmaradt üzleti haszon kiszámítása alapjául az 1911. —1914. évek évi forgalmát és üzleti hasznát vette és ezen alapon hozzávetőlegesen állapította meg az ennek fejében — kissé bőkezűen — megítélt 3 millió kártérítést, c) jogtalan szabadalmkihasználás okozta kár fejében „ex aequo et bono” 600.000 frank kártérítésben marasztalta alperest.

Montebello c/a Német állam ügyben (Rec. 11—463) felperes champagne-vidéki pezsgőgyáros azon alapon indított keresetet, mert mackwiller-i (Elsas-Lotharingia) fiókja 1915 februárban zárlat alá helyeztetett. A zárlati kezelés tartama alatt a meglévő francia provenienciájú borkészletekből successiv eladások történtek, viszont utánpótlás Franciaországból nem jöhetett, ezért a készleteket moseli borokkal keverték. Felperes a nem restituit készletek egyenértéke (valeur actuelle des marchandises) fejében való kártérítést, b) a beruházott üzleti tőke elesett üzleti hasznait, végül c) az üzem szabálytalan kezelése által az üzleti márkának okozott károk megtérítését követelte. A Vdbsg az a) alatti tételt megítélte, levont

azonban annyit, amennyi a normális üzleti kezelés mellett törés által veszendőbe ment volna és levonta az eladott mennyiségek utáni kihitelezett összegeket; elutasította az elmaradt üzleti hasznok iránti kárigényt, mert a hiányzó áru értékének megtérítése „valeur de remplacement” alapján ítéltetett meg, amely esetben kumulatív kárigényt nem ismer el; a szabálytalan üzemvezetés által felperes márkájának okozott kár fejében, a szolgáltatott üzleti és forgalmi adatok alapján „ex aequo et bono” 100.000 frankot ítélt meg. Paille-Laurent ügyben (Rec. 11—445) analog tényállás volt a kereset alapja. Felperes francia cég elsas-lotharingiai pezsgőgyára 1915-ben zárlat alá vétetett. A zárgondnok a köteles gondosság mellőzésével a francia provenienciájú nyersborokat eladta, amiáltal az üzem folytatása lehetetlenné vált. A Vdbsg csakis az elmaradt üzleti hasznok ítéltetett meg, a szolgáltatott üzleti könyvadatok és forgalmi adatok alapján, ellenben az egyéb kárigényt elutasította. Klotz ügyben (Rec. II—758) felperes párisi parfümgyáros cég keresetet indított, mert strassburgi fiókja a háború folyamán a német hatóságok által zárlat alá helyeztetett. A zárgondnok a meglevő árukészletet (stock de marchandises) eladta; az ellenértéket a Vdbsg megítélte. Ellenben az elveszett üzleti hasznok iránti igényt elutasította. A zárgondnok a gyártáshoz szükséges üzemi eszközöket is eladta, felperes ezek fejében nemcsak „valeur de remplacements” igényelt, hanem kumulatív elesett hasznok is azon időre, amíg azok újrabeszerzése után a gyártás újból lehetségessé válhat. Mindkettőt megítélte a Vdbsg, azonban a kárösszegeből levonta azt a költséget, amit eladás hiányában a megőrzésre és karbantartásra kellett volna fordítani. Felemlítést igényel még itt a görög-bolgár Vdbsgnak a Catsoulis ügyben hozott ítélete. (Rec. IV—819). Ebben a perben felperes azon alapon indított keresetet, mert várnai bisquitgyára 1915-ben a bolgár hatóságok által lefoglaltatott és hatósági üzemben folytathatott 1916 januárig. Ezen idő alatt a bolgár kormány számlájára itt 134.500 kg. bisquit termeltetett, ezért a bolgár rendeletek szerint 100 kilogramonként 12 levât kellett volna felperesnek kapni, vagyis 16.141 levât, ehelyett csak 7.304 levât kapott. A Vdbsg a különbözetet megítélte és pedig levaértékben 1917 januártól járó 5%-os kamatokkal.

b) Mezőgazdasági (erdőgazdasági) birtok elleni
kényszerrendszabályok.

Loys-Chandieu c/a Német állam ügyben (Rec. 11—237) felperes franciahonos azon alapon indított keresetet, mert elsasslotharingiai birtoka és kastélya a háború folyamán a német hatóságok által zárlat alá vétetett, majd likvidáltatott. Vevő 1918 januárba vette át a birtokot és behelyezkedett a birtokba és beköltözött a kastélyba. A strassburgi törvényszék 1919 márc. 11-ikén megsemmisítette a

likvidationalis vételt; vevő azonban már korábban, a fegyverszünet megkötése napján kiköltözött a kastélyból. Felperes úgy a zárlati károk, mint a likvidáció által okozott károk megtérítése miatt kártérítési pert indított. A perben vitássá váltak a következő tételek: 31661 M volt felszámítva, amelyet vevő a kastély tatarozási és karbantartási költségeire adott ki. Alperes szerint ezek a kiadások felperes javára szolgáló beruházások és ezért felperest terhelik. Az ítélet különbséget tesz „impensae necessariae” és „impensae voluptariae” között; előbbiekre elismeri a kifogás alaposságát, utóbbiakra nézve nem. Az alperes által felszámított kiadások összegét azonban önkényesen osztja meg; 10000 M-t elismer szükséges kiadások gyanánt, míg 20336 M-t a vevő által kedvtöltési célokra történt beruházásnak minősít és azt alperes terhére írja. Külön kártérítést követelt felperes mint bérösszeget azért, hogy a vevő a likvidationalis vételtől 1918 nov. 11-ig bennlakott a kastélyban („pour la jouissance du château”). Ezt a kárigényt azonban elutasította a döntőbíró. Az ítélet szerint a kártérítés tárgya a használat által okozott értékcsökkenés és a helyreállítás költsége; ezen kártérítési kötelezettségbe azonban betudandónak mondja a likvidationalis vevő által történt beruházásokból azokat a kiadásokat, amelyek felperesnek a javára szolgálnak.

Comtesse de Noër ügyben (Rec. 11—727) felperes azért indított kártérítési keresetet, mert schleswig-holsteini birtokainak felperest illető felerésze a háború folyamán a német hatóságok által zárlat alá vétetett. A zárlat tartama alatt az egyik birlokrész parcelálzatott és a kastély átépített. Felperes kártérítést követelt: a) a birtokok felperest illető tulajdonrészének elmaradt jövedelmei miatt, b) a parcellázott területek után a vételárösszegek és a valódi érték közötti különbözet miatt: c) a kastély adaptációja által szenvedett kára miatt: d) a birtokok gazdasági hasznának megfelelő hányada, miatt az elmaradt gazdasági évekre. A Vdbsg valamennyi kárigényt megítélte. Felemlítést érdemel, hogy az elmaradt hasznok fejében megítélt kártérítés valorisálását olyan módon rendeli az ítélet, hogy minden gazdasági év évi tiszta hozama az azon gazdasági év zárlata időpontjában fenálló árfolyam szerint valorisálandó. (Analog valorisâtes elv, mint amely a Soc. générale d' Evaporation ügyben alkalmaztatott. Rec. 1—350).

Mezőgazdasági ingatlanok kényszerintézkedés alá vonása esetében a kivételes rendszabályt alkalmazó állam felelős a gazdasági művelési ágak konserválásáért és a rationalis üzemfolytatásért. Hertz ügyben felperes azért indított keresetet, mert birtoka zárlat alá helyeztetett és a legelőföldek burgonyatermelésre használtattak. Felperes részére megítéltetett az a kárösszeg, amely szükséges arra, hogy az eredeti művelési ág visszaállíttassék; az eredeti művelési rendszer visszaállításáig pedig az a kár, amely őt a bérösszeg csökkenésében érte, Ringeisen ügyben (Rec. 11—310)

felperes kártérítést követelt letarolt erdeje miatt. A Vdbsg nemcsak a kitermelt famennyiség ellenértékét ítélte meg, hanem a letarolt fák visszamaradt gyökereinek eltávolítási költségeit is. Jeanpierre ügyben (Rec. III—136) felperes azért indított keresetet, mert erdőgazdaságát a német hatóságok zárlat alá vették; a Vdbsg nemcsak a kitermelt faállományért ítélte meg kártérítést, hanem külön kártérítést azon kárért is, amely a rationalis erdőüzem vágatási szabályainak sérelme folytán felperest érte.

c) Hajókárok.

„Seeham Harbour” c/a Német állam perben (Rec. 1—551 és IV—27) felperes azon alapon indított keresetet az *angol-német* Vdbsg előtt, mert hajója 1914 aug. 2-ikán érkezett rakományával Hamburgba, ott kirakatott és augusztus 5-ikén a kikötőparancsnokság megtiltotta a kikötő elhagyását. 1915 őszig a hajó használatlanul állott a hamburgi kikötőben, amikor a német hatóságok fuvarozási célokra igénybe vették. Alperes hatásköri kifogásának elutasítása után a Vdbsg a következő alapon ítélte meg a kereseti kártérítést: A hajótulajdonosnak joga van kártérítésre a kivételes rendszabály foganatosítása időpontjában a hajón levő szén- és egyéb készletekért. Kártérítési igénye van az elmaradt fuvarkeresetért, azonban nem a háború egész tartamára, hanem csak a hajó élettartamára, amennyiben ugyanis utóbbi valószínűleg rövidebb lett volna, mint a háború tartama. A bruttó-bevétel alapjául az angol „Blue-book” fuvarvételei veendőek azon időtartamra, amely időtartamra a hajó az angol kormány által valószínűleg rekviráltak volna; azontúl pedig a testvérhajófuvardíjkeresménye. Ebből levonandók a becslés szerint szükséges szénfogyasztás költségei és a becslés szerinti karbantartási költségek. A legénység zsoldja és ellátási költségei megtérítendőek a hajóvállalatnak.

Analog kérdések adódtak a *francia-német* Vdbsg előtt Worms ügyben (Rec. 11—287). Felperes társaság hajója a „Listrac” a háború kitörésekor a hamburgi kikötőben hajózár alá vététt: felperes az elveszett fuvardíjkeresményt, továbbá a megrongálódott hajó helyreállítási költségeit és a legénység fentartási költségeit követelte. A Vdbsg az elmaradt fuvardíjkeresményt a testvérhajónak ugyanazon időtartam alatti fuvardíj bevételei alapján állapította meg; a hajó helyreállítási költségeit megosztotta olyképp, hogy egyharmadát levonásba hozta, utalva arra, hogy általában ez az elv van elfogadva a tengeri biztosítási szabályzatokban a havaria-károk megtérítése körül; a legénység eltartási költségei iránti követelést elutasította. Hasonló ítéletet hozott ugyanazon bíróság Dutfoy ügyben (Rec. III—395). Analog ítéleteket hozott a *belga-német* Vdbsg Beuckelers ügyben (Rec. III—556) és „Entreprises maritimes belges” ügyben (Rec. IV—89 és 349). Hasonló tárgyú jogvita folyt

a *belga-magyar* Vdbsg előtt a Sucrerie de Roustchouk c/a Magyar állam ügyben. A tényállás ebben a perben az volt, hogy a Ganz-Danubius r.-t. két uszályhajót (Liège I. és Liège II.) szállított felperesnek, amelyeknek Rustcsukba való vontatása közben tört ki a háború. A vontatógőzös megszakítva útját Dunadombó közelében helyezte biztonságba az uszályhajókat. Az 1914 dec. 19-iki katonai parancs alapján az uszályhajók hadászati érdekből elmerítették, de 1915 szeptemberben újra felszínre lettek volna hozandók. Csak a Liège let sikerült felszínre hozni, amely ezen időponttól fogva a katonai hatóságok által vétetett használatba, míg 1916. évtől az ellenségeskedések megszűnéséig a Ganz-Danubius kikötőjében állomásozott. A belga-magyar Vdbsg az operatív érdekből fogatatosított elmerítés okozta kár miatti kárigényt elutasította, azonban a Liège I-nek újra felszínrehozatala utáni időtartamra a fuvarkeresmény elesése fejében napi 80 frank kártérítést ítélt meg és a reparáció okozta költségeket megosztotta.*

12.

Alkalmazási terület.

A békeszerződések számos szerkesztési és szövegezési felletességei között is felötlük a szabatoságnak az a fogyatékosága, amely a 232. e) (versaillesi 297. e) szövegezésében mutatkozik és ami a Vdbsgok előtt már igen sok jogvitára adott okot és az Ítékezésben több kontroversiára vezetett. A magyar szöveg itt is — mint több más helyen is — csak fokozza még a homályosságot; épen azért álljon itt a hivatalos magyar szöveg a hiteles francia szöveggel együtt.

232. cikk I. „Az ellenséges országokban levő magánjavak, jogok és érdekek kérdése a jelen címben foglalt elvek és a csatolt függelék rendelkezései szerint nyer megoldáste) A szövetséges és társult hatalmak állampolgárainak joguk van kártérítésre mindazokért a károkért vagy hátrányokért, amelyek a csatolt függelék 1. és 3. szakaszaiban meghatározott háborús kivételes intézkedések és elidegenítést rendelő intézkedések alkalmazása folytán javaikat, jogaikat vagy érdekeiket érték, ideértve a volt Magyar királyság területén levő társaságokat vagy társulatokat is, amelyekben ők érdekelve vannak. Az emiitett állampolgárok részéről stb.” A francia eredetiben: „1. La question des biens, droits et intérêts privés en pays ennemi recevra sa solution conformément aux principes posés dans la présente section et aux dispositions de l'annexe ci-jointe e) Les ressortissant des Puissances alliées

* Az ítélet magyar fordításban egész terjedelemben közölve van a „Magyar Jogi Szemle” 1926 szeptemberi számának „Vegyes Döntőbírósi Határozatok Tára” mellékletében.

ou associées auront droit à une indemnité pour les dommages ou préjudices causés a leurs biens, droits ou intérêts, y compris les sociétés ou associations dans lesquelles ils étaient intéressés sur le territoire de l'ancien royaume de Hongrie par l'application tant des mesures excepcionnelles de guerre que des mesures de disposition qui font l'objet des paragraphes 1. et 3. de l'annexe ci-jointe. Les réclamations formulées à ce sujet ...”

Alig lehetne gondolni, hogy ez a rendelkezés kétséget hagy fenn a saját tartalma iránt és mégis igen sok kontroversia keletkezett abból a szövegbeli fogyatékból, hogy az eredetiben (valamint a magyar szövegben is) hiányzik egy vessző. Mi volt és mi lehet az e) pontbeli rendelkezés célja? Nyilvánvalóan az, hogy kártérítési jogot adjon az antantállamok honosainak azon háborús károkért, amelyeket ezek javaikban-jogaikban-érdekeikben, (szóval a legtágabb értelemben vett vagyoni érdekeltségeikben) szenvedtek, jelesül olyan javakban-jogokban-érdekekben, amelyek Magyarország területén fekszenek, illetve feküdtek; Magyarország területe alatta háború kitörése időpontjában fennállott magyar területet értve. Külön megjegyzést kíván ezen a helyen, hogy a trianoni szerződés 364. cikkének rendelkezései szerint ez a kitétel: „a volt magyar királyság” magában foglalja Bosznia-Hercegovinát is, (hacsak a szöveg mást nem mond.) Honnan támadhatott mégis ez a kontroversia? A kontroversia eredete az, hogy a szöveg két alternatív értelmi összefüggés megkonstruálását teszi lehetővé. Az egyik konstrukció szerint a logikai értelem az, amelyik a fentebbit céljuttattja kifejezésre: „. . . pour les dommages ou préjudices causés a leurs biens, droits ou intérêts . . . sur le territoire de l'ancien royaume de Hongrie ...” (Magyarul: „. . . mindazokért a károkért vagy hátrányokért, amelyek . . . javaikat, jogaikat vagy érdekeiket érték ... a volt magyar királyság területén !.”) A másik alternativa viszont a következő értelmi összefüggést konstruálja meg a szövegből: „. . . les dommages ou préjudices causés a leurs biens, droits ou intérêts (y compris les sociétés ou associations dans lesquelles ils étaient intéressés sur le territoire de l'ancien royaume de Hongrie . . .)” [Magyarul: „. . . mindazokért a károkért vagy hátrányokért, amelyek . . . javaikat, jogaikat vagy érdekeiket érték (ideértve a volt magyar királyság területén levő társaságokat vagy társulatokat is, amelyekben ők érdekelve voltak.”)] Vagyis az első helyen említett értelmezés szerint a háborús kárnak az antanthonos javaiban-jogaiban-érdekeiben okozottnak kell lennie, de ezen javak-jogok-érdekek csakis olyanok lehetnek, amelyek a „volt magyar királyság területén” feküdtek. A javak-jogok-érdekekkel azonosoknak tekintendők és illetve azokba beleértendők az antanthonosoknak érdekeltségei, olyan társulatokban és társaságokban, amely társulatok-társaságok akár antantállam, akár semleges állam, akár a „régii magyar királyság” területén birtak székhellyel és hogyha

a „régí magyar királyság” területén fekvő valamely javaikban-jogaikban-érdekeikben valamely háborús intézkedés által kárt szenvedtek. A második alternatíva szerint: a 232. e) alapján az antanthonos kártérítési keresetet támaszthat az ő javaiban-jogaiban-érdekeiben háborús rendszabály által a magyar hatóság által szenvedett kárért, tekintet nélkül arra, hogy ezek a javak-jogok-érdekek hol fekszenek; (tehát akkor is, hogyha ezek pl. megszállott területen feküdtek vagy, hogyha a kár megszállott területen okoztatott is) területi megszorítás csak annyiban van, hogy azon antanterdekeltségekben okozott károkért, amely antanterdekeltségek valamely társaság vagy társulat vagyonában okoztattak háborús intézkedés által, kárigény csak akkor támasztható, hogyha ez a társaság a „régí magyar királyság területén” feküdt. Vagyis, nemcsak az antanterületen és semleges területen, hanem a régí magyar területen székhellyel bírt társaságok vagyonában háborús intézkedések által okozott károkért is kárigénye van az antanthosnak a magyar állam ellen, amennyiben ugyanis ő ezen társaság vagyonában érdekelve volt és ezen társaság valamely vagyontárgyában háborús intézkedés által kárt szenvedett; feküdt legyen a kárt szenvedett vagyontárgy bárhol, tehát pl. megszállott területen, vagy leltégyen úszó áru a nyílt tengeren is.

Ez a kontroverzia, amely összefügg a jogi személyek (kereskedelmi társaságok) vagyonában okozott háborús károk körüli activa legitimitatio kérdésével is, sok jogvitára adott okot. A Vdbsgok ítélezése ebben a jogvitában nem egységes. Az *angol-német Vdbsg*, valamint a *belga-német Vdbsg* kezdettől fogva egyértelműen az *első értelmezési alternatívát tették magukévá*. Ebben az értelmezésben következetesek is maradtak.

A jogvita először az *angol-német Vdbsg* előtt merült fel: Weiss, Bicheller et Brooks c/a Német állam ügyben (Rec. 1—850). Az ítélet elemzés tárgyává teszi mindkét értelmezési alternatívát és ennekutána elutasítja felperest. A perbeli tényállás a következő: Felperes angol cégnek a „Credit Anversois” antwerpeni banktársaságnál folyószámlája volt, amely 1917 márc. 31-én (amely időpontban Antwerpen is német csapatok által volt megszállva) 3445 belga frank egyenleget mutatott felperes javára. A megszálló német közigazgatási hatóság elrendelte ennek a számlának zárolását és azt, hogy a „Credit Anversois” ezen összeget a „Banque Centrale Anversoise”-hoz fizesse be az idegen javak adminisztrátorának külön számlájára, ami megtörtént. 1920 novemberben a befizetett frankösszeg a befizető banknak visszafizettetett, de felperes ezen visszafizetést nem fogadta el. Felperes ezen összeg fontegyenértékét (háborúelőtti árfolyamon átszámítva) perelte, annak 1917 április 1-től számított kamataival.

Alperes hatásköri kifogást emelt, főképen azon alapon, mert a kérdéses háborús rendszabály Antwerpenben, tehát német területen kívül, foganatosított és így nem a Bsz. X. rész IV. címe

alá, hanem a VIII. része alá tartozik. A Vdbsg alperes hatásköri kifogásának helyt adott, mert az indokolás szerint a VIII. rész rendelkezései olyan tág értelműek, hogy a X. rész IV. cím alatti kérések azért vannak a VIII. rész alól kivételezve és a Vdbsg elé utalva, a versaillesi szerződés 242 (trianoni 172) által, mert ilyen külön rendelkezés hiányában ezek a károk is a VIII. rész és függelékei alá volnának vonandók. A 297. cikk — amint ezt ennek bevezetése mondja is — az ellenséges országokban levő javak-jogokai-érdekeket tárgyalja, ahol „ellenséges ország” alatt azon ország értendő, amely a javak-jogok-érdekek tulajdonosának hazájával ellenséges viszonyban áll. Vagyis, felperes angol honos hazájával szemközt ellenséges állam Németország, amelynek területén fekvő antantjavak körüli károk megtérítéséről intézkedik a 297. cikk e) p., nem pedig Belgium, amely Angliával nem állott ellenséges viszonyban. Itt azután szembeállítja egymással az angol — szintén hiteles — szöveget a francia szöveggel, amely utóbbi elmagyarázásokra adott alkalmat. Az angol szöveg alapján a következő értelmi összefüggést állapítja meg: „The nationals ... inflicted upon their property rights and intérêts including any company or association in which they are interested in German territory as it existed on August 1, 1914 . . .” Ezek a szavak „including any company or association in which they are interested” („beleértve a társaságokat vagy társulatokat, amelyekben érdekelve vannak”). Közvetlenül kapcsolatban állanak ezen szavakkal: „property rights or interests” („javak, jogok vagy érdekek”); ezen egymásmelléhelyezés magával hozza, hogy valamely társaságban való érdekeltség benne van foglalva a javak-jogok-érdekekben, vagyis ugyanazon igények illetik meg az antanthonosokat az ezen társaságokban való érdekeltségük körül szenvedett károk alapján, mint amelyek megilletik a javakban-jogokban-érdekekben szenvedett károk alapján. Utal az indokolás arra is, hogy ugyanaz a juxtapositio foglal helyet a 297. a) pontban, valamint ugyanaz a 297 ut. függelék 4) 6) és 12. § rendelkezéseiben. Ellentétesen látszik ezzel a francia szöveg; az erre támasztott érvelésnek azonban egyedül az az alapja, hogy ezen szavak után: „ils étaient intéressés” hiányzik a vessző, jöllehet a 297. a), valamint a függelék 6. és 12. § szövegében ez a vessző megvan. A Vdbsg a francia szövegben mutatkozó interpunkcionalis hiányból merített ezen érvet nem találja elegendőnek a felperesi álláspont megalapozásához. Az Ítélet kutatja a „ratio legis”-t és arra jut, hogy a 297. e)-ben foglalt ezen összefüggés „any company or association . . . in which ... the nationals ... are interested ...” azt célozza, hogy biztosítsa a kártérítést olyan károk és hátrányok ellenében, amelyek olyan antantjavakban-jogokban-érdekekben okoztattak, amelyek technikailag német honosságú társaságokéi ugyan, de amely társaságokban a részvénytulajdonosok vagy kötvénytulajdonosok személyét tekintve, az antanthatalmak

valamelyikének honosai bírnak reális érdekeltséggel. A Bs. célzata az volt, hogy az antanthatalmak honosainak kártérítési jogot adjon, technikailag német honosságú jogi személyekben bírt ilyen javak-jogok-érdekek tekintetében is, abban a mértékben, amely mértékben azokban érdekelve vannak. Ezen megfontolásokkal szemben a Vdbsg nem tulajdonít jelentőséget annak, hogy a függelék 13. § nem csupán német területet, hanem okkupált területet is említi.

Hasonló jogvita merült fel az angol-német Vdbsg előtt, bár tényállásbeli variációkkal Tesdorpf ügyben (Rec. III—22), Ralli Brothers ügyben (Rec. IV—41) és Gibbs and Sons ügyben (Rec. IV—229),* amely ügyekben a Vdbsg következelesen elutasította a felperesi keresetet.

Azonos álláspontra helyezkedett a *belga-német Vdbsg* a Zurstrassen ügyben (Rec. IV—326), amely perben hozott ítélet a jogvitát minden részletében elemzés alá vonta és felperest elutasította. Ugyanezen állásfoglalásra jutott a *jugoszláv-osztrák Vdbsg* Wapa c/a Osztrák állam ügyben (Rec. III—720). A perbeli tényállás itt a következő: Felperesnek nagyobb nyomdavállalata és üzletikönyv gyára volt Belgrádban. A háborús események folytán felperes 1915-ben külföldre távozott, ahonnan 1919-ben tért vissza és vállalatát elpusztítva találta. Nem sokkal utóbb Wienben találta meg vállalata gépberendezésének 34 gépét. Ennekfolytán előbb a st.-germaini szerződés 184. cikke (trianoni 168) alapján a gépek visszaszerzése iránt a restitucionális eljárást megindította. Ez az eljárás az 1921 június 28-iki jegyzőkönyvvel fejeződött be, amelyet egyrészt a „Service serbe de restitution”, másrészt az osztrák állam megbízottai irtak alá és amely jegyzőkönyv az agnoskált 34 gép tulajdonjogát elismeri. Minthogy azonban a két bizottság álláspontja között bizonyos — a jegyzőkönyvben részletesen körülírt — differenciák voltak és a megállapodás különböző okok folytán nem nyert teljesítést: felperes az ügyet a Vdbsg elé vitte. A kereset kártérítésre irányul. A 34 gép fejében 9000 aranyfrank, az üzemfolytatásban való akadályoztatás miatt (1918 nov. 1 — 1922 aug. 1) napi 1000 aranyfrank és egyéb az üzemben történt rekvisíciók miatt 230.000 aranyfrank kártérítést számított fel felperes. A kereset részben a st.-germaini szerződés 256. (trianoni 239.) cikkére, részben a 249. e) cikkre (trianoni 232. e) van alapítva. A gépek vevői — két wieni cég — is perbe voltak vonva. Alperesek hatásköri kifogást emeltek a 249. e) alapján azért, mert a kereseti rekvisíciók nem a régi osztrák császárság területén, hanem megszállott területen fogatosítottak és így hiányzik a 249. cikk e) területi alkalmazhatósági előfeltétele. A Vdbsg a hatásköri kifogásnak helyt adott, a 249. cikk e) p. tekintetében a következő indokolással: az indokolás először felveti a kérdést, hogy a 249. e)-ben foglalt

* Ezen ügyek tényállásai a 10. szakasz alatt vannak ismertetve.

ez a kitétel: „sur te territoire de l'ancien Empire d'Autriche” (a régi osztrák császárság területén) mely szavakkal áll értelmi összefüggésben? a „biens, droits ou intérêts” szavakkal, vagy az „y compris les sociétés ou associations dans lesquelles ils étaient intéressés” (beleértve a társaságokat és társulatokat, amelyekben érdekelve voltak) szavakkal? Az ítélet az első alternatívát teszi magáévá és ezt különösen azzal az érveléssel támogatja, hogy a javak (jogok, érdekek) a területi fekvésükkel vannak vonatkozásba hozva, mert a IV. cím ut. függ. 4. §, amely a 249. e) rendelkezéseinek kiegészítője a legyőzött államok felelősségét ugyancsak a területi fekvéssel hozza vonatkozásba és felelősségi fokozatosságot, illetve lépcsőzetes kielégítési sorrendet állapít meg aszerint, hogy a káitény Ausztria területén, vagy a volt központi hatalmak valamelyik másik államának területén történt. Ebből a fokozatosságból megállapítja az értelmi összefüggést a kárigény és a javak területi fekvése között. A függelék 1. § 2. bekezdésében a megszállott területeken fogantatosított háborús intézkedésekre vonatkozóan kimondott semmisség azért mondatott ki, mert a 249. d) és a függelék 1. § 1 általános validációs rendelkezést tartalmaz a háborús kivételes intézkedések tekintetében; ez alól akarta az 1. § 2 eximálni a megszállott területeken fogantatosított kivételes háborús intézkedéseket. Ám ez anyagi jogi rendelkezés, amely a Vdbsg hatáskörére vonatkozó kifejezett rendelkezés hiányában még nem involválja, hogy a vonatkozó jogvitákban a Vdbsgok bírnának hatáskörrel, mert a vegyes döntőbíróóságok kivételes jellegű nemzetközi bíróságok és mint ilyeneknek a hatásköre szigorúan értelmezendő.*

Az itt ismertetett döntésekkel *ellentétes álláspontot* foglalt el a francia-német Vdbsg. Ez a döntőbíróóság megállapította hatáskörét, bár a nemvítés tényállás szerint a kivételes háborús rendszabály német területen kívül fogantatosított. „La Czenstochovienne” ügyben (Rec. III—926) a tényállás röviden az volt, hogy a felperes francia társaság tulajdonában levő gyapjúárukat a német hatóságok megszállott orosz-lengyelországi területen, ahol felperesnek gyártelepe volt, lefoglalták és rekvirálták. Alperes hatásköri kifogást emelt, de a Vdbsg a hatásköri kifogás elutasításával marasztalta alperest. Hasonló álláspontot foglalt el ugyanez a döntőbíróóság Gros-Roman ügyben (Rec. IV—753), amely ügyben a perbeli tényállás röviden az volt, hogy felperes francia cég 1914 júliusban két láda kelmét küldött Antwerpenbe, onnan leendő elhajózás végett. Antwerpen okkupálás után a megszálló hatóság rekvirálta ezen küldeményt és Berlinbe küldte. Felperes kártérítésért perelt; a Vdbsg megállapította hatáskörét.

Analog jogvita *magyar vonatkozásban* is felmerült. Orosz-

* A megszállott területeken fogantatosított kivételes háborús rendszabályok körüli döntőbíróósági judikaturát l.: Kráhl: „Jogállam” 1926. évf. 521. old.

lengyel területen levő és francia tőkével dolgozó szén- és petróleum-érdekeltségek, amelyeknek telepeit az osztrák-magyar katonai hatóságok a háború folyamán kényszerkezelésbe vették, a magyar államot perelték a kivételes intézkedések által okozott károk miatt. Érdemi döntésre nem került sor, mert a magyar pénzügyminisztérium — az osztrák kormánnyal együtt — kiegyezett felperesekkel. (L.: erre vonatkozólag Dr. Kövess már idézett cikkét: „A vegyes döntőbírótság hatásköre”. Az egyesség megkötésének közelebbi indokai nincsenek közölve).

Más vonatkozásokban is felmerült a 297 e) területi alkalmazhatóságának kérdése és itt is főképen a francia-német Vdbsg ítélkezése igazságtalan módon odatendál, hogy legyőzött ország felelősségét kiterjesztően magyarázza. így: Huta Bankowa ügyben (Rec. III-325) a tényállás az volt, hogy a francia kuxatulajdonosok a 297. e) alapján kártérítésre pereltek azért, mert a „Gewerkschaft Graf Renard” bánya kuxáit a német hatóságok kivételes háborús intézkedések alkalmazásával likvidálták. Alperes hatásköri kifogást emelt azon alapon, hogy a kérdéses bánya nem német területen, hanem orosz-lengyel területen van és így a 297. e) alkalmazásának területi előfeltételei nincsenek meg. A francia-német Vdbsg mégis marasztaló ítéletet hozott azon indokolással, hogy a bánya ugyan lengyel területen van, azonban a bányavállalat székhelye Porosz-Sileziában van. Ez az állásfoglalás annál igazságtalanabb, mert következetlen is, minthogy a Charbonnage Frédéric Henry ügyben (Rec. 1-422) ugyancsak megállapította hatáskörét a Vdbsg, holott itt az üzem ugyan német területen van, de a háborús rendszabály alá vont részvények Belgium területén voltak és itt vétettek kivételes intézkedés alá. Ugyanez a tendencia jelentkezik a francia-német Vdbsgnál a *nyílt tengeren* foganatosított háborús intézkedések miatt indított kártérítési ügyekben. A francia-német Vdbsg ilyen esetben is megállapította hatáskörét és marasztaló ítéletet hozott, így: Dutfoy ügyben (Rec. III-395) a rövid tényállás az volt, hogy felperes franciahonos hajórakománya, amely semleges (svéd) hajón utazott, a német tengerészeti hatóságok által a nyílt tengeren lefoglaltatott. A német zsákmánybírótság ezt „jó zsákmánynak” minősítette. Felperes a 297. e) alapján perelt; alperes hatásköri kifogást emelt. A Vdbsg marasztaló ítéletet hozott, azon indokolással, hogy igaz ugyan, hogy a lefoglalás nyílt tengeren történt, azonban a zsákmánybírótság német területen működött. Ezzel teljesen ellentétes — és egyedül helyes — jogi álláspontra helyezkedett analog jogvitában az angol-német Vdbsg, Slater ügyben (Rec. IV—225). A kereseti követelés alapja itt is a nyílt tengeren foganatosított lefoglalás által okozott kár volt. A Vdbsg a hatásköri kifogásnak helyt adott és a keresetet elutasította. Egészen más a helyzet akkor, hogyha a lefoglalás, vagy általában a kivételes háborús intézkedés területi vizeken, például német kikötőben okoztatott. Ily esetekben

a vegyes döntőbíróóságok egyértelműen megállapítják hatáskörüket, mert a területi vizek a nemzetközi jog általános elvei szerint az államterülethez számíttatnak. így: az angol-német Vdbsg „Seeham Harbour” ügyben (Rec. I—551 és IV—27); a belga-német Vdbsg „Entreprises maritimes” ügyben (Rec. IV—89 és 349) stb. Ugyanez áll a német gyarmatterületeken fogatosított károk tekintetében és pedig azért, mert a 297. e) rendelkezése ugyan csakis a német állam anyaterületére vonatkozóan rendeli a kártérítést, azonban a versaillesi szerződés 121. cikke ezt a rendelkezést kifejezetten kiterjeszti a német gyarmatterületekre is. így: a csehszlovák-német Vdbsg Loy el Markus ügyben (Rec. III—998).

13.

A „passiva legitimation kérdése.

A 232. e) alapján indított perek mindig a kivételes háborús intézkedést fogatosító állam ellen és csakis ezen állam ellen indítandók. így különösen nincsen passiva legitimitációja annak, akinek javára a kivételes háborús intézkedés fogatosított, vagy aki annak folytán gazdagodott. Valamennyi vegyes döntőbíróóság ebben a kérdésben egységes állásponton van.

Picot c/a Minlos és Német állam ügyben (Rec. 11—454), felperes francia-honos azon alapon indított keresetet, mert társtagja volt az alperes kölni cégnek és társilletménye a háború folyamán a német hatóságok által likvidáltatott. Felperes úgy a cég, mint a német állam ellen kártérítési keresetet indított. Az ítélet a német államot marasztalta, I. r. alperes ellen azonban elutasította a keresetet, mért a 297. e) alapján kizárólag a kivételes háborús intézkedést fogatosító állam ellen van helye keresetnek. Ugyanez a felfogás jut kifejezésre a Charbonnage Frédéric Henry ügyben hozott közbenszóló határozatban (Rec. 1—86). Ebben a perben alperes német állam, perbehívni kívánta a „Rheinische Stahlwerke” társaságot is. A kereseti tényállás szerint felperes társaság francia részvénytulajdonosainak részvényei Belgium megszállásának tartama alatt előtaláltattak és a német hatóságok által likvidáltattak; a vevő a Rheinische Stahlwerke volt, amely az ekként megszerzett felperesi részvénytöbbség alapján a felperesi társaságot magába olvasztotta. A Vdbsg elutasította a német államnak a Rheinische perbehívása iránti kérelmét, mert jóllehet a Rheinische perbeli érdekeltisége kétségtelen volt és ezen alapon a perbehívás indokolt volt, azonban minthogy maga a német kormány megbízott is elismeri, hogy a 297. e) alapján emelt kárigények kizárólag a kivételes háborús intézkedéseket fogatosító német állam ellen intézendők és mint-hogy a német államnak a Rheinischével szemben netán támasztható regressusa kérdésében amúgy is a belföldi német bíróság és

nem pedig a Vdbsg bírna hatáskörrel: ennél fogva a perbehívási kérelmet elutasította.

Ugyanezt az álláspontot foglalta el az angol-német Vdbsg is Catty c/a Badische Anilinwerke és Deutsche Bank ügyben (Recueil 1—317). A perbeli tényállás itt röviden az volt, hogy felperes angol-honos az alperesi társaság részvénybirtokosa volt. Alperes a háború folyamán új részvények kibocsátása által felemelte részvénytőkéjét és az újonnan kibocsátott részvényeket egy banksyndicatus vette át, amelynek ügyvezetője a Deutsche Bank volt. Felperest, mint régi részvényest megfelelő quota szerint elővételi jog (Bezugsrecht) illette az új kibocsátásnál; ezt a jogot azonban a háború ténye folytán nem gyakorolhatta. Felperes a 297. e) alapján kártérítésre perelt, a Vdbsg azonban mindkét alperessel szemben elutasította felperest. Az ítélet kimondja, hogy kivételes háborús intézkedés nem történt és ilyenek hiányában a 297. e) alapján nem igényelhető kártérítés még tényleges kár fenforgása esetében sem. Külön kiemeli azonban az ítélet azt, hogy a 297. e) alapján indított keresetben csakis az illető állam van *passive legitímálva* és mindkét alperes *passiva legitímációjának* hiánya okából is elutasította a keresetet.

III. FEJEZET.

A trianoni szerződés 235. cikk b), c) és e) pontjai (versaillesi 300. b), c) és e), illetve a trianoni szerződés 237. cikke (versaillesi 302) alapján kifejlődött kártérítési joggyakorlat.

A 235. cikk b), c) és e) pontjai, illetve a 237. cikk alapján kifejlődött döntőbíróági joggyakorlat különösen két elvi kérdésre nézve tartalmaz autoritativ állásfoglalást:

1. Konkrét perben felmerült az a kérdés, hogy a Vdbsgoknak — és a nemzetközi bíróságoknak általában — a belföldi bíróságok jogerős ítéleteivel szemben minő felülvizsgálati hatáskörük van általánosságban és a Bs. rendelkezései alapján különösen? Vájjon kassatorius vagy reformatorius? A konkrét perben elfoglalt álláspont szerint ez a hatáskör: reformatorius.

2. A másik különös figyelmet érdemlő elvi kérdés az volt, hogy a volt monarchia közös szervei (a volt közös hadsereg parancsnokságai) által foganatosított végrehajtási cselekményekért a magyar állam mennyiben vonható felelősségre anyagilag az antant-honos által? A konkrét döntés értelmében a magyar állam felelőssége korlátozva van a magyar állam — régi — államterületére.

Az alábbiakban az idevágó judicatura tüzetesebb ismertetést nyer.

*

*

*

A trianoni szerződés 235. cikk b) pontja a következőképpen rendelkezik: „Abban az esetben, ha valamely cselekménynek vagy alakiságnak a háború folyamán történt elmulasztása következtében a volt magyar királyság területén a szövetséges és társult hatalmak valamely állampolgárára hátránnyal járó végrehajtási cselekményt foganatosítottak, a szövetséges és társult hatalom illető állampolgára részéről bejelentett felszólalás a IV. címben meghatározott Vegyes döntőbíróóság elé lesz terjesztendő, feltéve, hogy az ügy nem tartozik valamely szövetséges és társult hatalom bíróságainak illetékessége alá”.

Ennek a rendelkezésnek homályossága és határozatlansága szembetűnő.

Mi értendő „valamely cselekménynek vagy alakiságnak a háború folyamán történt elmulasztása” alatt?

Az idézett rendelkezés jogi tartalmának helyes értelmezése csakis az lehet, hogy ez a rendelkezés kártérítési jogot kívánt nyújtani az antanthonosnak olyan károkért, amelyek őt abból kifolyólag érték, hogy a háborús körülmények akadályozó hatása alatt elmulasztotta bizonyos joggyakorlási vagy jogfentartási cselekmények teljesítését és ezen vétlen akadályoztatás folytán bekövetkezett végrehajtási cselekményből folyóan előállott joghátránnyal szemben nyújt jogorvoslatot a 235. cikk b) és c) rendelkezése, még pedig vagy — amennyiben ez lehetséges — előbbi állapotba való visszahelyezés, vagy pedig kártérítés alakjában. Valamely alaktság elmulasztása volna például az antanthonos váltóhitelező által elmulasztott váltóóvási cselekmény, amelynek a visszkereseti jog tekintetében előállott joghátrányaival szemben ezen cikk rendelkezései alapján jogorvoslat igényelhető. Vagy egy másik példa: a háború alatt elmulasztott teljesítési határidő miatt közjegyzői okirat alapján az antanthonos magyarországi vagyonára vezetett végrehajtás okozta kár, amely ellen ugyancsak az idézett cikk alapján igényelhet jogorvoslatot. Hogy ennek a rendelkezésnek a jogi tartalma az itt példázólag felsorolt módokon értelmezendő, az kitűnik ennek a cikknek elhelyezéséből magából. A 235. cikk, a X. rész V. címében van elhelyezve, amelynek felirata: „Szerződések, elévülések, ítéletek”. Ennek a cikknek a) pontja arról rendelkezik, hogy az ellenségek közötti viszonylatokban a háború tartamára minden elévülési záros és perindítási határidő félbeszakad, külön is megemlékezve a kamat- (és osztalék) szelvények, valamint az értékpapírok bemutatási határidőiről. Ugyyszólván logikai folyománya az a) alatti rendelkezésnek, hogy azon joghátrányokkal szemben, amelyek ezen rendelkezésnek valamely háború alatti tény („végrehajtási cselekmény”) által történt megsértése folytán az antanthonost érték: jogorvoslatot ad. Ez a gondolat van belefoglalva a 235. cikk b) és c) pontok rendelkezésébe. És ez értendő azon rendelkezés alatt: „valamely cselekménynek vagy alakiságnak a háború folyamán történt elmulasztása”. Alig lehet kétséges, hogy az ezen cikkben foglalt rendelkezés nem nyújt kártérítési alapot olyan joghátrányokkal szemben, amelyek az antanthonost valamely magyar (német) birói eljárás során érték. Épen azért, mert a 235. b) tartalma erre nem terjed ki, azért volt szükséges erre egy külön rendelkezés felvétele és ez a külön rendelkezés — a 237. cikk — szól arról, hogy mikor és mely esetekben igényelhet kártérítést az antanthonos a háború folyamán ellene lefolytatott magyar birói eljárás következtében szenvedett joghátrányokért. Ezen értelmezés mellett az antanthonosnak azon mulasztása, hogy a háború folyamán lejárt nem vitás tartozását nem teljesítette és hogy az antantadós teljesítési mulasztása miatt megindított törvényes eljárás során fogantatosított „végrehajtási cselekmények” következtében az antanthonos valamely kárt szenvedett, nem nyújt alapot a 235. b) és c) alap-

ján való keresetőségre, annál kevésbé azon eset, hogyha az antanthonos egyáltalán nem is szenvedett károsodást. Tényleg az itt kifejezett jogtartalommal értelmezi az angol-német Vdbsg ennek a rendelkezésnek értelmét és ugyanezen felfogást látszik magáévá tenni a belga-német Vdbsg. is. Az *angol-német Vdbsg* felfogása szerint a 300. cikk b) és c) nem foglal helyet olyan esetben, hogyha a „végrehajtási cselekmény” azon okból foganatosított az antanthonos ellen, mert ez a háború folyamán esedékessé vált valamely tartozását nem teljesíthette. így: Brueninger c/a Német állam ügyben (Rec. 111—20) a tényállás a következő volt: Felperes angol honos a háborúelőtt ingatlant vásárolt Berlin-Köpenickben, amelyre 88.000 M jelzálogtartozás maradt bekebelezve. A háború folyamán internáltatott, ami maga után vont az üzlete megszűnt. Minthogy kamattartozásaival késedelembe esett, a német jog rendelkezéseinek megfelelően az ingatlan zárlat alá vétetett. A hitelező később perelte adóst és az ítélet alapján végrehajtást vezetett az ingatlanra, amely 1917-ben elárvereztetett. Végrehajtást szenvedett a 300. b), valamint 302 alapján a Vdbsgnál pert indított. A döntőbíróóság mindkét alapon elutasította felperest. Az ítélet szerint a felperes által panaszolt „measure of execution” nem annak volt a következménye, hogy felperes a háború folyamán elmulasztotta valamely cselekmény vagy alaktság teljesítését, hanem egyszerűen azon ténynek, hogy jelzálogtartozása utáni kamatfizetési kötelezettségének nem tett eleget, már pedig ilyen esetre nem alkalmazható a 300. cikk b) rendelkezése.

Hasonló állásponton látszik lenni a *belga-német Vdbsg* is, amely Petit et Co. c/a Gewerkschaft Glückaufsegen ügyben (Rec. 11—539) felperest a 302 alapján elutasította*, a 300. b)-re vonatkozóan pedig nem is reflektál, nyilván mert az ilyen alapon való keresetőség lehetőségét egyáltalán kizártnak tartja. Analog elutasító értelmű ítéleteket hozott ugyanez a döntőbíróóság Petit c/a Trappmann és Petit c/a Martens ügyekben. (Mindkét Ítélet közölve a „Juristische Wochenschrift” 1923. évf. 554. old.)

Annál szembeűnőbb, hogy a *francia-német Vdbsg*, teljesen helytelenül, a 235. b) és c) rendelkezésének olyan értelmezést tulajdonít, hogy az antanthonos adós kártérítési keresetet indíthat a magyar (német) hitelező ellen azért, mert a hitelező az adós elmaradt teljesítése folytán hitelezői jogait törvényes eszközökkel érvényesítette és az antanthonos ezáltal joghátrányt szenvedett. Különösen két tipikus tényállás tér vissza itt több perben: A francia lakásbérlő a háború kitörésekor bútorai visszahagyásával visszatért Franciaországba; a német háztulajdonos a háború folyamán esedékessé vált házbérek erejéig adós lakásberendezési tárgyaiból bírói utón kielégítést kért és a bútorok elárvereztettek. Az antanthonos

* A tényállás alább a 237. cikk tárgyalása kapcsán nyer ismertetést.

adós a 235. b) és c) alapján kártérítés fejében a bútorok értékét perli és a francia-német Vdbsg ezt megítéli. Ez a tényállás-typus adódott Wilhelm c/a Német állam perben (Rec. 11—426), továbbá Schmiedt c/a Plath (Rec. 11—906) ügyben, valamint más perekben is. Analog tényállás és analog marasztalás a francia-bolgár Vdbsg előtt Tesdorff c/a Malençon ügyben (Rec. III—963). Ezekben a perekben felperes többnyire kumulatív kereseti alapon perelt; nemcsak a 300. b) és c), hanem a 302 alapján is. Schmiedt c/a Plath ügyben a marasztalás — amely azonban nem az alperes, hanem a perbevont német állam ellen mondatott ki — mindkét előbb-hivatkozott cikkre van alapítva. Wilhelm ügyben pedig azt mondja az ítélet, hogy azon kérdés, hogy a 302. cikk alkalmazható-e? nem kivan megoldást, mert a 300. b) alapján már helye van a marasztalásnak „non accomplissement d'un acte”-nak tekintvén a bérlő hibáján kívül elmaradt bérfizetést.

A francia-német Vdbsg ezen felfogásának helytelensége a fentebb már kifejtetteken felül kitűnik abból is, hogy ezen értelmezés mellett a 235 cikk. b) és c) rendelkezése konkurrálna a 237. cikk rendelkezésével, amely utóbbi kifejezetten azon esetre szól, hogyha az antanthonost a háború folyamán a magyar bíróság valamely ítélete vagy az annak alapján foganatosított „végrehajtási cselekmény” folytán érte a joghátrány. Ám semmiképen sem valószínű, hogy a Bsz. szerzői ugyanazonegy cím keretén belül egymással konkurráló rendelkezéseket foglaltak volna bele. Jóllehet a Bsz. szerkesztési fogyatékoságai mellett a Bsz. különböző részei, illetve ugyanazon résznek különböző címei között valósággal vannak ellentmondásosságok és ismétlések (így pl. a III. cím ut. függ. 18 § és a VI. cím ut. függ. 3. § között; illetve az V. cím ut. függ. 11. § és a III. címben foglalt 231. cikk 2. p. között) azonban ennek magyarázata az, hogy a különböző részeket és címeiket több külön szerkesztőbizottság szövegezte. Ámde ugyanazonegy cím rendelkezései között ilyen feltűnő szerkesztési hiba mégsem vélelmezhető. Már ebből az okból is helytelennek kell tartani ezt az értelmezést. A francia-német Vdbsg „mesures d'exécution” alatt nemcsak a peres eljárás folytán bekövetkező végrehajtásokat érti, hanem a perenkívüli eljárás tényeit is. így különösen a bérbeadó által a törvényes zálogjog (B. G. B. 559. §) érvényesítésével perenkívül nyert kielégítést. (B. G. B. 1257. 1228. §) így: Bonneau c/a Német állam ügyben (Rec. 11—292), amelyben a bútorok értékét az árverési jegyzőkönyv alapján „ex aequo et bono” megítélte, levonva a lakbért és a beraktározási díjakat. Analog tényállás alapján hasonértelmű ítélet: Vial c/a Német állam ügyben (Rec. 111—951). Ez utóbbi álláspont ellen talán kevésbé lehet kifogást emelni, mint azon értelmezés ellen, amely a peres eljárás folyamán hozott ítéleteket is a 300. b) és c) alá akarja vonni. Ujabban az angol-német Vdbsg is, a perenkívüli eljárás során foganatosított végrehajtási, illetve árverési tények ellen,

a fentebbivel analog tényállás mellett megadja a kártérítést a 300. b) és c) alapján. Így Kerby ügyben (1.: Juristische Wochenschrift 1925. évf. 1320 old.)

Egy másik, bár kevésbé gyakori tényállás-typus: az antant-honos által a háborúelőtti elzálogosított kézizálogból a kamatfizetés elmaradása okából történt kielégítés miatt indított kártérítési kereset. Ilyen eset adódott Bignon c/a Német állam ügyben (Rec. 1-93), ugyancsak a francia-német Vdbsg ítélezésében. Felperes francia honos aranyórája és egyéb ingóságai a hannoveri városi zálogházban voltak elzálogosítva, amely utóbbi végrehajtási utón eladta az elzálogosított ingókat. Felperes kártérítésre perelt. A német állam teljes jogalappal védekezett az V. cím ut. függ. 5. §-ával, amely szerint a tulajdonos a zálogtárgy eladása okából semmiféle igényvel nem léphet fel. Ennek dacára a Vdbsg a 300. b) és c)-re hivatkozva megítélte a követelést. Az indokolás mesterkélten okoskodással olyképen törekszik ezt magyarázni, hogy az idézett 5. § csakis a záloghitelező és zálogadós közötti jogviszonyokra, illetve a harmadik jóhiszemű szerzővel szemben mondja ki a zálogeladás érvényességét és mentésit a felelősség alól, ellenben ez nincsen kihatással — az indokolás szerint — a 300. b) és c) alapján igényelhető kártérítésre. Ez az értelmezés teljesen önkényes, mert az 5. § nem csupán a záloghitelezőt, hanem minden jóhiszeműt megvéd a tulajdonos keresetével szemben.

A 235. b) és c) körüli joggyakorlat kiegészítéséül felemlítést még a *francia-osztrák* Vdbsg egy Ítélete, amely az osztrák adóhatóság által hátralékos adótartozás fejében foganatosított közigazgatási végrehajtást és árverést „measure d'exécution”-nak minősítve a st.-germaini szerződés 252. b) (trianoni 235. b) alapján kártérítést ítél meg a franciahonos felperesnek azzal az indokolással, hogy: ez „measure d'exécution”-nak tekintendő. (Bonnot c/a Osztrák állam: Rec. II—482). Ezen ítélet ellen a német irodalom sem tesz kifogást, mert az antantfőhatalmaknak a német béke delegatiohoz 1919 jun. 16-iki kelettel intézett ultimativ jegyzéke szerint a 300. cikk b) és c) épen a közigazgatási végrehajtások, jelesen az adótartozások alapján vezetett végrehajtásokkal szemben volna hivatva jogorvoslatot nyújtani. *

Azáltal, hogy a francia-német Vdbsg a 235. cikk b, és c, helytelen értelmezésével a 237. cikkel való kumulációkra adott alapot: ellentmondásosságok keletkeztek a passiva legitimatio kérdésében, ami annál könnyebben adódhatott, mert a 235. cikk kifejezetten a *magyar állani felelősségét* mondja ki, holott a 237. cikk ezt a kérdést nyitva hagyja. Ebből folyólag a passiva legitimatio kérdésében kontroversiák keletkeztek, nemcsak a külön-

* L.: Caspers: Urteile nationaler Gerichte und deren Vollstreckung in der Rechtsprechung der Gem. Schiedshöfe. (Jur. Wochenschrift 1925. évf. 1208. o.)

böző Vdbsgok között, hanem a francia-német Vdbsg különböző tanácsai között is, ami alább megvilágítást nyer.

*

*

*

A 237. cikk 2. bek. következőképpen rendelkezik: „Ha a volt magyar királyság valamely bírói hatósága a háború alatt a szövetséges és társult hatalmak állampolgára, vagy valamely olyan társaság vagy társulat ellen, amelyben ilyen állampolgár érdekelve volt, oly eljárás alapján, amelynek során az illető állampolgár vagy társulat védekezni nem tudott, bárminő tárgyban ítéletet hozott, vagy végrehajtási cselekményt foganatosított, az a szövetséges vagy társult állampolgár, aki ezen okból kárt szenvedett, kártérítésben részesíthető, amelyet a VI. címben meghatározott Vegyes döntőbíróóság állapít meg.”

Abban a rendelkezésben a kártérítési igény előfeltételei: a) hogy a magyar bíróság a háború folyamán az antanthonossal szemben vagy ítéletet hozott, vagy végrehajtási cselekményt foganatosított legyen; b) hogy az antanthonos azokból kárt szenvedett legyen; c) hogy az antanthonos a magyar bíróság előtt lefolytatott eljárásban védekezni nem tudott. A rendelkezés szövegezése több értelmezési lehetőségre ad alapot. Elsősorban kérdéses lehet, hogy tisztán formalistikusan értelmezendő-e ez a rendelkezés, vagyis minden mulasztási ítélet ellen, tekintet nélkül annak tartalmára és tekintet nélkül a benne foglalt marasztalás igazságosságára jogorvoslatot nyújt-e a 237. cikk? Vagy pedig érdemben is felülvizsgálhatja-e a Vdbsg a belföldi bíróság nehezményezett alapítéletét és csakis az érdemben igazságtalan ítélettel szemben nyújt jogorvoslatot a 237. cikk? Ez elvezet továbbá egy második — perjogi — kérdéshez. Jelesül ahhoz, hogy abban az esetben, hogyha a Vdbsg úgy találja, hogy a belföldi bírói ítélettel szemben jogorvoslatnak van helye: vájjon csupán kassatorius hatáskörrel jár-e el, vagy pedig reformatikusan avatkozhatik az érdembe?

Az első kérdés ellenkező állásfoglalásokra vezetett a különböző döntőbíróóságok ítélkezésében. Az *angol-német* Vdbsg kifejezetten azon az állásponton van, hogy a 237. cikk 2. alapján *csakis az anyagilag igazságtalan Ítélettel szemben van döntőbíróisági kereset* lehetőség, így: Happold c/a Német állam ügyben a tényállás röviden a következő volt: Felperes a háború folyamán a német bíróság által ítéletileg marasztaltatott oly perben, amelyben már a háború-előtti időből ügyvéddel volt képviselve. A marasztaló ítélet által szenvedett állítólagos kára miatt a 302. alapján perelte a német államot. A Vdbsg elutasította a keresetet; az indokolás kifejti, hogy egymagában a marasztalás nem alap a 302. cikk alkalmazására, mert az is szükséges, hogy a marasztaló Ítélet sérelmes lettlegyen. A Vdbsg felülvizsgálta a felperes által nehezményezett háborús marasztalást és úgy találta, hogy az mindenben igazságos volt és annál kevésbé

támaszkodhatok felperes a 302. cikkre, mivel már a háború kitörését megelőző időből ügyvédileg volt képviselve a perben, már pedig a 302. alapján indított keresetet jogalapjához hozzá tartozik az is, hogy a nehezményezett ítélet olyan eljárás során hozott legyen, amelyben az antanthonos védekezni nem tudott. (Az eset közölve, „Juristische Wochenschrift” 1922. évf. 14. sz.)

Analog álláspontot foglal el a *belga-német* Vdbsg is. így: Petit et Co c/a Gewerkschaft Glückaufsegen ügyben (Rec. 11—539) a tényállás az volt, hogy alperesnek egy korábbi olajszállítási ügyletből kifolyólag követelése volt felperes ellen, amely 1914 augusztus 15-ikén járt le. Alperes biztosítási végrehajtást vezetett a lejárt követelés alapján (Z. P. O. 916. és 917. §§) felperes duisburgi fióktelepén levő szénmennyiségre, amelyet később feloldatott. Felperes a 302. alapján perelt. A Vdbsg ítélete elutasította felperest, mert alperesnek valósággal lejárt követelése volt felperes ellen és, mert felperesnek módjában állott védekezni, minthogy Duisburgban fióktelep-vezetője és német ügyvédje is volt. Analog értelmű ítéletek Petit c/a Trappmann ügyben és Petit c/a Mertens ügyben. (Közölve: Jurist. Wochenschrift 1923. évf. 554. o.)

Eltérő joggyakorlatot folytat a *francia-német* Vdbsg. Az idevágó ítéletek közül feltűnően igazságtalan a Chamant c/a Német állam ügyben (Rec. 1—361) hozott ítélet, amely időrendben az első ilyen tárgyú ítélet volt. Felperes strassburgi borkereskedő a háború kitörésekor visszatért Franciaországba anélkül, hogy ügyeivel bárkit megbízott volna. Az „Elsässische Schiffarts- u. Speditionen gesellschaft”-nak 9184 M követelése volt felperes ellen, amely 1914 szeptb. 30-ikán vált esedékessé. Hitelező mulasztási Ítéletet szerzett ki felperes ellen, amelynek alapján a végrehajtási eljárás során elárvereztette adós hordóit. Felperes a 302 (2) alapján a német államot perelte. Alperes több kifogást emelt, így elsősorban azért, mert a német bírósági Ítélet érdemben igazságos volt,* azonban a francia-német Vdbsg nem vizsgálta azt, hogy a belföldi (német) ítélet érdemben igazságos volt-e? hanem formalistikus felfogással megítélte a kártérítést a háborús marasztaló ítélet miatt. Ugyanezen álláspontra helyezkedett, ugyanezen döntőbíróság Bernheim c/a Német állam ügyben (Rec. III—337), ahol a tényállás az volt, hogy felperes franciahonosnak jelzőkövetelése volt a Weil-Mayer házaspár ellen, ennek bischweileri ingatlanán bekebelezve. Adósok a tartozást a háború folyamán bankletétbe helyezték és telekkönyvi kitörlési keresetet indítottak a hitelező ellen a strassburgi bíróság előtt, amely az 1918 febr. 1-én kelt mulasztási ítélettel a törlést kimondta. Felperes kártérítésért perelt a 302 alapján. A Vdbsg marasztalta a német államot.

* Az ítélet kritikáját 1: Dr. Szladits Károly: „A vegyes döntőbíróságok ítélkezése” (Békejog 1—241) alatt.

Több perben fordul elő, hogy az antanthonos lakásbérlő, aki ellen a háztulajdonos a háború alatt mulasztási ítéletet szerzett ki: a 302 alapján vagy kumulatív a 300 b) és c), valamint a 302 alapján indított keresetet. Így: Burtin c/a Német állam és Magdeburger Bank perben (Rec. 11—450) felperes lakásbérlő úgy a háztulajdonos bankot, mint a német államot perelte; a francia-német Vdbsg Asser tanácsa a német állammal szemben elutasította felperest, ellenben II. r. alperest marasztalta. Az ítélet olyképen értelmezi a 302. cikk rendelkezését, hogy ez nem írja elő — ellentétben a 300 b) és c) előírásával, — hogy a kártérítésben a német állam marasztalandó, aminélfogva ezzel szemben elutasította felperest és csakis a II. r. alperest marasztalta. Egészen hasonló eset adódott a jugoszlav-német Vdbsg előtt Pritza c/a Fahry ügyben (Rec. 11—668). Ebben az ügyben is a háború folyamán felperes ellen lejárt lakásbérkövetelés alapján mulasztási ítélet hozatott, majd a bitorai elárverezettek. A Vdbsg felperes kárkövetelését megítélte, kimondva az ítéletben azt is, hogy csakis alperes felelős, ellenben a német állam nem marasztalható. A fentebb tárgyalt ítéletek közül a Chamant ügyben a francia-német Vdbsg (Marcier-tanács) a német államot marasztalta, jöllehet alperes a passiva legitimitáció miatt is kifogást emelt, a Burtin ügyben ugyanezen Vdbsg (Asser-tanács) a német állammal szemben elutasította a keresetet és csakis a Magdeburger Bankot marasztalta; a Pritza ügyben a jugoszlav-német Vdbsg analog álláspontra helyezkedett. Ez az *ellentmondatosság a passiva legitimitáció kérdése körül*, összefüggésben áll azzal a konfusioval, amely a francia-német Vdbsgnál a 300. cikk b) jogalapja körül uralkodik és amely fentebb már érintetett. Innen van az is, hogy több perben a kereset maga kumulatív a 300. b) és a 302. cikkekre van alapítva; így Schmidt c/a Plath ügyben a kereset úgy a 300. b) és c) mint a 302. cikkekre volt alapítva. A francia-német Vdbsg marasztaló ítélete mindkét alapot felhívja és mindkettő alapján a német államot marasztalja, ellenben a bérbeadóval szemben elutasítja a keresetet, vagyis a passiva legitimitáció kérdésében szembehelyezkedik ugyanezen döntőbírótság másik tanácsának a Burtin ügyben kifejezett álláspontjával. Szembeállítva az ellentétes álláspontokat, azt lehet mondani, hogy a francia-német Vdbsgnak két tanácsa a 302 (2) esetében is az illető legyőzött államot teszi felelőssé, míg ugyanazon bíróság harmadik tanácsának valamint a többi Vdbsgnak álláspontja az, hogy a 302 esetében csakis az alapperbeli felperes (végrehajtható) perelhető és az illető legyőzött állam nem vonható perbe. A német irodalomban is ellentétes felfogások uralkodtak ebben a kérdésben. Ugylátszik azonban, hogy a nézetek abban az irányban alakultak ki, hogy 302 esetében nem

* L.: erre nézve még: Isay: Stellung der Privatpersonen im Völkerrecht. (Jurist. Wochenschrift 1924. évf. 1317. oldal).

az illető állam ellen, hanem a hitelező ellen indítandó a kereset. Így Isay „Die privaten Rechte u. Intressen im Friedensvertrage” (3. kiadás 406. old.) *

Kiemelést igényel még a 302 (2) körüli döntőbíróági gyakorlatból az, hogy a belföldi bíróság fogalmát a Vdbsgok kiterjesztőleg értelmezik. így: a Blumenthal c/a Német állam perben a strassburgi ügyvédi Kamara — tehát egy autonom testület — fegyelmi bíróságának ítélete szolgált alapul felperes követelésére, amelynek alapján a Vdbsg marasztaló ítéletet hozott. Mint kuriosum igényel felemlítést, hogy a Vdbsg ebben a perben kártérítést ítelt meg a hazafiatlanság vádja miatt elmozdított ügyvédet ért erkölcsi kár miatt, holott nyilvánvaló, hogy a 237 (2) esetében, épúgy mint a 232. e) esetében is, csakis vagyoni kárért van helye kártérítésnek. A belga-német Vdbsg is meglehetősen kiterjesztő értelemben magyarázza itt a „bíróság” fogalmát. Az idevágólag felmerült jogeset megszállott belga területen adódott ugyan és így a 302. cikk 4. bek. alá esik, azonban a jelen kérdés vizsgálata szempontjából ez nem tesz különbséget. „Remorqueurs Anversois” c/a Német állam perben (Rec. IV—322) a tényállás röviden az volt, hogy Belgium katonai megszállásának tartama alatt Antwerpen katonai kormányzója 22.500 fr. kártérítésre ítélte felperest azért, mert felperes hajósvállalat egyik hajója, a „Catherine” szabályellenesen hajózva, okozója volt annak, hogy egy másik hajó, az „Anna” nekiment a burghti katonai hídnak és azt megrongálta. Hosszabb eljárás folytatottak le a felek meghallgatásával és végül felperes a kár megtérítésére köteleztetett. Felperes a Vdbsg előtt visszaperelte a fizetett összeget. A Vdbsg érdemi felülvizsgálat tárgyává kívánta tenni a katonai kormányzó fenti határozatát és e célból szakértői bizonyítást rendelt el. A Vdbsg álláspontja szerint, habára német katonai kormányzó nem volt bírói hatóság, mégis az általa hozott határozat bírói marasztalás jellegével bír és így a 302. cikk (4) esete forog fenn. Az iránt nincsen nézeteltérés a német irodalomban sem, hogy a „jugement” szó alatt nem csupán a technikai műszóval „ítélet”-nek nevezett határozatok, hanem általában a polgári eljárások keretében meghozott bírói határozatok értendők. *

Ami a vitás perjogi kérdést illeti, a német irodalom sűrűn foglalkozik ezzel a kérdéssel és pedig nem csupán a 302. cikk keretében, hanem azon túlmenőleg, a *nemzetközi bíróság jurisdikciójának a belföldi bírói ítélethez való viszonyával*, (Így: Prof Partsch a „Juristische Wochenschrift” 1924. évf. 237. old., Schmitz u. o. 1925. évf. 520. old. stb.) Ezzel a kérdéssel — tudvalevőleg — az 1907. évi hágai konferencia is behatóan foglalkozott, de e tárgyban resolutio nem hozott. A vitakérdés akörül forog, hogy a *nemzetközi bírói fórumnak általában és a Vegyes döntőbíróságoknak*

* L: Caspers: fentebbidézett cikkét.

különösen, a belföldi bírói ítéletekkel szemben kassatorius vagy reformaterais Jurisdikcionalis jogköre van-e? Erre a kérdésre elvi választ adnak a japán-német Vdbsgnak a Mitsiu Busson Kaisha c/a Gartner-csőd ügyben hozott 1924 jun. 24-iki és 1925 márc. 10-iki ítéletei *, amelyek közelebbi ismertetést igényelnek. A tényállás rövid vonásokban a következő: Felperes, tokiói japánhonos részvénytársaság; alperes, hamburgi bizományos cég. Peres felek között még 1907-ben bizományi szerződés jött létre, amelynek értelmében felperes úgynevezett vezérképviseletet adott alperesnek a Német Birodalom és más európai államok területére a felperesi fatermékek eladására. A szerződés 1909 dec. 31-én lejárt; a kölcsönös elszámolások megejtésekor differenciák támadtak. Felperes elszámolása szerint javára 30.600 M összegű egyenleg mutatkozik; ezzel szemben alperes több tétel kifogásolása mellett ellenkövetelést támasztott egy a felperesi egyenlegnél jóval nagyobb összeg erejéig azon alapon, hogy felperes szerződésszegést követett el, amiből kifolyólag alperest 48.500 M kár érte. Felperes 1909-ben a hamburgi Landgerichtnél pert indított alperes ellen. A hamburgi bíróság alperest 172.191 M-ban marasztalta. Röviddel ezen ítélet után alperes cég csödbejutott; a tömeggondnok azonban folytatta a pert. A hamburgi Oberlandgericht megváltoztatta az elsőfokú ítéletet, a felülvizsgálati kérelem folytán a Reichsgericht az 1914 jan. 26-iki Ítéletben megállapította azt, hogy a felperes részéről szerződésszegés forog fenn és elvileg elismerte alperes kártérítési igényét és további eljárást rendelt el. A további eljárás már a háború alatt folytatódott. Felperes ezen eljárásokban perbeli képviselője útján volt képviselve. A kért bizonyítási eljárás során tanúk és szakértők hallgattattak ki. Többrendbeli ítélet hozatott, végeredményben a fellebbezési bíróság felperest elutasította, mert a lefolytatott bizonyítás szerint alperes kártérítési igényének összege meghaladja felperes egyenleg-követelését. Ez a per még nem nyert jogerős elbírálást. 1922 januárban felperes a japán-német Vdbsg előtt a versaillesi szerződés 302 (2) alapján pert indított a fellebbezési bírósági ítélet semmisnek kimondása és előbbi állapotba való visszahelyezése iránt, azzal, hogy a Vdbsg hozzon új ítéletet, vagy utalja vissza az ügyet a német bíróságokhoz abba az állapotba, amelyben az ügy a háború kitörése előtt állott, mert a háború folyamán felperes nem tudott kellőképpen gondoskodni perbeli képviselőtérő], minthogy ügyvédjét a pervitelhez szükséges információkkal ellátni nem tudta. A Vdbsg a kereseti kérelemnek helyt adott és a sérelmezett ítéletet hatálytalanná nyilvánította és a kért visszahelyezést a háborúelőtti állapotba kimondta. Az indokolás szerint a 302. cikk alapján az antant-honos nemcsak akkor igényelhet előbbi állapotba való visszahelyeztetést, hogyha egyáltalán lehetetlen volt számára a védekezés

* Közölve a „Juristische Wochenschrift” 1925. 520. és 1688. old.-on.

a német bíróság előtt, hanem akkor is, hogyha a perbeli hatályos képviselőt lehetetlenné tétetett számára a háború által, ami pedig fenforog a konkrét esetben, minthogy a japán felperes a háború akadályai miatt németországi ügyvédjét további információkkal ellátni nem volt képes. A Vdbsg azt az álláspontot foglalta el, hogy a 302 (2) nem előfeltételezi szükségképen, hogy az antanthonos alperesi minőségben szenvedett legyen sérelmet a háborús Ítélet által, mert a védekezésben való akadályozottság felperesi minőségben is érthette az antanthonost a német bíróság előtt.

A Vdbsg azután érdemben is letárgyalta az ügyet. A Vdbsg felfogása szerint a fentebbi közbenszóló Ítélet a feleket perjogilag in integrum restituálta, vagyis abba a perbeli állapotba helyezte vissza, amelyben a felek lettek volna, hogyha a hatálytalanított német bírósági ítéletek egyáltalán nem hoztak volna meg. Az 1925 márc. 10-iki ítélet érdemben vizsgálva az egész ügyet, *felveti azt a kérdést is, hogy a Reichsgericht 1914 jan. 16-iki közbenszóló ítéletét is felülvizsgálat alá veheti-e a Vdbsg? A Vdbsg ítélete ebben a kérdésben azt az álláspontot foglalja el, hogy amennyiben a per érdemi eldöntéséhez ez a revisio szükségesnek mutatkozik: igen.* A valóságban a Vdbsg elfogadta az egész peranyag felülvizsgálata és jogi elbírálása alapján a Reichsgericht közbenszóló ítéletében kimondott álláspontot, vagyis a felperes terhére megállapított kártérítési kötelezettséget. A kártérítés összegét „ex aequo et bono” állapította meg és végeredményben alperest 155.118 M-ban és járulékaiban marasztalta. Az ítélet a passiva legitimatio kérdésében is állást foglal, még pedig abban az értelemben, hogy az alapperbeli ellenfél vonandó perbe a Vdbsg előtt.

Az ítélet álláspontja a német jogirodalomban megosztott bírálattal találkozott. Nyomatékos hangok szólnak az ítélet felfogása mellett, így: Prof. Heinsheimer,* továbbá Isay. Vannak azonban ellentétes vélemények is. (így: Kaden.)**

*

*

*

E helyütt megvilágítást igényel az az összefüggés is, amelyben a 235. cikk és 237. cikk rendelkezései egymással állanak, valamint mindkettőben foglalt rendelkezéseknek területi vonatkozásai.

A 235 b) pontja a tényállást részt foglalja magában, míg a 235. c) a joghatási — alternatív — rendelkezést tartalmazza. Szó szerint: „Valamely szövetséges és társult hatalom érdekelt állampolgárának kívánságára a Vegyes döntőbíróság mindazon esetekben, amelyekben az ügy különleges körülményeinél fogva méltányos és lehetséges lesz, a b) pontban említett végrehajtási cselekmények által sértett jogok helyreállítását fogja kimondani. Ha a helyreállítás

* L.: „Juristische Wochenschrift” 1925. évf. 1685. old.

** L.: „Juristische Wochenschrift” 1925. évf. 520. old.

igazságtalan vagy lehetetlen volna, a Vegyes döntőbíróság a sértett fél javára, a magyar kormányt terhelő kártérítést állapíthat meg.”

Ugyanezt a joghatást fűzi a 235. cikk e) pontja egy másik tényálláshoz, amely a b) pontban körülírt tényállástól mindössze az alkalmazási terület tekintetében különbözik. A b) pontban a tényállás a „volt magyar királyság területéhez” van fűzve; az e) pontban ugyanaz a tényállás a „volt magyar kormány hatóságai által megszállott területhez” van fűzve. A 235. cikk e) pontja: „A jelen cikk megelőző pontjainak rendelkezései alkalmazandók a szövetséges és társult hatalmaknak azokra az állampolgáira, akik a volt magyar kormány hatóságainak elfoglalt vagy megszállott területén foganatosított fentemlített intézkedései következtében szenvedett kárt, feltéve, hogy más módon kártalanítást nem kaptak”.

A 235 b) és e) pontjai egymással való összefüggésükben tekintve, — a lehetőségek által korlátozottan in integrum restitutióra vagy kártérítésre — alternatív kártérítési igényt engednek az antanthonosnak, az általa akár a magyar állam területén, akár pedig az általunk a háború folyamán megszállva tartott területen — de csakis magyar hatóság által — okozott károkért. A 235. b), c) és e) pontokban foglalt rendelkezéseknek összefoglalása és az alkalmazási területhez való viszonyítása szükséges különösen azért, mert az a kérdés, hogy *felelősségre vonható-e a magyar állam, az osztrák-magyar monarchia volt közös hatóságai (a volt közös hadsereg szervei) által megszállott területeken (Szerbia, Románia, Olaszország volt megszállott részein) foganatosított valamely végrehajtási cselekmény által az antanthonosnak okozott kárért?* csakis ezen rendelkezések összetartása által nyerhet elbírálást. Erre a kérdésre *a válasz: nemleges.* A kérdés teljes megvilágítása szükségessé teszi még a 237. cikk rendelkezéseinek egybevetését is. A 237. cikk 3. bek. azt a joghatást tartalmazza, amely a 2. bekezdésben foglalt tényálláshoz van fűzve. Ennek a két bekezdésnek a rendelkezése úgy viszonylik egymáshoz, mint a 235. cikk c) pontjának (joghatási) rendelkezése viszonylik ugyanezen cikk b) pontjának (tényállási) rendelkezéséhez. A 237. cikk 4. bekezdése így szól: „A fenti jóvátételben részesítheti a Vegyes döntőbíróság a szövetséges és társult hatalmaknak azokat az állampolgárait is, akik elfoglalt vagy megszállott területen foganatosított bírói intézkedések következtében szenvedtek kárt, feltéve, hogy más módon kártalanítást nem kaptak”. Ez a rendelkezés területi vonatkozásban terjeszti ki ugyanezen cikk megelőző bekezdéseinek rendelkezését; vagyis ugyanazon területi fokozatosságot, amely a 235. b) és c) rendelkezései között fenáll, mintegy gondolati párhuzamban ugyanazon lépcsőzetességben terjeszti ki a megszállott területekre. A 237. cikk 4. bekezdése esetében fel sem merülhet az a kérdés, hogy valamely volt közös bírói szerv (pld. a volt közös hadsereg hadbíróóságainak vagy tábori bíróóságainak) ítélete alapul szolgálhat-e a kártérítésre, mert a 2.

bekezdés világosan a „volt magyar királyság valamely bírói hatóságáról” beszél és ugyanezen cikkely 4. bekezdése „bírói intézkedésről” beszélve, egyéb bíróságokat nem említvén, nyilvánvalóan csakis ezeket, vagyis a „volt magyar királyság” bíróságait érti. így a 237. cikk nem ad alapot arra, hogy a volt közös hadseregbeli bírói szerveknek, valamely megszállott területen működő fóruma által hozott ítélet miatt a magyar állam ellen kártérítési keresettel lehessen élni. A 235. és 237. cikk rendelkezései egymással egybevetve a következő összefüggést adják: a 235. b) és a 237 (2) keresetőséget adnak a Vdbsgok előtt az antanthosnak olyan károk miatt, amelyeket valamely „végrehajtási cselekmény”, illetve valamely magyar bírói ítélet folytán a magyar állam régi területén szenvedett. A 235. e) és a 237 (4) ugyanilyen keresetőséget adnak az antanthosnak olyan károk miatt, amelyeket a háború folyamán az általunk megszállott területen, valamely magyar hatóság „végrehajtási cselekménye”, illetve valamely magyar bírósági intézkedés folytán szenvedett. A megszállott területen foganatosított „végrehajtási cselekmények” tekintetében ezek szerint a kárigény korlátozva van a magyar állam hatóságai által foganatosított „végrehajtási cselekményekre” épen *úgy, amint a megszállott területeken foganatosított bírói intézkedésekért való kártérítés korlátozva van a magyar bírói hatóságok intézkedéseire. Ennélfogva nincsen helye sem a 235. cikk e) sem pedig a 237. cikk 4. bek. alapján vegyes döntőbírói keresetőségnak a magyar állammal szemben olyan „végrehajtási cselekmények” illetve olyan bírói intézkedések okozta károk miatt, amelyek az általunk megszállva tartott területen, azonban nem magyar hatóságok (bíróóságok), hanem a volt monarchia volt közös hatóságai (a volt közös hadsereg szervei) által okoztak.* Ez az álláspont félrenemérhető határozottsággal nyert elvi kifejezést a *jugoszláv-osztrák* Vdbsgnak a Wapa c/a Osztrák állam perben hozott elutasító Ítéletében (Rec. III—720). A tényállás néhány sorban összesűrítve a következő: Felperesnek nagyobb nyomdaüzeme volt Belgrádban, amelyből a háború folyamán a megszálló osztrák-magyar csapatok szervei 34 gépet értékesítettek, amelyeket a háború után felperes Wienben talált meg, egy ottani nyomdaüzemben. Egyéb üzemberendezési dolgokat is rekviráltak a megszálló csapatok felperestől. A gépekre felperes előbb a restitucionális eljárást indította meg; ettől azonban később elállott és a Vdbsgnál kártérítés iránt perelt. A tényállás kiegészítéséhez tartozik még a következő: A háború folyamán az osztrák-magyar és a német hitelezői érdekeknek a katonailag megszállott területen való biztosítására egy külön szerv létesített: „Gläubiger Schutz-Zentrale für die südöstlichen Okkupationsgebiete” elnevezéssel. Ennek a védegyletnek a kérelmére a Szerbiában levő megszálló csapatok parancsnoksága egy ügyvéd-főhadnagyot „Zwangsverwalter”-nek nevezett ki a hitelezői érdekek érvényesítésére. A kinevezett katonai személy az 1916

ápr. 10-iki főparancsnoksági rendelet értelmében látta el tisztét. A megszállott területek kiürítése előtt a fentemlített 34 gép nyilvános árverésen eladott Sch. wieni lakosnak 40.000 K-ért, aki utóbb továbbadta ezeket F. és W. wieni cégnek 240.000 K-ért. Vevők is mint II. r., illetve III. r. alperesek perbevonattak felperes által.

A 235. cikk e) alapján támasztott kereseti követelés elbírálása körül a Vdbsg ítélete egy elvi kérdést tesz vizsgálódása tárgyává; nevezetesen azt: felelős-e a mai osztrák állam (felelős-e a mai magyar állam) a volt osztrák-magyar közös hatóságok által a katonailag megszállva tartott területeken fogatosított háborús intézkedések által okozott károkért? Az Ítélet elvi tisztasággal dönti el a kérdést és pedig: nemlegesen.

Ahhoz, hogy a 235. cikk e) pontja alapján felelősség legyen megállapítható, — mondja az ítélet — az volna szükséges, hogy felperes gépei „a volt osztrák-magyar kormány hatóságai” által árvereztettek legyen el. Ám az ügy körülményei azt mutatják, hogy ez az eset nem forog fenn, ellenkezőleg: a perbeli adatok alapján az következik, hogy az eladást V. főhadnagy fogatosította, aki erre a célra a belgrádi katonai parancsnokság, vagyis nem valamely osztrák hatóság, hanem egy osztrák-magyar hatóság rendelt ki. Azt lehetne kérdezni, hogy a st.-germaini szerződés 252. cikk e) pontban foglalt ezen kitétel: „a volt osztrák császári kormány hatóságai” nem olyan módon értelmezendő-e, hogy ez a régi osztrák-magyar hatóságokra is vonatkozik? mert enélkül a st.-germaini szerződés 252. e) és a trianoni szerződés 235. cikk e) egybevéve meglepő eredményre vezet. A békeszerződések szövege valóban nyújt jogorvoslatot a Vdbsgok előtti kereset alakjában; a st.-germaini szerződés 252. cikk e) p. abban az esetben, amikor a „végrehajtási cselekmény” valamely antanthonos terhére a régi osztrák hatóságok által fogatosított; a trianoni szerződés 235. cikk e) p. ugyanilyennemű intézkedések által antanthonosoknak okozott károk esetében, hogyha ezek a régi magyar kormány szervei által okozottak. Ezzel szemben sem az egyik, sem a másik rendelkezés nem gondoskodik kifejezetten az olyan cselekmények okozta károkról, amelyek a régi osztrák-magyar kormány hatóságai által okozottak. A st.-germaini és a trianoni szerződések alaposabb tanulmányozása meggyőzhet arról, hogy ez a rendszer a szerződő hatalmak által tudatosan választott. Alig lehet kétséges, hogy ha a szerződő hatalmak felelőssé akarták volna tenni Ausztriát a régi osztrák-magyar kormány által fogatosított intézkedésekért, úgy nyilván felemlítették volna a st.-germaini szerződés 252. e) pontban a régi osztrák-magyar kormányt is, ugyanúgy, amint ezt tették például a st.-germaini szerződés 250. cikke utáni függelék 1. § 2. bekezdésében. Sőt mi több, ha elfogadnók azt, hogy a 252. cikk e) pontban ezen kifejezés alatt: „les autorités de l'ancien gouvernement autrichien” (a régi osztrák kormány hatóságai) a régi osztrák-magyar

kormányzat szervei is értendők volnának: úgy ugyanazon értelmezést kellene adnunk a trianoni szerződés 235. cikk e) pontban foglalt ezen kitételnek „les autorites de l'ancien gouvernement hongrois” (a régi magyar kormány hatóságai) is. Vagyis másképpen kifejezve, az az antanthonos, aki megszállott területen valamely végrehajtási cselekmény folytán károsodást szenvedett a volt osztrák-magyar kormány hatóságai részéről: úgy az osztrák állam ellen, mint a magyar állam ellen kártérítési követelést támaszthatna. Ilyen egyetemleges felelősség nem volna kizárható „a priori”. Ámde nem látszik elfogadhatónak, hogy a békeszerződések signatarius hatalmai ilyen egyetemleges felelősségefakartak volna kreálni a mai Ausztria, illetve a mai Magyarország terhére. Épen ellenkezőleg: *a st.-germaini és a trianoni szerződések általános tendenciája* mindazon esetekben, amelyekben a vegyes döntőbíróóságokra bízák azt a feladatot, hogy az Ausztria ellen, illetve Magyarország ellen támasztott kártérítési követelésekről és különösen is a X. rész IV. címe alá eső kárigényekről ítéelkezzenek, az volt: *megosztani a felelősséget Ausztria és Magyarország között*. Ami a kivételes háborús intézkedéseket (mesures exceptionnelles de guerre) illeti, a st.-germaini szerződés 249. e) Ausztriát csakis azokért a károkért teszi felelőssé, amely károk a régi osztrák császárság területén okoztattak antanthonosok javaiban. Viszont Magyarország a trianoni szerződés 232. e) cikkben csakis azon károkért van felelőssé téve, amelyek a magyar királyság régi területén okoztattak antanthonosok javaiban. Ugyanez a területi kritérium nyer alkalmast annak a felelősségnek a szétválasztására is, amely Ausztriát, illetve Magyarországot a st.-germaini szerződés 252. b), illetve Magyarországot a trianoni 235. b) alapján terheli.

A területi elkülönöztetésnek ez az elve nem lévén alkalmazható azon „végrehajtási cselekményekre”, amelyek megszállott területen foganatosítottak: a békeszerződés szerzői más megoldáshoz fordultak. A st.-germaini szerződés 252. e) olyan intézkedéseket tárgyaz, amelyek „a volt osztrák császári kormány” által foganatosítottak; míg a trianoni szerződés 235. cikk e) olyan intézkedésekről beszél, amelyek a „rég magyar kormány hatóságai” által foganatosítottak. Már most ilyen körülmények között nemcsak a Bs. fentebbidézett 252. e) (trianoni 235. e) világos szövegét sértené, hanem a szerződő hatalmak nyilvánvaló intenciójával is ellenkeznek, hogyha a mai Ausztriát és a mai Magyarországot egyetemleges felelősséggel akarnák terhelni a 252. e) (235. e) alapján a megszállott területeken a volt osztrák-magyar monarchia közös hatóságai által foganatosított végrehajtási cselekményekért. Minden esetben, amelyben arról van szó, hogy a régi osztrák-magyar hatóságok a katonailag megszállva tartott területeken valamely „végrehajtási cselekményt” foganatosítottak, lettlégyen az akár „kivételes háborús intézkedés”, akár pedig „kisajátítási intéz-

kedés” — a IV. cím ut. függelék 1. és 3. §§-ai értelmében — mindig abból kell kiindulnunk, hogy a szerződő hatalmak a felelősséget megakarták osztani Ausztria és Magyarország között. A st.-germaini szerződés 252. cikk e) p. (trianoni 235. e) nem nyújt tehát támpontot a Vdbsgnak arra, hogy a kereseti 34 gép eladásáért az osztrák állam ellen marasztaló ítéletet hozhasson.

Ezen elvi tisztasággal megfogalmazott Ítélet megerősíti a 235. cikk e) p. tartalmának fentebbadott értelmezését és így eredményként levonhatjuk azt a megállapítást, hogy a vegyes döntőbíróság elvi álláspontja szerint *nincsen helye a magyar állammal szemben a trianoni szerződés 235. cikk e) pontja alapján sem kártérítési keresetnek olyan károkért, amelyek katonailag megszállott területen az osztrák-magyar monarchia volt közös hatóságai (a volt közös hadsereg szervei) által okozottak.*

IV. FEJEZET.

Hatásköri vitakérdések.

(A trianoni szerződés 239. cikk b) pont 2. bekezdése.)

A trianoni szerződés 239. cikk b) 2 — tudvalevőleg — általános jellegű rendelkezést tartalmaz, amelynélfogva a trianoni szerződés hatálybalépte előtt létrejött szerződések körül keletkezett jogviták a vegyes döntőbíróóságok hatáskörébe vannak utalva, ha az elbírálás tárgyát tevő szerződésben egyik oldalon magyarhonos és a másik oldalon antanthonos állanak egymással szemben. Szószereint: „Az a) pont értelmében felállított vegyes döntőbíróóságok a III., IV., V. és VII. címek rendelkezései szerint hatáskörükbe utalt vitás kérdésekben Ítélnék. Ezenfelül vegyes döntőbíróóság jár el a jelen szerződés életbeléptetése előtt a szövetséges és társult hatalmak állampolgárai és a magyar állampolgárok között kötött szerződésekre vonatkozólag felmerült mindennemű vitás kérdésben, azoknak a kérdéseknek kivételével, amelyek valamely szövetséges társult vagy semleges hatalom törvénye értelmében e hatalmak nemzeti bíróságainak hatáskörébe tartoznak. Ilyen esetben a vitás kérdést a vegyes döntőbíróóság kizárásával az illető nemzeti bíróság dönti el. A szövetséges és társult hatalom érdekelt állampolgárának joga van az ügyet a vegyes döntőbíróóság elé vinni, feltéve, hogy a saját hazája törvénye ezt nem tiltja . . .”

Ennek a szerződési cikknek (mint a Bs. számos más cikkelyének is) jogásziatlan szövegezése — amely az eredeti szövegben époly kevésbé szabatos mint a fordításban — nagyon sok jogvitára adott okot úgyszólván valamennyi döntőbíróóság előtt.*

Az idevágó jogviták különösen három kontroversia körül mozognak. Az egyik kontroversia abból keletkezett, hogy a fentidézett szöveg az *antantállamok belföldi bíróságai és a vegyes döntőbíróóságok között konkurráló hatáskört tesz lehetővé*. Ebből a hatásköri konkurrenciából merült fel vitakérdés „Europäische Petroleum Union c/a Soc. an. pour la vente du pétrole” perben a belga-német Vdbsg előtt.**

* Felemlítést érdemel, hogy maguk a vegyes döntőbíróósági ítéletek is panaszkodnak a békeszerződések jogásziatlan szövegezése miatt. Így Loy et Markus ügyben a cseh-német Vdbsg: „La prudence commandite par la rédaction souvent peu précise du texte français . . .” (Recueil 111—1005).

** Ismertette: Kráhl: „A francia-magyar és a belga-magyar Vegyes döntőbíróóság” 74. old.

Analog jogvita adódott Banque Mayer c/a Gebrüder Weil ügyben (Recueil III—639) a *francia-német* Vdbsg előtt. A perbeli tényállás itt röviden a következő: Alperesek — minthogy minden vagyonuk kényszerrendszabályok alá vonatott — egy Scheur nevű elsassinak közvetlen adósként való szerepeltetése mellett kezesi minőségben hitelt szereztek a Meyer banktól (felperestől). Ezt követően alperesek — mint németek — kiutasítottak Elsassból. Teljesítés lehetősége előtt távoznok kellett. Felperes a strassburgi bíróságtól mulasztási ítéletet szerzett alperesek ellen, azonban ez az ítélet Németországban nem volt végrehajtható. Keresettel fordult tehát a Vdbsghoz, hogy ítéletileg tiltsa meg a német Reichsausgleichsamtnak, hogy bármit is fizethessen alperesnek mindaddig, amíg alperes a felperesnek nem teljesített. In subsidio: adjon exequaturt a francia mulasztási ítéletre. A Vdbsg a keresetet elutasította, anélkül, hogy érdembe bocsátkozott volna már azon alapon, hogy felperes a vers. szer. 304. cikk b. p. 2. alapján jogosult volt választani a belföldi bíróság és a Vdbsg között; ezzel a választási joggal élve a belföldi bíróság előtt indított pert, ennélfogva konsumálta a keresetindítási jogát és most már nem térhet vissza a Vdbsg előtti perútra. Antantbíróságoknak a Vdbsggal való konkurenciája a reciprok vonatkozásban is felmerülhet, jelesül akkor, hogyha az antanthonos mint alperes szerepel a perben. Kérdéses lehet, hogy ez az antanthonos alperes lemondhat-e hatályosan a 239. b) 2. pontban javára biztosított nemzeti bírósági hatásköréről, vagyis hatásköri kifogást emelhet-e a nemzeti bíróság ellen? Ez a kérdés felmerült Kirschbaum c/a Goldstein ügyben a *román-német* Vdbsg előtt. (Rec. IV. évf. 855. old.) A perbeli tényállás itt röviden a következő: Felperes a román honosságú, de már 3 év óta párisi tartózkodású alperest a párisi bíróság előtt perelte abból kifolyólag, hogy őt még 1918 novemberben Bukarestben megbízta, hogy számára 40 drb Steana részvényt vegyen. Alperes illetékességi kifogást emelt, mert — úgy mond — románhonos és az ügylet is Romániában jött létre és így a francia bíróság előtt nem perelhető. Felperes erre a Vdbsg előtt indított keresetet. A Vdbsg egymagában azt a tényt, hogy alperes a francia bíróság ellen hatásköri kifogást emelt, nem tartotta elegendőnek annak megállapítására, hogy alperes egyben lemondott az antantbírósági hatásköréről is, mert ezzel még a saját hazájának (Románia) birói hatásköréről való lemondás nincsen igazolva. A Vdbsg tehát előbb megállapíttatni kívánta azt, hogy van-e alperesnek Romániában általában lakóhelye? Igenleges esetben ugyanis a román bíróság prioritását kívánta elismerni. A további eljárás során megállapítást nyert, hogy alperesnek Romániában nincsen lakóhelye, amire a Vdbsg az 1924 november 10-iki ítéletében megállapította a maga hatáskörét. Ezen ítéletekből megállapítható, hogy a Vdbsgnak az az álláspontja, hogy az antanthonos akár felperesi, akár alperesi minőségben szerepel a 239. cikk b. 2. alapján indított

perben: lemondhat az antantállam nemzeti bíróságának illetékességéről a Vdbsgi illetékesség javára. Ez ítélkezés verifikálja azt a jogfelfogást, hogy a 239. cikk b. 2 alá eső ügyekben a peres felek prorogálhatják a Vdbsg hatáskörét.*

A második kontroversia azáltal adódott, hogy *konkurrencia lehetséges a Vegyes döntőbíróságok hatásköre és a legyőzött állam belföldi bíróságának hatásköre között*; helyesebben azáltal, hogy a győztes állam honosa a Bs. hatálybalépése után a Vdbsg kikerülésével a legyőzött állam illetékes belföldi bírósága elé viheti a pert. A kontroversia akörül forgott, hogy ezen ténye által a vegyes döntőbíróság előtti kereshetőség konsummálva van-e? Ez a kontroversia felmerült Wildermann c/a Traun ügyben (Rec. IV—852) és Kirschen c/a Sobotka ügyben (Rec. IV—858); mindkettő a *román-német* Vdbsg előtt. Az előbbi ügy alább — más vonatkozásban — fog ismertetést nyerni, az utóbbi ügy tényállása röviden a következő: Felperes Jassy-ban született és a világháború folyamán a román hadseregben szolgáit, minélfogva az 1919 május 28-iki román „décret-loi” értelmében a román honossághoz való jogát megszerezte. A kereset szerint 1915 őszén alperessel gabonaszállítási szerződést kötött, amelynek értelmében waggononként 100 leu bizományi díj illette felperest. A kereset szerint ez alapon 20 millió 600 ezer leu illeti, amelyből 300 ezret megkapott. Felperes előbb a Landgericht Berlinnél indított keresetet, amely számos tanú kihallgatását rendelte el a perben. 1923 ápril. 27-én felperes a román-német Vdbsg előtt indított keresetet és a német bíróság előtt maga kifogást emelt a német bíróság hatásköre ellen. Alperes a Vdbsgi kereset ellen hatásköri kifogást emelt azon alapon, hogy felperes a német bíróság előtt indított keresete által konsummálta a részére a vers. szerz. 304. cikk b) 2. p. értelmében nyitvavevő választási jogot és azzal, hogy a német bíróság előtt lépett fel, lemondott a vdbsgi hatásköréről a német birói hatáskör — alperes természetes bírósága — javára.

A Vdbsg elemzés tárgyává tette a kérdés elvi részét, nevezetesen azt, hogy általában lemondhat-e az antanthonos a vdbsgi hatásköréről a legyőzött állam bírósága javára? Elemzés tárgyává tette továbbá azt, hogy történt-e „in conereto” ilyen lemondás? Az elvi kérdést igenlegesen válaszolja meg az ítélet. A Vdbsg hatáskörét megállapító rendelkezések anyagi hatásköri szabályok. Azonban nincsen alap arra, hogy ezeket absolutaknak és nyilvánjogi természetűeknek tekintsük, ami egyébként rendszerint együtt szokott járni ezen hatásköri szabályokkal. („. . . des normes de compétence matérielle. Il n'y a pas lieu toutefois de leur recon-

* Lásd erre vonatkozóan: Kráhl: „Lehet-e a Vegyes döntőbíróság hatáskörét prorogálni?” („Békejog” 1922. évf. júniusi szám) ahol ez a kérdés szintén igenlegesen értelemben van megoldva.

naître le caractère absolu d'ordre public . . .”) A közönséges jogban az állam meghatározza a különböző hatásköröket és a különböző hatáskörök szerint állapítja meg a bíróságok összetételét és a közérdek követeli, hogy a felek ne módosíthassák a meghatározott tagozatokat. A vegyes döntőbíróság „raison d' être”-je más. Nem az összetétel teszi alkalmasabbá a rendes bíróságnál arra, hogy a jogviták bizonyos nemeiben ítélkezzenek. A legkülönbözőbb fajú jogviták vannak a Vdbsg elé utalva és gyakran a Vdbsg kevésbé alkalmas a helyi körülmények mérlegelésére és a belföldi jogszabályok értelmezésére, mint a nemzeti bíróságok. A Vdbsgok egyedül azon célból létesítettek, hogy az antanthonos peresfelet a német bíróságok hatásköréből kivonják, mivel a szövetségesek attól féltek, hogy az egykori ellenség elleni ellenszenv (ressentiment) befolyásolhatná ezeknek a bíróságoknak a döntését. Elsősorban tehát az antanthonosok számára engedett előnyről van szó. Ha az antanthonosok valamelyike önmaga le akar mondani ezen előnyről és bizalommal van a német bíróságok pártatlansága iránt, úgy nincsen olyan közérdek, amely ez ellen akadályt vethetne.

Arra a második kérdésre, hogy in concreto történt-e ilyen lemondás? A Vdbsg nemlegesen válaszol, mert a lemondásnak határozottnak kell lennie; ez lehet ugyan hallgatólagos is, azonban ilyenkor olyan ténynek kell fenforognia, amelyből egészen biztos következtetést lehet levonni. In concreto a berlini Landgericht előtt a kereset 1919-ben indult, vagyis olyan időpontban, amikor még egyetlen vegyes döntőbíróság sem volt megalakulva; ennél fogva abból a tényből, hogy felperes a német bíróság előtt indított keresetet: nem lehet a Vdbsgi hatáskörrel szemben joglemondó szándéka következtetni. A harmadik kontroversia azon kérdés körül támadt, hogy mely időpontban kellett a vitás szerződés ügyletkötő feleinek a 239. b) 2-ben körülírt vegyes állampolgársági kvalifikációval birniok? Közelebről megjelölve a kontroversiát: *vájjon a keresettel megragadott vegyes döntőbíróság hatásköréhez szükségelt vegyes honosságnak a vitássá tett szerződés megkötése időpontjában kellett-e fenforognia? vagy pedig ennek a honossági kvalifikaiionak a békeszerződés hatálybalépése időpontjában kellett a peres felekben meglennie?* Vagy végül, sem az egyik időpont, sem a másik időpont nem mérvadó, hanem mértékadó a döntőbíróság előtti keresetindítás időpontja? Nyilvánvaló, hogy az utolsó helyen emiített, látszólag akadémikus jellegű kontroversiának messzekiható gyakorlati fontossága van, mert abban az esetben, hogyha az ügyletkötő felek vegyes honosságának már az ügyletkötés időpontjában fenn kellett állnia: úgy azok a peres felek, akik csak a békeszerződés által szereztek meg valamely antantállam honosságát: a trianoni szerződés 239. cikk b) 2 alapján nem léphetnek fel a Vdbsgok előtt. Ami gyakorlatilag annyit jelentene, hogy azok az ügyleti felek, amelyek valamely elszakadt országterületen, a trianoni szerződés

rendelkezései folytán ipso facto — vagy annál inkább utólagos naturalisais útján — szereztek új állampolgárságot valamelyik utódállamban: a trianoni szerződés hatálybaléptét megelőző időben valamely magyar honossal kötött szerződésből kifolyólag keletkező jogvitát nem vihetik a vegyes döntőbírótság elé, hanem a rendes bíróságok előtt az általános illetékességi szabályok alapján kell, hogy pereljenek; és megfordítva is.

Ennek a kontroverziának, épen ránk nézve, azon szomorú ténynél fogva, hogy hazánk területének kétharmadrésze szakítottat el: különösen nagy hordereje van. Az alábbiakban az a judikatúra van ismertetve, amely ebben a vitakérdésben a vegyes döntőbírótságok előtt eddig kialakult.

A kontroverzia legelőször tulajdonképen a *belga-német* Vdbsg előtt merült fel Peeters, von Haute et Duyver c/a Trommer et Gruber perben (Rec. II. évf. 384. old.). Ebben az ügyben azonban a jogvita egy egészen különleges alakban adódott. A perbeli tényállás csupán annyiban nyer itt megvilágítást, amennyiben az itt tárgyalt jogvitával összefügg. A per alapjául szolgáló ügylet a háború előtt, 1914 június 22-én, kötött peres felek között Belgiumban. A felperes cég tagjai belga honosok voltak és maradtak is; alperes közkereseti társaság két tagja közül az egyik (Gruber) német állampolgár volt, míg a másik „heimatslos”; a cég székhelye és üzleti telepe Belgiumban lévén azonban, az akkor — a háború előtt — hatályban levő belga törvények értelmében ez a közkereseti társaság belga honosnak minősült. A háború folyamán nem is alkalmazhattak ellene kényszerrendszabályokat. Ellenben a fegyverszünet megkötése után hozott belga törvények (különösen az 1919 augusztus 20-iki belga törvény) értelmében ez a cég ellenséges (német) honosnak volt tekintendő és mint ilyen felszámolás alá került (versaillesi szerz. 297. b.). Ezen felszámolás során indított pert felperes a kényszerfelszámolás alatt álló alperes társaság és annak saját személyében is felelős tagja (Gruber) ellen.

Előállott tehát a következő jogi helyzet: elbírálás tárgyát képezte egy jogügylet, amely annak idején (a háború előtt) olyan ügyleti felek között kötött, amely ügyleti felek mindkettő — az akkor hatályos belga törvények értelmében — belgahonosoknak voltak tekintendők; amely ügyleti felek közül azonban az egyik fél (alperes), az időközben (1919-ben) hozott belga törvény értelmében némethonosnak volt tekintendő.

Alperes hatásköri kifogást emelt és pedig kettős okból; mert azt vitatta, hogy az 1919 augusztus 20-iki belga törvény (illetve felhívott egyéb belga jogszabályok) által alperes cég nem vált némethonossá és legfeljebb a kényszerfelszámolás tekintetében (vers. szerz. 297. b) kezelhető ellenséges honos gyanánt, ellenben a háború előtt kötött ügyletek elbírálása szempontjából (vers. szerz. 304. b, 2) nem tekinthető ellenséges honosnak, hanem megmaradt

annak, ami az ügylet megkötése idejében volt, — belgahonos — aminélfogva a per tulajdonképpen két belgahonos között folyik, amely perben a Vdbsg nem bír hatáskörrel. A hatásköri kifogás második alapja az volt, — és ez az, ami bennünket ezúttal közelebből érdekel, — hogy a vers. szerz. 304. b) 2. helyes értelmezése szerint, a Vdbsg hatáskörének megalapításához az szükséges, hogy a per alapjául szolgáló ügylet szerződéskötő felei között, a vegyes honosságnak a szerződéskötés időpontjában kellett fenforognia; már pedig a per alapjául szolgáló szerződés megkötése időpontjában (1914. jun. 22.) mindkét ügyleti fél, az akkor hatályos belga törvények értelmében belgahonos volt és ezen az alaptényen nem változtathat az a körülmény, hogy későbbi módosító belga törvények folytán az alperes közkereseti társaság elvesztette belgahonosságát és némethonosnak minősített. A Vdbsg (elnök: Moriaud) mindkét hatásköri kifogással behatóan foglalkozik a határozat indokolásában. Csupán mellékesen legyen itt megjegyezve, — mert jelenlegi tárgyunkra csak a második kifogás bír jelentőséggel, — hogy az első pergátló kifogást elvető indokolás bár jogászai munka, mégsem meggyőző erejű. A második pergátló kifogás egyenesen belevág a jelen fejtegetések anyagába és pedig olyan alakban, hogy alperesek a pergátló kifogások alapjául a 304. cikk b) 2. pontjának olyatén értelmezését vették, amely szerint az ügyletkötés időpontjában kellett fenforognia a szerződő felek vegyes honosságának. Ezzel szemben már most a Vdbsg ezt az értelmezést és az erre alapított kifogást elveti és pedig a következő indokolással: „... on peut se demander, si aux termes de l'art 304 b, 2 al. du Traité de paix le Tribunal arbitral mixte est compétent lorsqu'un contrat a été conclu entre personnes qui au moment même de la conclusion du contrat ressortissaient toutes deux à des puissances alliés, mais dont l'une est devenue allemande *avant la mise en vigueur du Traité*; ... la lettre du Traité s'accommode également des deux interprétations, puisque, même, si l'une des parties n'est devenue allemande que pendant la guerre, on peut dire qu'un différend s'est élevé relativement à un contrat conclu par un ressortissant allié et un ressortissant allemand avant la mise en vigueur du Traité de paix . . .” Vagyis az indokolás is koncedálja, hogy a békeszerződés betűje egyaránt enged teret mindkét értelmezésnek, mert abban az esetben is, hogyha az ügyleti felek mindketten az ügyletkötés időpontjában antanthonosok voltak és, hogyha az ügyleti felek egyike csak a háború folyamán vált német honossá, elég van téve a 304. b) 2. szövegének, épen úgy, minthogyha az ügyleti felek között már eredetileg — az ügyletkötés időpontjában — forgott volna fenn a vegyes honosság. Az indokolás további okfejtésében azután ki van fejtve a 304. b) 2. rendelkezésében foglalt az a perjogi gondolat, amely a Bsz. szerzőit vezette. Ez a gondolat az volt, hogy a német bíróságokat elfogultaknak vélte olyan peres

kérdések eldöntésében, amelyekben egyik részen némethonos és a másik részen antanthonos áll egymással szemben és az antanthonos peres felek bírói védelme céljából utalta a Bsz. ezen pereket a Vdbsg elé. Minthogy pedig ezen gondolat alapulvétele mellett a háború folyamán beállott vegyes honosság esetében épen olyan indokolt ez a hatásköri védelem, mint azon esetben, hogyha már az ügyletkötés időpontjában fenállott volna a vegyes honosság: ennél fogva a 304. cikk b) 2. pontjának — ellentétben az alperesi értelmezéssel — azon jogértelmezést tulajdonítja a Vdbsg, hogy a döntőbírói hatáskör megalapozásához, a peres felek vegyes honosságának a háború folyamán is — de békekötés előtt be lehetett következnie. Röviden: a vegyes döntőbírói hatásköre a 304. b) 2. alapján fenforog, hogyha a szükségelt vegyes honosság a békekötés időpontja *előtt* következett be.

A belga-német Vdbsg ezen állásfoglalása megrögzítést igényel és pedig azért, mert kettős jogi tartalmat foglal magában: a) elveti azon jogértelmezést, amely szerint az ügyletkötő feleknek már az ügyletkötés időpontjában a döntőbírói hatáskör megalapozásához szükséges vegyes honossággal kellett bírniok és a Vdbsgi hatáskör megalapozásához megelégszik azzal, hogy a szükségelt vegyes honosság a háború folyamán következett be: b) ha a felek között az ügylet megkötése időpontjában nem forgott fenn a szükségelt vegyes honosság, úgy annak a *háború folyamán* kellett bekövetkeznie, vagyis a *békekötés időpontja előtt*, nem pedig a békekötés időpontjában.

A belga-német Vdbsg ittkörvonalazott jogi felfogásának első része úgyszólván az összes döntőbírói hatóságok által elfogadatra talált; ellenben ennek a jogi felfogásnak a második része körül ellentétes jogi állásfoglalások vannak a döntőbírói hatóságok Ítélezésében. Mindkét megállapítást legyen szabad konkrét jogesetekkel illusztrálni.

A kontroversia az *angol-német* Vdbsg előtt is felmerült és pedig egy különleges — azt lehetne *mondani*, hogy ellentétes irányú — vonatkozásban. E helyütt a perbeli tényállásnak csak az a része nyer ismertetést, amelyik a jelenlegi fejtegetések tárgyával kapcsolatos. National Bank of Egypt c/a Darmstädter National Bank és Német állam perben (Recueil IV—233) alperesek hatásköri kifogást emeltek azon alapon, hogy a felperes cég a *kereset-indítás időpontjában* nem volt már angolhonos. Egyiptom ugyanis az 1922 márc. 16-iki angol kormánynyilatkozat értelmében önálló állam lett és Nagybritanniának Egyiptom felett gyakorolt protektorátusa ezzel megszűnt. (A döntőbírói határozat ennek a kormánynyilatkozatnak a szövegét reprodukálja.) A per tárgyánál fogva az alperesi kifogás megemeltetett úgy a vers. szerz. 297 e) pontjára (és a 296. cikkére vonatkozóan), mint a 304. cikk b) 2. pontjára vonatkozóan is. A döntőbírói határozat valamennyi vonatkozás-

ban elveti a hatásköri kifogást azon indokolással, hogy a hatáskör megalapozásához szükségelt vegyes honosság a versaillesi szerződés hatálybalépése időpontjában fenállott és az a körülmény, hogy az angol protektorátus, ezt követő időpontban megszűnt Egyiptom felett, nem szünteti meg a döntőbírótság előtti kereshetőséget. Ez a határozat tehát elsősorban nemlegesen dönti el azon jogértelmezési alternatívát, amely szerint a szükségelt vegyes honosság fenforgásának kérdése a keresetindítás időpontja szerint volna elbírálandó. Fennmarad ekképen még két jogértelmezési alternatíva: 1. a vegyes honosság kérdése a peressé vált ügylet megkötésének időpontja szerint bírálendő el; 2. a vegyes honosság kérdése a békeszerződés hatálybalépésének időpontja szerint bírálendő el.

A két alternatíva közül a döntőbírótság a 304. b) 2. p.-nak olyan értelmezést tulajdonít, hogy a döntőbírószági hatáskör megalapozottsága, illetve a vegyes honosság fenforgása szempontjából nem az az időpont releváns, amely időpontban a peres felek közötti jogügylet megkötött (... the conclusive date is not the day when the contract came into existence . . .), hanem a döntőbírószági hatáskör a 304. b) 2. p. alapján helyet fog olyan személyek jogvitáiban, amely személyek között *a békeszerződés hatálybalépése időpontjában* forgott fenn a szükséges vegyes honosság („ . . . between such persons as were respectively nationals of the Powers concerned *at the moment when the Treaty was to come into force . . .*”). Habár ennek a döntőbírószági állásfoglalásnak jogászai értékéből sokat von le az a körülmény, hogy további érvekkel nincsen támogatva, hanem egyszerűen utalás történik más döntőbírószági határozatokra (és ezek között éppen a fentebb ismertetett belga-német Vdbsgi határozatra), mindazonáltal annyi ebből is kitűnik, hogy a fentebbi belga-német ítéleti állásfoglalásnak első felét az angol-német Vdbsg is magáévá tette.

A belga-német Vdbsg fentebb ismertetett jogértelmezésének első részével azonos álláspontot foglalt el a *jugoszláv-német* Vdbsg is Peinitzsch c/a Német állam és Bleichroeder bankház perben (Rec. II. évf. 610), azonban abban a további kérdésben, hogy vajjon a békeszerződés *hatálybalépésének időpontja előtt*, vagy pedig a *hatálybalépés időpontjában* kell-e fenforognia a szükséges vegyes honosságnak? ellentétben a belga-német határozat felfogásával, ügyszóval, hogy a honossági minősítésnek a békeszerződés hatálybalépése *időpontjában* kell fenforognia. A döntés megvilágítása céljából szükséges a perbeli — nagyon kuszált — tényállás ismertetése is; ez az ismertetés azonban a tényállásnak csupán azon részére fog szorítkozni, amely a hatásköri kérdésben hozott döntés megértéséhez szükséges. Felperes 1873-ban született osztrák területen (Karinthiában), majd pedig egy másik osztrák községben nyert illetőséget, amely utóbbi község is a st.-germaini szerződés által az S. H. S. királysághoz csatolt osztrák területen fekszik. 1918 május 29-én

egy Stempel nevű berlini úrral szerződést kötött egy Berlinben nyitandó képkereskedés közös folytatására. Felperes szerint ez társas szerződés volt; míg alperesek szerint szó sem lehet társas viszonyról, hanem egyszerű alkalmaztatást viszony állott fenn. Ez a Stempela Bleichröder bankcégtől — harmadik közbenjöttével — tilos utón szerezte meg a társasági betétjét és amikor ez kiderült, akkor — felperes szerint — az üzletet átadta a Bleichröder bankcégnek, amely utóbbi — állítólag — fegyveres erőt vett igénybe, hogy felperest üzletéből kizárja. Ez 1918 decemberben történt. Ezen tények alapján a Bleichröder-céggel szemben a vers. szerz. 304. b) 2. p.-ra támaszkodva, a német állam ellen pedig az — állítólagos — kivételes háborús rendszabályok alkalmazása miatt a 297-e) p.-ra támaszkodva indított keresetet. Mellőzve itt a — meglehetősen ingatag — kereseti tényállításokra vonatkozó quiproquo-t: alperesek hatásköri kifogást emeltek azon alapon, hogy felperes a vers. szerződés hatálybalépésének időpontjában (1920 január 10) nem volt antanthonos, mert amennyiben az S. H. S. királyság honosságát meg is szerezte, úgy ez csak a st.-germaini szerződés által (tehát 1920 július 16) következett be, aminélfogva a hatásköri előfeltételek hiányoztak. Ez a hatásköri kifogás mindkét kereseti alap ellen megemeltetett. A Vdbsg (elnök: Logoz) mindkét kereseti jogcím ellen emelt hatásköri kifogásnak helyt adott. E helyütt azonban csak a 304. b) 2. p.-ra vonatkozó elutasítás indokai lesznek ismertetve. Az indokolás koncedálja, hogy a 304. b) 2.-nek szövege teret enged olyan értelmezésnek is, amely szerint a Vdbsgi hatáskör megalapozása céljából a peres feleknek a vitás ügylet megkötése időpontjában („au moment où le contrat a été conclu . . .”) kellett már a szükségelt honossági kvalifikációval bírniok. Ha a Vdbsg ezt az értelmezési alternatívát venné alapul, úgy már magának a kereseti tényelőadásoknak alapján el kellene utasítania felperest. A 304. b) 2. p. azonban teret enged egy másik jogértelmezésnek is, „qui semble répondre plus exactement à la raison d'être de cette clause du Traité.” Ezen utóbbi értelmezési alternatíva szerint a peres feleknek a Bsz. hatálybalépési időpontjában („au moment de la mise en vigueur du Traité”) kellett a szükséges honossági kvalifikációval bírniok. A Vdbsg ezt az értelmezést tette magáévá. Itt azután jogászai vizsgálat alá veszi felperes jogi allegatáit és ezek elvetése után arra a konklúzióra jut, hogy felperes a jugoszláv honosságot csak a st.-germaini szerződés alapján (tehát 1920 július 16-án) szerezte meg, aminélfogva a vers. szerződés hatálybalépése időpontjában (1920 január 10) nem volt az S. H. S. állam honosa, aminélfogva a bíróság a hatásköri kifogásnak helyt adott.

Teljesen analog helyzet és jogkérdés adódott a jugoszlav-német Vdbsg előtt két másik perben: Radies c/a Mühlenbauanstalt G. Luther A.-Q. (Rec. 11-657) és Radies c/a Hille Werke (Rec.

11—662). Ezekben a perekben a rövid tényállás a következő: Felperes, aki opatovaci malomtulajdonos (a magyar királyságtól az S. H. S. államhoz csatolt terület) 1918 augusztus és szeptember hónapokban szerződést kötött alperesekkel malomberendezési gépek szállítására és felszerelésére. A kereseti kérelem az elmaradt szállítások teljesítésére, illetve kártérítésre irányul. Alperesek — mindkét perben — hatásköri kifogást emeltek a vers. szerz. 304. b) 2. p. alapján azért, mert a versaillesi szerződés hatálybalépése időpontjában felperes nem volt az S. H. S. állam honosa. A Vdbsg a hatásköri kifogásnak helyt adott s a felperest elutasította. Az indokolás részben teljes hűséggel a Peinitsch c/a Német állam ügy vonatkozó indokolásából van átvéve, azonban messzebbmenőleg is megvilágítja a honosságváltozás kérdését. Az indokolásnak ez a része külön kiemelést igényel, mert egy másik vonatkozásban (jelesül a csehszlovák-német Vdbsg idevágó állásfoglalásával szembehelyezve) külön jelentőséget nyer. *A Vdbsg a honosságváltozást nem a szuverénitásváltozás következményének, hanem a békeszerződések idevágó kifejezett rendelkezései folyamányának tekinti*, mert a trianoni szerződés 61. cikke (st.-germaini 70.) kifejezetten ilyképen rendelkezik: „ . . . toute personne ayant l'indigénat (pertinenz) sur un territoire faisant antérieurement parti de l'ancienne monarchie austro-hongroise, *acquerra de plein droit* ... la nationalité de l'Etat exerçant la souveraineté sur ledit territoire. . .” Ez a rendelkezés — mondja az ítélet — nem deklaratív, hanem konstitutív jellegű („ . . . valeur non pas déclarative mais constitutive . . .”), amihez hozzájárul még a trianoni szerződés 62. cikkében (st.-germaini 76.) foglalt azon rendelkezés, hogy az S. H. S. állam megtagadhatja a honosságot, hogyha a magyar fél a kérdéses átcsatolt területen 1910 január 1. után szerzett indigenatust: vagyis a honosságszerzéshez itt még külön állami aktus is szükséges. Végül a szövetséges főhatalmak és az S. H. S. állam között St.-Germainben 1919 szeptember 10-én kötött — (kisebbségi) szerződés 3. cikke értelmében az átcsatolt területek lakói az S. H. S. állam honosságát ezen — st.-germaini — szerződés hatálybalépése napján szerzik meg, ami pedig a versaillesi szerződés hatálybalépése után következett be. Ennélfogva a 304. b) 2. p. alkalmazásának előfeltételül megkívánt honosság a versaillesi szerződés hatálybalépése időpontjában nem forgott fenn és így a felperest nem illeti keresetesség a Vdbsg előtt.

Az itt ismertetett határozatokban az a jogfelfogás nyer kifejezést, hogy a 304. b) 2. p.-beli hatáskör előfeltétele az, hogy a honossági minősítésnek a Bsz. hatálybalépése *időpontjában* kellett fenforognia, holott a belga-német Vdbsg határozata szerint a honossági attribútumnak a Bsz. hatálybalépése előtt kellett fenforognia. Ez a külső látszat szerint talán homousion-homoiusion jogvita, nagy gyakorlati jelentőségűvé válik azonban, különösen az újonnan

alakult államok honosaival való vonatkozásban. Mielőtt azonban a csehszlovák honosokkal való vonatkozásokra rátérnénk, lássuk még a román-német Vdbsg idevonatkozó judikatúráját.

*

A román-német Vdbsg (elnök: Fazy) e tárgybeli ítélkezéséből a következő jogesetek vannak publikálva: Wildermann c/a Hugo Stinnes és társai (Recueil IV—842); Wildermann c/a Otto Traun (Rec. IV—852); Kirschen c/a a Sobotka (Rec. IV-858). Ezek között az itt első helyen említett Wildermann c/a Hugo Stinnes ügy tekinthető vezéresetnek, mert az ezen ügyben hozott döntőbírósi határozatban a vitás kérdés elvi alakban van felállítva és a döntőbírósi állásfoglalás jogászi gondossággal van megindokolva. Az ügy tényállása azonban egyéb nehéz kérdésekkel is komplikálva van. Az alábbi ismertetésből ezek a mellékkérdések ki vannak kapcsolva. A tényállás a következő: Felperes besszarábiai születésű vegyész mérnök; született 1863-ban, vagyis olyan időpontban, amikor Besszarábia — még a berlini szerződés előtt — Romániához tartozott volt. Annak utána, hogy Besszarábia — az 1878. évi berlini szerződés folytán — Oroszországhoz csatoltatott (1878), felperes külföldön végezte tanulmányait, nagyobbára Londonban élt és magát orosznak vallotta. 1912. évben összekötetésbe jutott Hugo Stinnes-sel, aki felperes vegyészipari találmányai iránt érdeklődött. 1912. aug. 15-ikén közöttük Londonban létrejött szerződés alapján megalapított a Deutsche Wildermann Werke Akt. Ges. (DWW) Mühlheimben, amely részvénytársaságba felperes apportként ipari szabadalmait vitte be, alperes pedig a szükséges tőkét adta. A társasági részvények $\frac{1}{3}$ részét felperes kapta és ugyanő a vállalat vezetője lett, amely célból a vállalat székhelyére költözött. Habár orosz honosnak volt ismerve, ennek dacára a háború alatt zavartalanul megmaradhatott állásában. A háború vége felé, 1918. március 5-ikén új szerződés jött létre peres felek között. Felperes 1 millió 50 ezer márka fejében lemondott szerződési jogairól. Az összeg öt egyenlő évi részletben volt részére fizetendő, amelyekből két részletet már felvett. Felperes 1921. november 28-án a Landgericht Berlin II. előtt pert indított az 1918. március 5-iki szerződés megsemmisítése és az eredeti szerződés visszaállítása iránt. A Landgericht a keresetet elutasította. Fellebbezés folytán a per a berlini Kammergericht elé került 1922. július 5-ikén. Azon időközben, amíg a per másodfokú elbírálás alatt állott, 1923. márc. 24-én felperes az időközben megalakult román-német Vdbsg előtt, a versaillesi szerződés 304. b) 2. alapján — qua román honos — keresetet indított, amely keresetben — eltérőleg a Landgericht előtt indított kersettől — nem visszahelyezést, hanem kártérítést követel. Ugyanekkor a Kammergerichtnél a fellebbezési eljárás felfüggesztését kérte a Vdbsg által meghozandó Ítéletig. A Kammergericht a fel-

függesztési kérelem dacára a fellebbezést 1923 november 10-ikén elutasította. A Vdbsg előtti perben alperes 3 kifogást emelt: 1. hatásköri kifogást azon alapon, hogy felperes nem bírt román honossággal azon időpontban, amely a vers. szerz. 304. b) 2 szerinti hatáskör megalapításához szükséges; 2. mert felperes azon ténye állal, hogy a berlini Landgericht előtt pert indított, lemondott a Vdbsg előtti keresetőségről; 3. mert „res judicata” forog fenn. A Vdbsg először az első kifogást tette elbírálás tárgyává; az 1924 november 6-iki határozat csakis ezzel foglalkozik és ezt minden vonatkozásban tisztázni törekszik. Először azt az elvi kérdést veti fel a határozat, hogy mely időpontban szükséges, hogy az antanthonosság fenforogjon, azon célból, hogy a szerződő ügyfelet a 304. b) 2 alapján keresetőség illesse? Itt elemzés alá veszi mind a három időpontot, amely figyelembe jöhetne: a) a felek közötti szerződés megkötésének időpontját; b) a békeszerződés hatálybalépésének időpontját; c) a keresetindítás időpontját. Alperes azt vitatta, hogy a hatáskör szempontjából kritikus időpont a peres ügylet megkötésének időpontja; ezzel szemben felperes azt vitatta, hogy a döntő időpont a keresetindítás időpontja. A Vdbsg mindkét peres fél álláspontját mellőzte. A felperesi álláspontot — amelyről elismeri, hogy a rendes bíróságok illetékességének elbírálása körül általában irányadónak vétetik — azért tartotta mellőzendőnek, mert a Vdbsgi hatáskör kivételes bírósági hatáskör, amely egyáltalán csak a békeszerződések által kreáltatott, a vitás szerződések megkötése időpontjában még nem is létezett, tehát csakis a Bs. rendelkezései alapján bírálható el. Ha a keresetindítás időpontja vétetnék a hatáskör alapjául, úgy tág kapu nyílhatnék visszaélések számára, mert akkor utólagos naturalisatio útján megszerezhetné az antanthonosságot valamely semleges állambeli állampolgár, sőt a legyőzött állam honosa is és így a perek ilyenmódon elvonhatók volnának természetes bíróságuktól. De nem fogadja el az alperesi álláspontot sem. Ez a mellőzés nincsen ebben az ítéletben bővebben kifejtve, hanem csupán utalás történik a cseh-német Vdbsgnak a Loy et Markus ügyben hozott ítéleti indokolására (Rec. III—998). Könnyebb áttekinthetőség okáért álljanak itt ezek az érvek. A Bs. 304. b) 2 szövege egyenlő módon és egyenlő alappal enged teret úgy az alperesi álláspontnak, mint azon jogértelmezésnek is, hogy a Bs. hatálybalépésének időpontja mérvadó. Hogy a két értelmezési alternatíva közül a helyes értelmezést megtalálja, a logikai interpretációhoz fordul és a *ratio legis-t* keresi. A *ratio legis* az volt, hogy a vegyes honosságú peres felek között a német (legyőzött állambeli) bíróságok kikerültessenek, mert a német (legyőzött állambeli bíróságokkal szemben a Bs. szerkesztői részéről elfogultság vélelmezett. Ez az elfogultság egyaránt vélelmezettnek tekintendő, akár az ügyletkötés időpontjában fennállott már a vegyes honosság, akár csak később — a Bs. hatálybalépése által —

következett be. A peres ügylet megkötésének időpontja tehát e tekintetben nem lehet releváns. Fenmarad még az a kérdés, hogy az antanthonossággal a Bsz. hatálybalépése előtt kellett-e már birni (amint ezt a belga-német Vdbsg határozata megkívánja), vagy elegendő, hogyha a Bsz. hatálybalépése időpontjában szereztetett meg az ellenséges állam honossága (amint ezt a jugoszláv-német Vdbsg a Peinitsch ügy indokolásában mondja). A Wildermann c/a Stinnes perbeli Ítélet ugyan felveti ezt a kérdést, azonban ennek jogászi megoldásába nem bocsájtkozik, hanem megelégszik annyival, hogy: „la jurisprudence jusqu'ici constante des T. a. m. s'est fixée en ce sens, qu'il suffit que la condition de nationalité soit réalisée à l'entrée en vigueur du Traité”. . . De hogy miért éppen ebben az időpontban és miért nem a Bsz. hatálybalépése előtt, vagy miért nem a Bsz. hatálybalépése előtt és a hatálybalépése időpontjában is? ezzel az indokolás adós marad. A kontrovers kérdés tehát — a birói állásfoglalás dacára — ebben a perben sem nyert eldöntést. A román-német Vdbsg azonban egy másik irányban nagyon figyelemreméltó elvi álláspontot foglalt el a vitás honosság kérdésében. Felperes, a saját románhonosságának igazolására, csatolta a román kormánynak a kormányképviselő útján tett írásbeli nyilatkozatát, amelynek értelmében felperes azon időponttól fogva, hogy Besszarábia újból Romániához csatoltatott (1918 március 27-iki és ápr. 9-iki román kir. dekrétumok), románhonossággal bir. Ez az időpont korábbi lévén, mint a versaillesi szerződésnek Románia által történt ratifikatioja (1920 okt. 14), felperes a releváns időpontban már román honossággal birt. A Vdbsg ezt a hivatalos kormánynyilatkozatot nem fogadta el döntőnek a vitás honosság kérdésében. Habár általában — mint a Vdbsg határozata is mondja — ez a kormánynyilatkozat elégségesnek tekintetik, mégis „toutefois comme la compétence matérielle du T. A. M. dépend de la réalisation de la condition de nationalité à la date exigée par l'art 304. b) 2. le T. A. M. doit à la requête du défendeur et même d'office, rechercher si et quand le droit roumain a pu conférer au demandeur la qualité que le gouvernement roumain lui reconnaît.” A Vdbsg különösen azt tette bírói kognició tárgyává, hogy nem gyakorolt-e a román kormány valamely különös kedvezményezést felperes javára, amikor annak honosságát elismerte? E végből beható elemzés alá veszi az ítélet az 1924 febr. 23-iki román honossági törvénynek és egyéb idevágó román jogszabályoknak rendelkezéseit és ezek alapján úgy találja, hogy a román kormány a román törvények alkalmazása körül nem gyakorolt felperes javára különös kedvezményezést. Azonban ennyivel sem elégszik meg az ítélet, mert vizsgálódás tárgyává teszi azt a kérdést is, hogy a besszarábiai hatóságok általában milyen gyakorlatot követnek az ott születelt, de onnan elszármazottak honossága kérdésében? Erre nézve bizonyítást rendelt el. Ez az ítélet — amely ugyan a gordiusi csomót

elvágtá — nem oldotta meg azt a kontrovers kérdést, amely a belga-német Vdbsgi ítélete (Peefers ügy) és a jugoszláv-német Vdbsg ítélete (Peinitsch-ügy) között a honosságszerzés időpontja tekintetében konstatálható: nem dönti el autoratív módon, annál kevésbbé, mert, hogyha a felperes a vitás román honosságot tényleg Besszarábia és Románia uniója időpontjától megszerezte (1918 április 9), úgy már jóval előbb románhonos volt, mint amikor Románia a versaillesi szerződést ratifikálta (1920 október 14); ennélfogva ebben az esetben ez a kontroversia a jelen perben mellékes jellegűvé válik. Ez a két, egymással ellentétes álláspont teljes tudatossággal a cseh-német Vdbsgnak alább ismertetendő ítéletében van egymással szembeállítva. A román-német Vdbsg határozata ottan azért bir jelentőséggel, mert ebben egy olyan jogi állásfoglalás foglaltatik, ami elvi jelentőségű. Ez lényegileg azt mondja, hogy abban az esetben, hogyha a peres felek valamelyikének honossága vitássá tétetett és a vitás honosság megszerzésének időpontja a Vdbsg hatáskörére visszahat, úgy a Vdbsg nem elég-szik meg az illető kormány ebbeli nyilatkozatával, hanem felül-vizsgálat tárgyává teheti és teszi azt, hogy ez a kormánynyilatkozat az érdekelt állam törvényeinek megfelelő-e? És nem tartalmaz-e valamely különleges kedvezményezést? Ugyanezen álláspontot fog-lalta el a román német Vdbsg Wilderman c/a Ottó Traun perben és Kirschen c/a Sobotka perben is. Ezért igényelt ez a döntőbíró-sági állásfoglalás külön kiemelését.

Ha elfogadjuk helyesnek azt a thesist, hogy a Vdbsg hatás-köre megáll, hogyha a vitás honosság a Bs. hatálybalépése idő-pontjában, illetve a Bs. hatálybalépése ténye által szereztetik meg, akkor el kell fogadnunk vice-versa azt is, hogy a Vdbsg hatás-köre nem áll me^, hogyha a szükségelt vegyes honosság a Bs. hatálybalépése időpontjában, illetve a Bs. hatálybalépésének ténye által bekövetkezett honosságváltozás folytán megszűnik. Ilyen eset adódott a *francia-német* Vdbsg előtt „Société an. des Grands Mou-lins de Corbeil” c/a Matthias Hübsch ügyben (Rec. IV—377). Az ügy rövid tényállása a következő: Peres felek között 1914 január 29-én Flensburgban (Schleswig-Holstein) létrejött szállítási szerző-dés értelmében alperes felperes részére 1000 tonna schleswig-hol-steini gabona szállítására kötelezte magát, behajózandó 1914 októ-ber-novemberben pro. mm. 18fr. 50 cif Rouen; teljesítési késedelem esetében napi 500 fr. poenale. A francia kormány a versaillesi szer-ződés 299. b) alapján a szállítási szerződés fentartását kívánta. Felperes teljesítés, illetve nem teljesítés esetére kártérítés iránt indí-tott keresetet a 304. b) 2 alapján. Alperes hatásköri kifogást emelt és csatolta a dán külügyministerium 1921 febr. 26-iki nyilat-kozatát, amely szerint alperes — aki a Dániához csatolt schles-wig-holsteini területen bírt lakóhellyel — a versaillesi szerződés 112. cikke alapján dán honossá lett. A Vdbsg ennek folytán

a hatásköri kifogásnak helyt adott és *a* keresetet hatáskör hiányában elutasította.

Ugyanez a kérdés felmerült a *román-magyar* Vdbsg előtt Generala *c/a* Sternberg ügyben (Recueil V—956).^{*} A tényállás itt röviden a következő: Felperes román biztosítótársaság 1905 június 26-án életjáradék-szerződést kötött Sternberg alperessel, aki akkor magyar állampolgár volt. Alperes négymillió aranyfrankot fizetett be felperesnek és ennek ellenében negyedévenként 82.500 aranyfrank járadékot kellett kapnia. A biztosító az 1918 szeptemberben esedékes részletet nem fizette, amire a biztosított a berlini törvényszéknél perelte, amely a biztosítót 1922 februárban hozott ítélettel marasztalta. A „Generala” erre a román-magyar Vdbsg elé vitte az ügyet, annak kimondását kérve, hogy a német bíróság nem bírt hatáskörrel, hogy a járadékok leuban fizetendők, vagyilagosan, hogy a megkötött biztosítási ügylet a román-magyar ellenségeskedések megkezdődése napjától felbontottnak tekintendő. Alperes pergátló kifogást emelt azon alapon, hogy ő a magyar kormány 1920 jan. 6-iki rendeletével a magyar állampolgárság kötelékéből elbocsáttatott és bemutatta a spanyol honosságát igazoló honosító okiratot. Felperes szerint elegendő a döntőbírósi hatáskör megalapozásához, ha a peres fél az ellenségeskedések megkezdése és a Bsz. hatálybalépése közötti időben magyar honos volt és nem szükséges, hogy ezt a Bsz. hatálybalépéséig megtartotta legyen. Az ítélet lezállította a döntőbírósi hatáskörét, mert a Vdbsg illetékessége szempontjából a felek azon állampolgársága döntő, amellyel a *Bsz. hatálybalépése időpontjában* birtak.

Ugyanez a kérdés, egy másik vonatkozásban felmerült a *francia-osztrák* Vdbsg előtt Goldwasser *c/a* Banque Industrielle de Bohème perben (Rec. III—951). Felperes francia honos párisi bankügynök azon alapon indított keresetet, hogy alperes részére a párisi pénzpiacon a háború előtt kölcsönt szerzett, amely után, megállapodásuk szerint évi $\frac{1}{4}$ % közvetítési díj illeti, amelyet azonban a háborús évek tartama alatt nem kapott meg. A kereset ennek összegére irányul. Alperes hatásköri kifogást emelt azon alapon, hogy ő cseh honosságú és így nem vonható perbe a francia-osztrák Vdbsg előtt. Felperes szerint az alperes bank osztrák honos volt és a Bsz. által nem szerezte meg ipso facto a cseh honosságot, mert a Bsz.-nek az ipso facto honosságot tartalmazó rendelkezései csakis a természetes személyekre vonatkoznak, alperes tehát a st.-germaini szerződés hatálybalépése időpontjában nem volt cseh honos. Alperes produkált egy a cseh pénzügyministerium által kiállított nyilatkozatot, amely szerint alperes pénzügyintézet, amelynek székhelye a háborúelőtti időben is Prágában volt, a csehszlovák törvények értelmében

^{*}Az ítélet magyar fordítása közölve a „Magyar Jogi Szemle” 1927. évf. februári számának „Nemzetközi Jog Tára” mellékletében.

ipso facto nostrifikálódott. „Il résulte de ces textes, faits et documents que la Banque ... ne peut être considérée comme un ressortissant autrichien à la date du 16 juillet 1920 . . .” Ennélfogva a hatásköri kifogásnak hely adatott.

Ezekből a határozatokból kitetszőleg a Vdbsg-ok a Bsz. hatálybalépésének időpontját, illetve a Bsz. hatálybalépése által bekövetkezett honosságváltozást vették irányadónak a hatáskör kérdésében, úgy azon esetekben, amikor a Bsz. rendelkezései alapján antantállam honossága szereztetett meg, valamint akkor is, amikor általa semleges állam honossága szereztetett meg. Nincsen azonban még olyan jogeset, amely szerint a hatáskör kérdésében döntő lett volna ez az időpont olyan esetben is, amikor a Bsz. hatálybalépése időpontjában a legyőzött állam honossága szereztetett meg. A vitás thesis ellenpróbája tehát eddig nincsen verifikálva a Vdbsgok által.

Lássuk már most, hogy milyen módon indokolja állásfoglalását a *csehszlovák-német* Vdbsg? Ez a bíróság több perben foglalt állást a versaillesi szerződés 304. b) 2. értelmezése körül a honosság szükségelte időpont tárgyában. így: Loy et Markus c/a Deutsche Ostafrikanische Bank (röv.: DOB) és Német állam perben (Rec. III. k. 998. o.); azután Goldschmidt c/a Mark Fremery et Co. (Rec. III. k. 1020); Rosenwasser c/a Erwin Kabis (Rec. III. k. 1028); Geliert c/a Kolker (Rec. IV. k. 515. old); Goldschmiedt c/a Hoesch, Hinrichsen et Co. (Rec. IV—530. old.) perekben. Ezen jogesetek között a Loy et Markus ügy tekinthető a vezéresetnek; ebben a határozatban van a Vdbsg állásfoglalása jogászilag megindokolva; a többi határozat erre az indokolásra tartalmaz utalást. A kereset részben a versaillesi szerződés 304. b) 2. pontra van alapítva, nagyobb részben azonban a 297. e) pontra. Az alábbi tényállásban csupán az van kiemelve, ami a 304. b) 2. ponttal kapcsolatos. Felperesek osztrákhonosok, akik a st.-germaini szerződés folytán cseh honosokká lettek. Felperesek a háború előtt Brit-Kelet-Afrikában (Mombasa) bírtak lakóhellyel, ahol „East African Trading Company” cég alatt mint közkereseti társaság 1903 óta nagykiterjedésű gyarmatkereskedelmet folytattak több fiókteleppel. Egyik fióktelepük Deutsch-Ostafrikában, Mwanza-ban az ottani kereskedelmi cégjegyzékben be volt jegyezve. A háború kitörése után az egyik cégtagot — aki tb. konzul is volt — az angolhatóságok hazájába küldték vissza; a másik cégtag internáltatott; a vállalatot az alkalmazottak vezették tovább. A vállalat a Schulzgebiet polgári és katonai hatóságai részére számos szállítást bonyolított le, részben szerződési, részben requisitios alapon. Az ellenértékét elismervényekben kapták, amelyek a háború után voltak beváltandók 4% kamattérítéssel. A DOB a német birodalmi kormány által papírpénzkibocsátási joggal volt felruházva a Schutzgebiet területére; emissiói rúpiára szóltak (1 rúpia eredetileg = 1.33 Márka). A felperes társaság irodái alperesnél qua „Kriegsdepot”

457.653 rúpiát fizettek be és ezenfelül egyéb emissiók pénzjegyeivel is rendelkeztek. Felperesek keresete részben ezen letétek visszafizetésére irányul, amely letétösszegeket alperes, illetve a német kormány csak papírmárkában akartak visszafizetni, holott a rúpiád-pénznemet az angol kormány is — amely a Schutzgebiet feletti protekturátust átvette — forgalomban tartotta és pedig 1 rúpia — 2 shilling alapon. A kereseti követelésnek ez a része erre a konverziós basisra van alapítva. (A kereseti követelés egyéb részeiben a versaillesi szerződés 297. e) pontra van alapítva azon alapon, hogy a felperes részére útban levő hajórakományt a német kormány lefoglaltatta, valamint egyéb háborús károk alapján.) Mellőzve e helyütt a Vdbsg határozatának azon részét, amely a 297. e) ponttal szemben emelt alperesi kifogásokkal foglalkozik (és amelyeknek tényleg helyt adott a bíróság), csupán a 304. b) 2. alapján emelt hatásköri kifogás és az arra vontakozó döntőbírósi állásfoglalás legyen itt ismertetve. Az indokolás felsorolja, hogy a 304. b) 2. pont három — a fentebbi okfejtésekből már ismert — értelmezési alternatívát enged meg, amelyek közül a „ratio legis” alapján a bíróság az álláspontot foglalja el, hogy a peres fél honosságának a Bsz. hatálybalépése időpontjában kellett fennállnia. Ezen álláspont megindokolása után felveti a határozat azt a kérdést, hogy vajjon a Bsz. hatálybalépése előtti időpontban kellett-e megszerezni az antanthonosságot, vagy pedig elegendő, hogyha a Bsz. hatálybalépte időpontjában szereztetik meg? „On peut se demander encore si la nationalité d'une puissance alliée ou associée doit avoir acquise avant l'entrée en vigueur du Traité, ou s'il suffit qu'elle l'ait au moment de cette mise en vigueur?” A kérdés feltevésénél egyben utal a határozat a két alternatívát képviselő korábbi döntésre, idézve a Peeteres-ügyet, illetve Peinitsch-ügyet A Vdbsg a választ is megadja, olyan értelemben, hogy elégséges, hogyha a felek egyike az antanthonosságot akár a Bsz. hatálybalépése előtt, akár pedig a hatálybalépés időpontjában szerzi meg, vagyis áthidalni törekszik a két felhívott ítélet álláspontja közötti ellentétet, de ezt bővebben nem indokolja. „*Le Tribunal estime, toutefois, inutile de trancher cette question, elle se borne à constater qu'il suffit que l'un des contractants ait été ressortissant d'une puissance alliée ou associée avant ou au moment de l'entrée en vigueur du Traité*”.

Hogyha a Vdbsgnak ezt az állásfoglalását elfogadjuk is, semmiképp nem tekinthető megnyugtatónak az az indokolás, amellyel ezt az álláspontot a csehszlovák köztársaságra akarja alkalmazni. A cseh-német Vdbsg ugyanis itt kifejezetten szembehelyezkedik a jugoszlav-német Vdbsgnak a Radics-ügyben elfoglalt álláspontjával. Ez utóbbi szerint ugyanis — amint ez fentebb ismertetve van — a szuverenitásváltozás egymaga nem vonja maga után a honosság-változást; az új honosság megszerzése, magának a Bsz.-nek idevágó konstitutív rendelkezései alapján (st.-germaini 76, trianoni 61.

cikk) történik. Ez az intenció a Bsz.-ből annál világosabban kitűnik, mert úgy az S. H. S. királyság, mint a csehszlovák köztársaság fentartotta azt a jogot, hogy azon magyar (osztrák) honosokat, akik az elcsatolt területen 1910 január 1. után szereztek honosságot, esetenként visszautasíthassa. Semmiképpen sem állítható tehát, hogy a Bsz. hatálybalépésével ugyanegy időpontban minden esetben ipso facto honosságszerzés történt, annál, kevésbé állítható ilyesmi a Bsz. hatálybalépését megelőzően. Itt már most az ítélet, hogy magát ezen átsegítse, egy önkényes hypothesishez folyamodik; nevezetesen ahhoz a fikcióhoz, hogy a csehszlovák állam már a Bsz. hatálybalépése előtt is létezett, mert hiszen már a st.-germaini szerződést megelőzően Németországgal kölcsönös diplomáciai összeköttetést tartott fenn — és mindössze csak a határai nem voltak még fixirozva. Minthogy pedig — mondja az ítélet — az állam létezett, tehát szükségképpen megvolt az állampolgárság is, mert állam állampolgárok nélkül csak képzeletileg létezhet, de a valóságban nincsen. Ennélfogva a határozat szerint — a felperesek már a st.-germaini szerződés hatálybalépése előtt, mindenestre azonban a hatálybalépés időpontjában csehszlovák honosok voltak („les demandeurs étaient . . . en tout cas à l'entrée en vigueur du Traité . . . ressortissants d'une puissance associée” . . .) Alig szükséges külön kiemelni, hogy ezt az okfejtést nem lehet ellenvetés nélkül elfogadni. A jugoszlav-német Vdbsgnak a Radics-ügyben hozott határozata e tekintetben annyira ékesszóló ellenvetéseket tartalmaz, hogy azokhoz alig szükséges egyebet hozzátenni.

A csehszlovák-német Vdbsgnak ez az indokolása, amellyel a csehszlovák állam létezését a Bsz. hatálybalépése előtti időre vonatkozólag elismeri, előrevetett árnyéka annak a felfogásnak, amely a csehszlovák-magyar Vdbsgnak az úgynevezett „vörös-kár” perekben elfoglalt álláspontjában megnyilatkozik, amely perekben a döntőbíróság megállapította a maga hatáskörét, jöllehet magyar részről kifogásolás tárgyává tétetett, hogy a kérdéses kártételek időpontjában (1919) felperesek annál kevésbé voltak vagy lehettek csehszlovák honosok, mert maga a csehszlovák állam is csak a Bsz. hatálybalépésével (1921 július 26) tekinthető megalakultnak. (Lásd erre vonatkozólag fentebb a II. fejezet 5. pont alatt foglaltakat is.) Ezekben a perekben, amelyek a 232 e) alapján indítottak, a csehszlovák-magyar Vdbsg arra az álláspontra helyezkedett, hogy a döntőbírósági illetékesség fenforgásához elegendő, hogyha felperes a kereset benyújtása időpontjában az antanthonossági minőséggel rendelkezett.

Abban a kérdésben, hogy a 239. cikk b) 2 alapján mikor tekinthető a vegyes döntőbíróság illetékesnek? a *csehszlovák-magyar Vdbsg* is állást foglalt és pedig a vegyes honossági kellék fenforgásának időpontja kérdésében ugyanazon értelemben mint a csehszlovák-német, illetve a román-német és a román-magyar döntőbíróságok. Csehszlovák hitelezők magyar adósok ellen nagyszámú pert

tettek folyamatba a csehszlovák-magyar Vdbsg előtt. Magyar részről hatásköri kifogás emeltetett az ellen, hogy korábban magyar (osztrák) honosok, akik csak a Bsz. hatálybalépte által szereztek csehszlovák honosságot, a 239. b) 2 alapján a döntőbíróság előtt pereltessenek. A vezéresetnek a Singer és Szabó cégnek a Magyar állam elleni pere tekinthető, amelyben a döntőbíróság az 1925 október 27-iki ítéletében megállapította hatáskörét és ahhoz az állásfoglaláshoz csatlakozott, amely elegendő feltételnek tekinti azt, hogy a szerződő felek különböző állampolgársága a Bsz. hatálybalépte időpontjában fennállott legyen.* Az ítélet annyiban tartalmaz javunkra valamivel többet a többi döntőbírósági állásfoglalás indokolásánál, mert azt mondja, hogy a döntőbíróságnak mint objectiv fórumnak előnyei nemcsak a győztes, hanem a legyőzött államok polgárainak érdekeit is szolgálják. Így a döntőbíróságok joggyakorlata a honosság fenforrásának időpontja tekintetében a Bsz. hatálybalépésének időpontját tekinti döntőnek. Ezzel a joggyakorlattal szembehelyezkedett azonban az *olasz-osztrák* Vdbsg állásfoglalása, amely több ítéletben, így: Torres c/a Spiegel ügyben (Recueil V—506), azután Banca Commerciale Triestina c/a Banque des Pays de l'Europe Centrale ügyben (Recueil V—523) stb. leszállította hatáskörét azon indokolással, hogy a 239. cikk b) 2 alapján a döntőbírósági hatáskör csak akkor áll meg, hogyha a peres felek már a per alapjául szolgáló *szereződés megkötése időpontjában* a megkívánt vegyes honossággal bírtak.**

Így azt kell mondanunk, hogy a vitakérdés — bár a döntőbíróságok többsége a Bsz. hatálybalépte napját fogadta el honosság szempontjából fordulónapnak — nem tekinthető még eldöntöttnek. Csupán annyit legyen szabad kiemelni a 239. b) 2 kapcsán, hogy a Vdbsgok gyakorlata szerint az államkincstár, illetve valamely tartomány vagy gyarmat mint jogi személy a hatáskör szempontjából szintén „ressortissant”-nak tekintendő. (L.: Petit et Co. c/a Mines fiscales: Recueil II—544.)

* L.: Dr. Sebestyén Pál cikkét: „A magyar-csehszlovák vegyes döntő” bíróság judicaturájából” (A „Magyar Jogi Szemle” 1926 december havi „Vegyes Döntőbírósági Határozatok Tára” mellékletében.)

** L.: erre nézve részletesebben: Dr. Sebestyén Pál idézett cikkét.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevezetés.	
I. fejezet.	oldal
Kereskedelmi társaságok honossága	5 — 14
II. fejezet.	
A trianoni szerződés 232 cikk e) pontja (versaillesi 297. e) alá eső kártérítési ügyek:	15—91
1. A kárigény előfeltételei	15
2. A „kivételes háborús intézkedések” fogalma és kasuistikája	21
3. A „differentiális rendszabályok” kérdése	25
4. Javak, jogok és érdekek. Az „activa legitimatio” kérdése”	30
5. Ellenséges javak	34
6. A felelősség kérdése	41
7. A causalitas kérdése	46
8. Kártérítési elvek. Kárértékelés	51
9. Egyes kivételes háborús intézkedések tüzetesen:	
a) Kivitelési és fizetési tilalmak	58
b) Zárlat	61
c) Kényszerfelszámolás	64
d) Rekvisitóriók	67
e) Személy ellen fogatosított kényszerintézkedések ⁶⁹	
10. Katonai hatóságok által okozott háborús károk —	71
11. Egyes kárnemek különösen:	
a) Üzlet (iparüzem) elleni kényszerrendszabályok ⁷⁷	
b) Mezőgazdasági (erdőgazdasági) üzem elleni kényszerrendszabályok	80
c) Hajókárok	82
12. Alkalmazási terület	83
13. A „passiva legitimatio” kérdése	90
III. fejezet.	
A trianoni szerződés 235. cikk b), c) és e) (Versailles)300. b) c) és e) , illetve a trianoni szerződés 237. cikke (versaillesi 302.) alapján kifejlődött kártérítési joggyakorlat	92—107
IV. fejezet.	
Hatásköri vitakérdések:	
A trianoni szerződés 239. cikk b) pont 2. bekezdése	108